

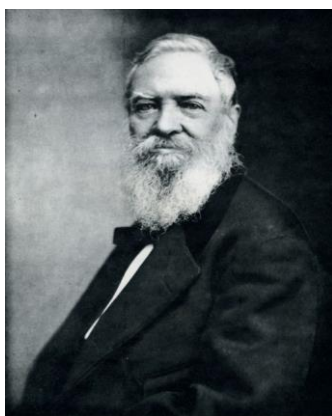

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΩΣ ΜΠΑΡΚΑ
(Α.Μ.: 1012201803020)

Θέμα: «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805 - 1880):
Ένας Έλληνας κοσμίει τον Ουρανό του Θόλου στο Καπιτώλιο της Αμερικής»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2020

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4

Α΄ Μέρος

Βιογραφικά στοιχεία για τον Κωνσταντίνο Μπρουμίδη

Α΄ Κεφάλαιο

Κωνσταντίνος Μπρουμίδης: Η ζωή του στην Ιταλία και στην Αμερική

A.1.1. Τα χρόνια στην Ιταλία.....	9
A.1.2. Τα χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.....	15

Β΄ Κεφάλαιο

Ανακαλύπτοντας τον άνθρωπο Μπρουμίδη και τον λησμονημένο «Μιχαήλ Άγγελο
του Καπιτώλιου

A.2.1. Ο άνθρωπος Κωνσταντίνος Μπρουμίδης.....	23
A.2.2. Το ιστορικό της ανακάλυψης του λησμονημένου «Μιχαήλ Άγγελου» του Καπιτώλιου	25

Β΄ Μέρος

Το έργο του Κ. Μπρουμίδη στον Ουρανό του Θόλου της Ροτόντας στο Καπιτώλιο
της Αμερικής

Α΄ Κεφάλαιο

Εισαγωγικά στοιχεία

B.1.1. Το Καπιτώλιο της Αμερικής.....	29
B.1.2. Τζορτζ Ουάσινγκτον.....	31
B.1.3. Τοιχογραφίες - Η τεχνική της νωπογραφίας.....	33

Β΄ Κεφάλαιο

«Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον» του Κ. Μπρουμίδη

B.2.1. «Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον» - Αποθέωση του Μπρουμίδη.....	40
B.2.2. Η τελευταία συντήρηση της νωπογραφίας «Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον».....	61

Επίλογος.....	64
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	68
Παράρτημα.....	72
Περίληψη.....	93

Πρόλογος

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές» ανέλαβα να εκπονήσω τη διπλωματική μου εργασία με θέμα: «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880): Ένας Έλληνας κοσμεί τον Ουρανό του Θόλου στο Καπιτώλιο της Αμερικής» με τη σύμφωνη γνώμη του εκλεκτού καθηγητή μου κ. Θανάση Χρήστου τον οποίο και ευχαριστώ θερμά για το αμέριστο ενδιαφέρον του, τις εύστοχες παρατηρήσεις, τις πολύτιμες συμβουλές, την υπομονή, τον χρόνο που αφιέρωσε, τη συνεχή ενθάρρυνση και στήριξή του. Επίσης, ευχαριστώ τους αγαπημένους φίλους και συμφοιτητές μου Ελεωνόρα-Ελένη Κοκαβέση, Μάριο Νταή και Κατερίνα Στύλογλου με τους οποίους ξεκίνησα το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών και μαζί τους μοιράστηκα όλες τις αγωνίες αλλά και τη χαρά που μας πρόσφερε το πνευματικό μας ταξίδι. Ακόμη, ευχαριστώ από καρδιάς την αγαπημένη μου φίλη Αλεξάνδρα Μήτση για την εμπιστοσύνη της στις δυνάμεις μου και την πολύπλευρα πολύτιμη βοήθειά της στην εκπόνηση της εργασίας μου. Τέλος, ευχαριστώ τον σύζυγό μου Ευάγγελο και τον γιο μου Μάριο για τη στήριξη που μου πρόσφεραν σε όλη τη διάρκεια της προσπάθειάς μου.

Επέλεξα το συγκεκριμένο θέμα με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον και αγάπη, καθώς μου είναι πολύ οικείο το όνομα «Μπρουμίδης». Στην πόλη που γεννήθηκα, τα όμορφα Φιλιατρά Μεσσηνίας, ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης είναι γνωστός και πολύ αγαπημένος. Νομίζω, όμως, πως οι περισσότεροι δεν τον γνωρίζουν. Είναι ο καλλιτέχνης που με τα μαγικά του χέρια ζωγράφισε το Καπιτώλιο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Είναι ο «Μιχαήλ Άγγελος» της Αμερικής. Η ζωή του περιπετειώδης, το έργο του μνημειώδες. Η εργασία μου με βοήθησε να ερευνήσω περισσότερο και έτσι να μάθω αρκετά στοιχεία για τη ζωή και το έργο του, εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μου για αυτόν. Είναι ένας καλλιτέχνης λαμπρός που σε μαγνητίζει με την ποιότητα και τον όγκο του έργου του. Ας τον γνωρίσουμε.

Εισαγωγή

Ανατρέχοντας στην ιστορία της τέχνης, αναντίλεκτα, συναντάμε καλλιτέχνες που με το έργο τους σφράγισαν την εποχή τους και την κοινωνία τους. Συναντάμε καλλιτέχνες που ήταν εμπνευσμένοι και ένιωθαν αληθινή βαθιά αγάπη και φλόγα να καίει την ψυχή τους για την τέχνη τους. Καλλιτέχνες που ζούσαν και ανέπνεαν μόνο για την τέχνη τους. Καλλιτέχνες που αφιέρωσαν τον εαυτό τους στην τέχνη τους και οι οποίοι μέχρι να αφήσουν την τελευταία τους πνοή εργάζονταν ακούραστα. Καλλιτέχνες που όχι μόνο αξιοποίησαν το ταλέντο που είχαν, αλλά και σπούδασαν την τέχνη τους και σε όλη τη ζωή τους μάλιστα την υπηρέτησαν πολύ πιστά, ακόμα και όταν τους πίκραιναν οι σύγχρονοί τους αμφισβητώντας το έργο τους ή όταν κριτικοί τέχνης κατέκριναν έντονα το έργο τους.

Καλλιτέχνες που είχαν φωτεινό οδηγό στο έργο τους την πίστη σε ανώτερες αξίες και ιδέες και οι οποίοι, αν και έζησαν σε χαλεπούς καιρούς, σε εποχές που δοκιμάζονταν σκληρά, αυτοί ονειρεύονταν, έπλαθαν στο μυαλό τους έναν κόσμο γεμάτο ομορφιά, έναν κόσμο που προοδεύει και εξελίσσεται και αυτόν τον κόσμο προσπαθούσαν να τον κοινωνήσουν, να τον κάνουν ορατό και πραγματικό στους συνανθρώπους τους μέσω της τέχνης τους. Καλλιτέχνες που υπερασπίστηκαν με τις πράξεις τους αυτές τις αξίες και ιδέες. Καλλιτέχνες που, ενώ είχαν τη δυνατότητα να χαθούν στον μαγικό κόσμο της τέχνης τους και να μην τους αγγίζει η σκληρή πραγματικότητα, αυτοί ποτέ δεν εγκατέλειψαν τους συνανθρώπους τους. Έζησαν μέσα στην κοινωνία και συμμετείχαν σε όλα, όπως κάθε απλός άνθρωπος. Καλλιτέχνες που βίωσαν φτώχεια, πόλεμο, προσφυγιά και τόσα άλλα δεινά όχι μόνο σε κοινωνικό αλλά και σε προσωπικό επίπεδο. Καλλιτέχνες που δε λύγισαν, που δεν κάμφθηκε το υψηλό φρόνημά τους. Αντίθετα, συνέχισαν να οραματίζονται και να αγωνίζονται.

Ένας τέτοιου είδους καλλιτέχνης με την παρούσα εργασία θα κατανοήσουμε πως είναι ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης. Θα προσπαθήσουμε να τον γνωρίσουμε καλύτερα ως καλλιτέχνη έχοντας ως οδηγό το έργο του στον ουρανό του θόλου της Ροτόντας του Καπιτωλίου και ως άνθρωπο, όσο αυτό είναι δυνατό, μέσα από το έργο του. Ώθηση για τη μελέτη και παρουσίαση του Κ. Μπρουμίδα αποτέλεσε το γεγονός πως μόλις από το 1950 και μετά έγινε αυτός γνωστός στο ευρύ κοινό, αν και τα έργα του θαυμάζονταν. Και βέβαια η αποθέωση ίσως του έργου του για τον

καλλιτεχνικό κόσμο, η «Αποθέωση του Ουάσιγκτον», στον ουρανό του θόλου της Ροτόντας του Καπιτωλίου.

Η παρούσα εργασία κρίθηκε πως είναι προτιμότερο να χωριστεί σε δύο μέρη. Το πρώτο αναφέρεται στα βιογραφικά στοιχεία του Κ. Μπρουμίδη. Στο πρώτο κεφάλαιο παρακολουθούμε τη ζωή του και τα χρόνια που έζησε στην Ιταλία. Ο πατέρας του, ο Σταύρος Μπρουμίδης, καταγόταν από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας. Μέλη της οικογένειάς του πολέμησαν τους Τούρκους και μετά τα Ορλωφικά κυνηγημένοι βρέθηκαν στη Ζάκυνθο και έπειτα στη Ρώμη. Ο Σταύρος στη Ρώμη παντρεύτηκε την Άννα Μαρία Μπιανκίνι και απέκτησαν τον μονάκριβο γιο τους Κωνσταντίνο το 1805 ο οποίος από νωρίς έδειξε το ταλέντο του στη ζωγραφική. Φοίτησε για 14 χρόνια στην Accademia di san Lucca στο πλάι καταξιωμένων δασκάλων και γέμισε τη Ρώμη με τα αριστουργήματά του. Υπηρέτησε και ως λοχαγός του Βατικανού. Μετά την εξέγερση του 1848 οδηγήθηκε στη φυλακή, από όπου αποφυλακίστηκε μετά από 14 μήνες, με τον όρο να εγκαταλείψει την Ιταλία. Ήταν περίπου πενήντα ετών.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται στοιχεία που φωτίζουν τα χρόνια που έζησε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Παρακολουθούμε την πορεία της ζωής και του έργου του στη νέα του πατρίδα. Τα εκκλησιαστικά του έργα άφησαν εποχή. Μέχρι που η ζωή τον οδήγησε να συναντηθεί με τους υπεύθυνους για τη διακόσμηση του Καπιτωλίου, Walter και Meigs, στην Ουάσιγκτον και να αναλάβει το μοναδικό έργο της διακόσμησης του Καπιτωλίου για περισσότερο από εικοσιπέντε χρόνια. Όσον αφορά την προσωπική του ζωή, βλέπουμε τον γάμο του με τη Lola Germon, τη γέννηση του γιου του Laurence, τη φυγή της, τα οικονομικά του αδιέξοδα και την κατάρρευσή του. Τον βλέπουμε να εργάζεται ατελείωτα στο Καπιτώλιο μέχρι μάλιστα να αφήσει την τελευταία του πνοή. Μετά τον θάνατό του λησμονιέται για πολλά χρόνια μέχρι που ενδιαφέρεται για αυτόν η Μιρτλ Μέρντοκ και αρχίζει να ερευνά για τη ζωή και το έργο του.

Αναζητώντας και μελετώντας πληροφορίες για τον καλλιτέχνη Μπρουμίδη και το έργο του, αποκτήθηκαν γνώσεις που συνέβαλαν στο να γίνει αντιληπτός πληρέστερα ο όγκος και η ποιότητα του έργου του. Ταυτόχρονα, όλα αυτά προκάλεσαν το έντονο ενδιαφέρον να αναζητηθεί και ο άνθρωπος Μπρουμίδης. Ήταν ένας άνθρωπος φιλικός, με χιούμορ, καλοσυνάτος, γενναιόδωρος, συμπονετικός, ταπεινός, με πιστούς φίλους και βοηθούς στη δουλειά του. Αγαπούσε τη δουλειά του και την οικογένειά του. Και όσοι συνεργάζονταν μαζί του τον εκτιμούσαν βαθιά και ως καλλιτέχνη και ως άνθρωπο.

Το μέρος που αφορά τη ζωή του Μπρουμίδη δε θα μπορούσε να μην περιλαμβάνει, βέβαια, και το ιστορικό της ανακάλυψης του λησμονημένου «Μιχαήλ Άγγελου» του Καπιτώλιου της Αμερικής από τη Μιρτλ Μέρντοκ. Ίσως να μη γινόταν ποτέ γνωστή η ζωή του, αν δεν υπήρχε η Μέρντοκ, σύζυγος Βουλευτή και ξεναγός στο Καπιτώλιο. Εστίασε στον Μπρουμίδη και άρχισε να ερευνά για να βρει στοιχεία για αυτόν. Μέχρι που τα κατάφερε, με τη βοήθεια της διαίσθησης, της επιμονής και της τύχης, να βρει τον τάφο του και να συναντήσει συγγενείς της γυναίκας του Μπρουμίδη που τη βοήθησαν στην έρευνά της. Πήρε το ντοκτορά της στην Ιστορία και το 1950 δημοσίευσε το βιβλίο της με τίτλο «Constantino Brumidi, Michelangelo of the United States Capitol». Έτσι, το αμερικανικό κοινό γνώρισε τον εξάισιο ζωγράφο του ναού της δημοκρατίας του.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας παρουσιάζει το έργο του Μπρουμίδη στον ουρανό του θόλου της Ροτόντας, με τον οποίο έχει συνδέσει το όνομά του με τον ίδιο τρόπο που ο Μιχαήλ Άγγελος έχει συνδέσει το δικό του με την Καπέλα Σιξτίνα. Η «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» θεωρείται το αριστούργημα του Μπρουμίδη. Καταβάλλεται προσπάθεια όχι απλώς να παρουσιαστεί ο εξάισιος αυτός πίνακας, αλλά και να κατανοηθούν οι δυσκολίες στην εκτέλεσή του όπως και η μοναδική ικανότητα του Μπρουμίδη να τις αντιμετωπίσει και να τις ξεπεράσει χαρίζοντάς μας αυτό το αριστούργημα.

Με στόχο την πληρέστερη κατανόηση του αντικειμένου της εργασίας, παρατίθενται στην αρχή του δεύτερου μέρους στοιχεία αρχικά για το Καπιτώλιο. Παρακολουθούμε σύντομα την ιστορία του κτιρίου από τη στιγμή που επέλεξε την περιοχή για να κτιστεί το Καπιτώλιο ο Τζορτζ Ουάσινγκτον μέχρι σήμερα. Τα στοιχεία φωτίζουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάστηκε ο Μπρουμίδης στο Καπιτώλιο. Στη συνέχεια γνωρίζουμε εν συντομία τον Πρώτο Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Μπορούμε, λοιπόν, να αντιληφθούμε τον σπουδαίο ρόλο που διαδραμάτισε στην ιστορία του αμερικανικού έθνους και να κατανοήσουμε πώς συνδέεται με το Καπιτώλιο και τον ουρανό του θόλου της Ροτόντας.

Τέλος, κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούμε στις τοιχογραφίες και την τεχνική της νωπογραφίας, καθώς όλα τα έργα του Μπρουμίδη στο Καπιτώλιο είναι τοιχογραφίες. Η γνώση και κατανόηση του τρόπου με τον οποίο εργαζόταν ένας νωπογράφος, όπως ο Μπρουμίδης είναι σημαντική, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την προεργασία που έκανε, τις ώρες που αφιέρωνε στη σύλληψη και

σύνθεση του έργου, τις δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει, τη στέρεα καλλιτεχνική του παιδεία καθώς και την ταχύτητα και δεξιοτεχνία με την οποία έπρεπε να δουλεύει ο ίδιος και οι βοηθοί του, για να έχει αυτό το καταπληκτικό αποτέλεσμα που δίνει μόνο η νωπογραφία σε έναν χώρο.

Αφού ολοκληρώθηκαν τα απαραίτητα εισαγωγικά στοιχεία, αναλυτικά παρουσιάζεται το έργο του Κ. Μπρουμίδη στον ουρανό του θόλου της Ροτόντας στο Καπιτώλιο, «η Αποθέωση του Ουάσινγκτον». Βασικός στόχος στην εργασία δεν ήταν απλώς να παρατεθούν τα ιστορικά στοιχεία για το έργο, αλλά παράλληλα με αυτό να αναδειχθεί η τόλμη του Μπρουμίδη, η πίστη στον εαυτόν του και η απaráμιλλη επιδεξιότητά του, βασισμένη στις κλασικές σπουδές και στα έργα του, στη σύλληψη και άρτια εκτέλεση ενός τόσο μεγάλων διαστάσεων και σπουδαιότητας έργου.

Επιπρόσθετα, στόχος ήταν να αναδειχθεί η συμβολική διάσταση που κατάφερε να προσδώσει στο έργο όπως και η ικανότητά του να συνθέσει έναν πίνακα, που, αν και αποτελείται από διαφορετικά κομμάτια, αποτελεί αρμονικό σύνολο και ταυτόχρονα δένει αρμονικά και με τον υπόλοιπο χώρο της Ροτόντας. Αυτό αποδεικνύει πως ο Μπρουμίδης είχε εικόνα όλων των χώρων του κτιρίου και μπορούσε να το δει συνολικά.

Ο νέος θόλος σχεδιάστηκε το 1850 από τον Αρχιτέκτονα Walter. Αυτός, έχοντας στον νου του το Πάνθεον στο Παρίσι και την «Αποθέωση της Αγίας Γενοβέφας», σκέφτηκε να συμπεριλάβει έναν πίνακα ζωγραφικής με την «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» στον ουρανό του θόλου. Ο Μπρουμίδης ήταν κατάλληλος για αυτή τη δουλειά και ο Walter του ζήτησε να το κάνει. Τον βοήθησε παραγγέλνοντας μια ξύλινη κατασκευή που έμοιαζε με τον ουρανό για να κάνει τα cartoons σε κανονικό μέγεθος.

Μετά από δύο προσχέδια ο καλλιτέχνης κατάφερε να ξεπεράσει τις δυσκολίες της κοίλης επιφάνειας και να φτιάξει το οριστικό σχέδιό του. Στο κέντρο ένας ουρανός και ο Ουάσινγκτον με την Ελευθερία και τη Νίκη δίπλα του. Από πάνω του σε αψίδα οι δεκατρείς «Παρθένες» που συμβολίζουν τις πολιτείες της Αμερικής που κρατούν στα χέρια τους μια ταινία με τη λατινική φράση: «E Pluribus Unum». Κάτω από τον Ουάσινγκτον είναι η οπλισμένη Ελευθερία η οποία με τη βοήθεια ενός αετού κυνηγά και κατατροπώνει τους εχθρούς της. Σε συμπλέγματα απεικονίζονται θεοί και θεές του Ολύμπου μαζί με σπουδαίες προσωπικότητες της εποχής και αλληγορικά παρουσιάζουν την πρόοδο της Αμερικής σε διάφορους τομείς, όπως ο

Ποσειδώνας τη δύναμη στη θάλασσα, η Αθηνά στις τέχνες και στα γράμματα, ο Ήφαιστος στη Μηχανική, ο Ερμής στο εμπόριο και η Δήμητρα στη Γεωργία.

Συνεργάστηκε άψογα με τον μηχανικό Meigs και τον Αρχιτέκτονα Walter και μέσα σε έντεκα μόλις μήνες ολοκλήρωσε το έργο του στον ουρανό του θόλου. Το μόνο που δεν μπόρεσε να κάνει, για να είναι άρτια ολοκληρωμένο καλλιτεχνικά το έργο, ήταν να φροντίσει να μην είναι ορατές οι ενώσεις των giornate. Παρ' όλα αυτά η «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» είναι ένα αθάνατο έργο που το μεγαλείο του ανέδειξε η τελευταία συντήρηση που έγινε από ομάδα συντηρητών, όπως αποδεικνύεται στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας. Στη διάρκεια της συντήρησης του έργου παρατηρήθηκαν και κατανοήθηκαν πολλά στοιχεία σχετικά με τον τρόπο που εργάστηκε ο Μπρουμίδης πάνω στη συγκεκριμένη νωπογραφία όπως και τα προβλήματα που προκλήθηκαν από τις μετέπειτα προσπάθειες συντήρησης του πίνακα. Σήμερα μετά τη συγκεκριμένη συντήρηση μπορούμε να θαυμάσουμε τον πίνακα και να τον δούμε πάλι σαν ένα αρμονικό σύνολο, όπως ήταν και ο στόχος του Μπρουμίδα.

Α΄ Μέρος

Βιογραφικά στοιχεία για τον Κωνσταντίνο Μπρουμίδα

Α΄ Κεφάλαιο

Κωνσταντίνος Μπρουμίδης: Η ζωή του στην Ιταλία και στην Αμερική

A.1.1. Τα χρόνια στην Ιταλία

Όλα ξεκινούν από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας. Εδώ γεννήθηκε ο πατέρας του Κωνσταντίνου Μπρουμίδα, ο Σταύρος Μπρουμίδης. Ήταν γόνος μιας εκ των παλαιότερων οικογενειών της πόλης¹. Η οικογένεια Μπρουμίδα ξεκινώντας άγνωστο από πότε, φτάνει μέχρι τις μέρες μας. Η πρώτη γραπτή μαρτυρία για την οικογένεια Μπρουμίδα χρονολογείται από το 1652, όπου στη μετώπη μιας Φράγκικης βρύσης μαζί με άλλα ονόματα Φιλιατρινών που πολεμούσαν τον Τούρκο κατακτητή, αναφέρεται και το όνομα «Μπρουμίδα»².

Έναν αιώνα περίπου αργότερα, στα πλαίσια του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1768-1774, με τον οποίο η αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αικατερίνη Β΄ επεδίωξε να προσαρτήσει τα βόρεια παράλια του Ευξείνου Πόντου, για να αποκτήσει ελεύθερη είσοδο στο Αιγαίο, εντάσσονται τα Ορλωφικά και η Επανάσταση των Ελλήνων στην Πελοπόννησο κυρίως, αλλά και στην Κρήτη, στον Όλυμπο, στην Ήπειρο, στη Στερεά και στην Ακαρνανία³. Το 1769 στο κίνημα του Ορλώφ ένας Μπρουμίδης πάλι αναφέρεται στα ηγετικά στελέχη του κινήματος⁴.

Στα τέλη Φεβρουαρίου του 1770 μικρή μοίρα του ρωσικού στόλου υπό τον Θεόδωρο Ορλώφ κατέπλευσε στο λιμάνι του Βιτύλου. Μαζί με τους ολιγάριθμους Ρώσους οι επαναστατημένοι Πελοποννήσιοι και ιδιαίτερα οι Μανιάτες ανέλαβαν δράση. Οι Τούρκοι κίνησαν εναντίον τους στίφη εμπειροπόλεμων Τουρκαλβανών. Οι Ρώσοι μετά από τις ήττες τους στην Τριπολιτσά και στη Μεθώνη συνειδητοποίησαν την αποτυχία της επανάστασης και εγκατέλειψαν το φρούριο του Ναβαρίνου, το τελευταίο τους έρεισμα στην Πελοπόννησο. Ανοίχθηκαν στο Αιγαίο όπου τον Ιούλιο

¹ Γ. Ζουμπουλάκης, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης: Ο ξεχασμένος “Μιχαήλ Άγγελος του αμερικανικού Καπιτωλίου”», στο: *ΒΗΜΑ*, 11.5.2015 <https://www.tovima.gr/2015/05/11/culture/kwnstantinos-proymidis-o-ksexasmenos-mixail-aggelos-toy-amerikanikoy-kapitwlioy/> (πρόσβαση στις 12.3.2020)

² Χ. Φουρναράκης, *Κ. Μπρουμίδης - Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτωλίου των ΗΠΑ Από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας*, Αθήνα 1979, σ. 29

³ Στ. Παπαδόπουλος, «Η Ελληνική Επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1975), σ. 62

⁴ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 29

του 1770 στο στενό μεταξύ Χίου και Τσεσμέ καταναυμάχησαν και κατέστρεψαν τον τουρκικό στόλο, αφήνοντας τους επαναστατημένους Έλληνες στο έλεος της εκδικητικής μανίας των Τούρκων. Η Πάτρα, η Τριπολιτσά, ολόκληρη η Μεσσηνία, η Αχαΐα αλλά και άλλες περιοχές της υπόλοιπης Ελλάδας δοκιμάστηκαν σκληρότητα από τις επιδρομές των τουρκαλβανικών ορδών, που επί εννέα χρόνια ερήμωσαν όλη την Πελοπόννησο εκτός από τη Μάνη η οποία επανειλημμένα αντιστάθηκε ηρωικά στις επιθέσεις τους⁵.

Ο Μπρουμίδης που αναφέρθηκε παραπάνω ότι ήταν στα ηγετικά στελέχη του κινήματος, κυνηγημένος από τον Σουλτάνο για την επαναστατική του δράση, πέρασε μαζί με την οικογένειά του στη Ζάκυνθο το 1774 και από εκεί στη Ρώμη. Από την οικογένεια αυτή προέρχεται και ο Σταύρος Μπρουμίδης⁶.

Ο Σταύρος Μπρουμίδης, γεννημένος το 1752, εγκαταστάθηκε στη Ρώμη το 1781. Παντρεύτηκε την Άννα Μαρία Μπιανκίνι, η οποία είχε γεννηθεί στη Ρώμη, στις 14 Μαρτίου 1798 στην εκκλησία των Αγίων Quirico και Giulitta στη Ρώμη και απέκτησαν τον μονάκριβο γιο τους, Κωνσταντίνο Μπρουμίδη, στις 26 Ιουλίου του 1805. Ο γιος τους βαπτίστηκε στην ίδια εκκλησία που παντρεύτηκαν και η οποία ήταν δίπλα στη μεγάλη ιδιόκτητη καφετέρια της οικογένειάς του στη Via Tor de' Conti με θέα το ρωμαϊκό Forum του Αυγούστου⁷.

Έχοντας κανείς υπόψη του ότι μέχρι το 1821 η Πελοπόννησος βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία της Υψηλής Πύλης, ο πατέρας του Μπρουμίδη, Σταύρος Μπρουμίδης, είχε γεννηθεί υπήκοος του Σουλτάνου, νομική υπόσταση που δεν άλλαξε επειδή πήγε στα Παπικά Κράτη και που δεν μπορούσε να μεταβληθεί παρά μόνο με ειδικό νόμο της Υψηλής Πύλης. Σύμφωνα με τους νόμους αυτούς, ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης ήταν κι εκείνος υπήκοος του Σουλτάνου παρά το γεγονός ότι γεννήθηκε στη Ρώμη. Και οι δυο τους, λοιπόν, παρέμειναν πολίτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έως τις ημερομηνίες της υπογραφής των πρωτοκόλλων του Λονδίνου, στις 3 Φεβρουαρίου και 16 Ιουνίου του 1830, τα οποία, ανάμεσα στα άλλα, καθόριζαν και τα δικαιώματα της υπηκοότητας και μετανάστευσης στις μειονότητες της ελληνικής και της τουρκικής υπηκοότητας στις δύο αντίστοιχες περιοχές.

⁵ Στ. Παπαδόπουλος, «Η Ελληνική Επανάσταση του 1770 και ο αντίκτυπός της στις ελληνικές χώρες», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1975), σ. 62

⁶ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 29

⁷ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 15 (πρόσβαση στις 12.3.2020)

Με τους νόμους της νεότερης Ελλάδας, τόσο ο πατέρας Μπρουμίδης όσο και ο γιος, έγιναν Έλληνες πολίτες το 1827 με το Σύνταγμα της Τροιζήνας σύμφωνα με το οποίο Χριστιανοί ελληνικής εθνικότητας και παιδιά Ελλήνων πατέρων στο εξωτερικό παρέμεναν Έλληνες πολίτες⁸.

Για την ελληνική καταγωγή του Μπρουμίδα υπάρχει και η μαρτυρία που προέρχεται από τον πρώτο Έλληνα πρεσβευτή στην Ουάσινγκτον, τον Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή. Ο Ραγκαβής (1809-1892), που υπήρξε και γνωστός ποιητής στην εποχή του, συναντήθηκε με τον Μπρουμίδα στην Ουάσινγκτον. Για τη συνάντηση αυτή φρόντισε ένας ελληνικής καταγωγής υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ. Τη συνάντηση αυτή την αναφέρει ο Ραγκαβής στο ημερολόγιό του λέγοντας: «ο Έλληνας Μπρουμίδης, μεγαλωμένος στην Ρώμη, του οποίου την γνωριμία έκαμα σήμερα με μεγάλο ενδιαφέρον...»⁹

Έτσι, λοιπόν, με ελληνική την εθνική καταγωγή του, ο Κωνσταντίνος μεγάλωσε στη Ρώμη και από νωρίς έδειξε την κλίση του στη ζωγραφική και τις τέχνες. Οι παιδικές του ασχολίες ήταν πάντα σχετικές με τα σχέδια και τη ζωγραφική. Η κλίση του αυτή ανάγκασε τους γονείς του να τον γράψουν στην αρχή σε μια κατώτερη Σχολή Καλών Τεχνών¹⁰. Σε ηλικία 13 ετών, έχοντας ήδη ξεκινήσει τις σπουδές του στην τέχνη, έγινε δεκτός στην πιο αξιόσεβαστη σχολή Εικαστικών Τεχνών στη Ρώμη, στην Accademia di san Lucca, που ιδρύθηκε τον 15^ο αιώνα ως κολλέγιο και ως σύλλογος των ζωγράφων.

Στην Ακαδημία σπούδασε ζωγραφική υπό την καθοδήγηση του Camuccini, καλλιτέχνη που τον εκτιμούσαν οι πάπες και άλλοι καλλιτέχνες και διανοούμενοι. Δούλεψε, επίσης, στο πλευρό του Filippo Agricola, που ήταν καταξιωμένος για το ενδιαφέρον και τις ειδικές του γνώσεις σε ιστορικά και θρησκευτικά θέματα. Δάσκαλοι του Μπρουμίδα στη γλυπτική ήταν ο Antonio Canova, ο πιο καλλιεργημένος στο νεοκλασικό στιλ γλύπτης του 19^{ου} αιώνα και ο Danish Bertel Thorwaldsen, ο πιο πιστός μαθητής του Canova και αυθεντία στην αναβίωση του κλασικού στιλ στην Ιταλία. Ο Μπρουμίδης ήταν καταχωρισμένος ως επαγγελματίας ζωγράφος¹¹.

⁸ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 30-31

⁹ Grammata Texnes, [file:///D:/Internet%20Downloads/8a GRAMMATA_TEXNES%20\(1\).pdf](file:///D:/Internet%20Downloads/8a_GRAMMATA_TEXNES%20(1).pdf), σ. 180-181 (πρόσβαση στις 7.4.2020)

¹⁰ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 35

¹¹ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 15 (πρόσβαση στις 12.3.2020)

Παράλληλα, εντρύφησε στη ζωγραφική όλων των εποχών: την κλασική, την πομπηϊανή, την ετρουσκική, τη ρωμαϊκή, τη μαυριτανική και τη βενετική. Έμαθε να εργάζεται με τη μέθοδο της νωπογραφίας (fresco) και της ξηρογραφίας (secco) και εξοικειώθηκε με τη μεγάλη τέχνη με το να διορθώνει τα φθαρμένα από τον καιρό αριστουργήματα του Ραφαέλλου¹².

Πολύ αργότερα, όταν βρισκόταν πια στην Αμερική, περιγράφοντας σε έναν δημοσιογράφο την επίπονη ακαδημαϊκή εκπαίδευσή του είπε: «Στην Ευρώπη κάποιος σπουδάζει όχι με τον τρόπο που σπουδάζει στην Αμερική. Σπούδασα 14 χρόνια. Δούλεψα στη Ρώμη. Σε σπουδαία σχολεία ένα αγόρι ξεκινά από μικρό. Έχει σπουδαίες δουλειές να αντιγράψει. Δουλεύει όλη μέρα και κάθε μέρα. Αυτός είναι ο σωστός τρόπος.» Ως σπουδαστής θα παρακολούθησε μαθήματα όπως γεωμετρία, ιστορία και μυθολογία. Η γνώση του τρόπου απόδοσης των μορφών με φως και σκιά, η πλήρης γνώση του ανθρώπινου σώματος και η αντίληψη του τρόπου σύνθεσης συμπλεγμάτων με φιγούρες ήταν βασικά στοιχεία για την εκπαίδευσή του στη Ρώμη ως ζωγράφος. Ανέπτυξε υψηλό επίπεδο ικανότητας σε αυτά και κέρδισε βραβεία σε διαγωνισμούς στους οποίους αντέγραφε αρχαία γλυπτά και πίνακες άλλων καλλιτεχνών¹³.

Στις 30 Ιουνίου του 1832 σε ηλικία 27 ετών παντρεύτηκε τη Maria Conaluzzi, που ήταν χήρα και οκτώ χρόνια μεγαλύτερή του¹⁴. Παντρεύτηκαν έξι βδομάδες πριν γεννηθεί η κόρη τους¹⁵. Στις 15 Αυγούστου 1832 γεννήθηκε η Maria Elena Assunta Fortunata. Στο διάστημα από τον Αύγουστο του 1837 έως τον Ιούνιο του 1838 η μητέρα του και η γυναίκα του πέθαναν. Ξαναπαντρεύτηκε στις 17 Οκτωβρίου του 1838 με την Anna Rovelli. Ήταν δεκάξι ετών και αυτός 33 ετών. Στις 19 Ιανουαρίου του 1842 γεννήθηκε ο γιος τους, Giuseppe Antonio Raffaello¹⁶.

Απέκτησε μεγάλη φήμη με τον καιρό. Το 1836 άρχισε να εργάζεται για την οικογένεια Torlonia. Το Palazzo Torlonia βρισκόταν στην Piazza Venezia και κατεδαφίστηκε το 1900-1901. Σε αυτό ο Μπρουμίδης έφτιαξε τις πρώτες μεγάλες νωπογραφίες και τοιχογραφίες της καλλιτεχνικής καριέρας του. Από το 1840-1842

¹² X. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 35

¹³ *Brumidi's Painting Techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 25 (πρόσβαση στις 18.3.2020)

¹⁴ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 16 (πρόσβαση στις 12.3.2020)

¹⁵ "C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.", <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 7 (πρόσβαση στις 14.3.2020)

¹⁶ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 16 (πρόσβαση στις 12.3.2020)

κάτω από την επίβλεψη του αρχιτέκτονα και ζωγράφου Caretti διακόσμησε με ζωγραφιές κάμποσα δωμάτια και το νέο-γοτθικό οικογενειακό παρεκκλήσι.

Η επιτυχία του Μπρουμίδη στην εκτέλεση του μεγάλου αυτού έργου πιστεύεται πως ενίσχυσε την αυτοπεποίθησή του στην ικανότητά του να χειρίζεται νωπογραφίες σε μεγάλες διαστάσεις. Ίσως λόγω αυτής της εμπειρίας του ο καλλιτέχνης ανέλαβε τη θαυμάσια «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» στο Καπιτώλιο των Ηνωμένων Πολιτειών, βέβαιος για την τελική επιτυχία του¹⁷.

Το 1840 σε ηλικία 35 ετών κάτω από την επίβλεψη του Camuccini και του Agricola μαζί με μια ομάδα ταλαντούχων νεαρών καλλιτεχνών ανέλαβε την αποκατάσταση των φθαρμένων από τον χρόνο τοιχογραφιών που τους ανέθεσε ο Πάπας Γρηγόριος ο 16^{ος} στο Βατικανό, ο οποίος ενδιαφερόταν για την προστασία και ανάπτυξη των τεχνών¹⁸.

Ο Μπρουμίδης επιλέχθηκε, ακόμη, να διακοσμήσει τον τρούλο και το ταβάνι της εκκλησίας της Madonna dell' Archetto που κτίστηκε το 1850-1851 από τον αρχιτέκτονα Virginio Vespignani. Αυτός προσλήφθηκε από τον Κόμη Alessadro και την Κόμισσα Caterina Papazzurri Savorelli. Είναι γνωστή ως η πιο μικρή εκκλησία της Ρώμης. Το 1850 η εικόνα της Παρθένου Μαρίας, γνωστής και ως «Mater Misericordiae», θεωρούνταν θαυματουργή και ήταν η πιο δημοφιλής και λατρεμένη εικόνα της Παρθένου Μαρίας στη Ρώμη. Ο Μπρουμίδης ολοκλήρωσε το έργο του, το τελευταίο στη Ρώμη, τον Ιανουάριο του 1851¹⁹. Ξαναζωντάνεψε μεταξύ άλλων και μια φθαρμένη τοιχογραφία του Μιχαήλ Άγγελου. Η Ρώμη γέμισε με τα αριστουργήματά του²⁰.

Το 1846 ανέβηκε στον θρόνο ο Πάπας Πίος ο Θ'. Ανέλαβε τη δημιουργία του πορτρέτου του. Η παπική απεικόνιση εντυπωσίασε τον Πάπα, ο οποίος παρασημοφόρησε τον Μπρουμίδη και τον προσέλαβε στη φρουρά του Βατικανού²¹. Ζωγράφησε, ακόμη, σε λάδι σε καμβά δεκαπέντε κυκλικά ιστορικά πορτρέτα παπών

¹⁷ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 18-19 (πρόσβαση στις 12.3.2020)

¹⁸ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 16-17 (πρόσβαση στις 12.3.2020)

¹⁹ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 20-21 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

²⁰ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 19

²¹ «Ο Έλληνας που πέρασε 25 χρόνια ζωγραφίζοντας το αμερικανικό Καπιτώλιο! Κωνσταντίνος Μπρουμίδης, ο ζωγράφος που ονομάστηκε "Καλλιτέχνης ενός έθνους" και "Μιχαήλ Άγγελος της Αμερικής"», 9/9/2016, <https://www.newsbeast.gr/portraits/arthro/2368575/o-ellinas-pou-perase-25-chronia-zografizontas-to-amerikaniko-kapitolio> (πρόσβαση στις 12.3.2020)

ως μοντέλα για την ψηφιδωτή ζωφόρο στη Βασιλική του Αγίου Παύλου Εκτός των Τειχών. Το έργο είχε αναλάβει ο Camuccini, ο δάσκαλος του Μπρουμίδη στην Accademia di San Luca, ο οποίος τον θεωρούσε ως τον καλύτερο καλλιτέχνη για θρησκευτικά θέματα στη Ρώμη εκείνη την εποχή²².

Το 1848 η Ιταλία ήταν ένα ηφαίστειο. Ο λαός ζητούσε την ένωση όλων των ιταλικών κρατιδίων, όμως αυτός ο πόθος προσέκρουσε στην πεισματική αντίδραση των παπών. Την εποχή εκείνη ο Μπρουμίδης παράλληλα με τις καλλιτεχνικές του ασχολίες υπηρετούσε ως λοχαγός του Βατικανού. Τα πράγματα οξύνθηκαν, όταν οι επαναστάτες σκότωσαν τον Υπουργό Εξωτερικών του Βατικανού Pellegrino Rossi και οι παπικές δυνάμεις τότε πήραν άμεση εντολή να πυροβολήσουν το πλήθος των επαναστατών. Μέσα σε μια τέτοια συμπλοκή ο Μπρουμίδης αρνήθηκε να εκτελέσει την εντολή αυτή, όχι μόνο γιατί ανάμεσα στους επαναστάτες βρίσκονταν αρκετοί φίλοι και ομότεχνοί του, αλλά και γιατί και ο ίδιος πίστευε στις φιλελεύθερες ιδέες των επαναστατών²³. Αρνήθηκε κι όταν ακόμα πήρε προσωπική διαταγή από τον Καρδινάλιο Antonelli που ηγείτο των παπικών δυνάμεων. Έτσι, με διαταγή του Antonelli (ο υποστηρικτής του, ο Πάπας Πίος ο Θ΄, είχε καταφύγει στην πόλη Gaeta νότια της Ρώμης) τον συνέλαβαν και φυλακίστηκε χωρίς να δικαστεί²⁴.

Η δίκη του αναβλήθηκε κάμποσες φορές λόγω ασθένειας του δικηγόρου υπεράσπισής του. Όταν ήταν στη φυλακή, δήλωνε πως ήταν αθώος και αιτούνταν την άμεση απελευθέρωσή του, για να μεταναστεύσει στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου σχεδίαζε να συνεχίσει την καλλιτεχνική του καριέρα. Τελικά έγινε τον Δεκέμβριο του 1851. Στις 2 Ιανουαρίου του 1852 κρίθηκε ένοχος και καταδικάστηκε σε 18 έτη φυλάκισης. Τον Μάρτιο του 1852 μετά από ενέργειες φίλων και μοναχών από τα μοναστήρια που προστάτευσε τις περιουσίες τους²⁵ ο Πάπας Πίος ο Θ΄, που γύρισε από τη Gaeta με τη βοήθεια γαλλικών και αυστριακών στρατευμάτων, τον αποφυλάκισε μετά από δεκατέσσερις μήνες στη φυλακή υπό τον όρο να φύγει από την Ιταλία και να μην ξαναγυρίσει²⁶.

²² Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 20 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

²³ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 158

²⁴ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 36

²⁵ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 22 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

²⁶ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 36

A.1.2. Τα χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

Σε λιγότερο από έξι μήνες αργότερα εγκαταλείπει τη Ρώμη, αφήνοντας πίσω τη γυναίκα του Άννα και τα δυο παιδιά του, την κόρη του είκοσι χρονών τότε και τον γιο του δέκα ετών²⁷. Με την κόρη του αλληλογραφούσε κάθε μήνα. Της έστελνε τακτικά χρήματα και αυτή τον επισκέφθηκε το 1871 στην Ουάσινγκτον²⁸.

Το φθινόπωρο του 1852 σε ηλικία 47 ετών φεύγει από τη Ρώμη για την Αμερική, αφήνοντας πίσω την οικογένειά του και παίρνοντας μαζί τις δυο μεγάλες του αγάπες, την αγάπη για την ελευθερία και την αγάπη για την τέχνη.

Το ότι ο Μπρουμίδης δε ζήτησε καταφύγιο στην ελεύθερη πατρική του γη ή στη γειτονική Γαλλία, που θα του ταίριαζε καλύτερα, αλλά προτίμησε τη μακρινή Αμερική το οφείλει κατά κύριο λόγο στη φιλία του με τον Τζον Νόρις, Αμερικανό φοιτητή που σπούδαζε Θεολογία στη Ρώμη. Αυτός τον παρότρυνε να διαλέξει την Αμερική για να συνεχίσει τη ζωή του. Ο ίδιος τον πρώτο καιρό θα τον φιλοξενούσε εκεί²⁹.

Ο Μπρουμίδης ήταν ένας από τους 45.000 Ιταλούς και παραπάνω που μετανάστευσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες μέχρι το 1870. Στις 18 Σεπτεμβρίου του 1852, λοιπόν, έφτασε στη Νέα Υόρκη ίσως ταξιδεύοντας από τη Civitavecchia μέσω της Μασσαλίας³⁰. Ο ίδιος αργότερα είπε ότι μετανάστευσε τόσο για να αναζητήσει καλλιτεχνικές ευκαιρίες όσο και λόγω της πολιτικής του εξορίας, «επιθυμώντας ένα ευρύτερο πεδίο και περισσότερη κερδοφόρο αγορά για τη δουλειά του». Αμερικανοί κληρικοί που γνώριζε στη Ρώμη του είχαν υποσχεθεί παραγγελίες για εκκλησίες. Ίσως είχε ακούσει και για την κατασκευή του Καπιτωλίου από απόδημους Αμερικανούς καλλιτέχνες όπως ο Thomas Crawford με τον οποίο είχε υπηρετήσει στην πολιτοφυλακή.

Η δέσμευσή του στη νέα του χώρα ήταν ξεκάθαρη. Έφτασε τον Σεπτέμβρη του 1852 και μόλις τον Νοέμβριο υπέβαλε αίτηση, για να γίνει πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών³¹. Μετά από πέντε χρόνια στις 12 Νοεμβρίου του 1857 έγινε

²⁷ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 22 και 16 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

²⁸ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 8 (πρόσβαση στις 14.3.2020)

²⁹ Χ. Φουρνάρakis, *ό. π.*, σ. 37

³⁰ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 15 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

³¹ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 49 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

Αμερικανός πολίτης³². Τα επόμενα δύο χρόνια από την άφιξή του στη νέα του πατρίδα κέρδιζε χρήματα κυρίως ζωγραφίζοντας πορτρέτα και διακοσμώντας σπίτια ιδιωτών στις βορειοανατολικές Ηνωμένες Πολιτείες³³.

Η φήμη του γρήγορα διαδόθηκε λόγω των εκκλησιαστικών έργων του που άφησαν εποχή. Η εικόνα της «Σταυρώσεως του Ιησού» στην εκκλησία του Αγίου Στεφάνου στη Νέα Υόρκη αλλά και της «Αγίας Τριάδας» στον Μητροπολιτικό Ναό της πρωτεύουσας του Μεξικού αποδείκνυαν περίτρανα το ταλέντο του³⁴.

Η παραγγελία της «Αγίας Τριάδας» το 1854 ήταν συνέπεια των ισχυρών δεσμών μεταξύ της Ακαδημίας Εικαστικών Τεχνών στη Ρώμη και εκείνης στην πρωτεύουσα του Μεξικού. Οι καλύτεροι Μεξικανοί καλλιτέχνες πήγαν να σπουδάσουν στην Accademia di San Luca στη Ρώμη και μερικοί από τους πρώην συνεργάτες του Μπρουμίδη στη Villa Torlonia δίδαξαν ή έκαναν εκθέσεις στην Εθνική Ακαδημία του San Carlos στο Μεξικό. Ζωγράφισε τοιχογραφίες και ρετάμπλ στην Ουάσινγκτον, τη Βαλτιμόρη, τη Φιλαδέλφεια, τη Νέα Υόρκη και την Αβάνα, αφότου άρχισε να δουλεύει στο Καπιτώλιο.

Αμερικανοί κληρικοί με τους οποίους ο Μπρουμίδης είχε συναντηθεί στη Ρώμη συνέβαλαν καθοριστικά στο να επιλεγεί, για να εργαστεί σε νέες εκκλησίες που τότε χτίζονταν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ένας υποστηρικτής του ήταν ο Τζον Νόρις, που σπούδαζε ιερέας στη Ρώμη από το 1848-1851, και με τον οποίο ο Μπρουμίδης ήλπιζε να ταξιδέψει στην Αμερική πριν συλληφθεί. Αυτός, όπως αναφέρθηκε, τον φιλοξένησε, όταν ήρθε στην Ουάσινγκτον για πρώτη φορά³⁵. Ένας άλλος που μπορεί να τον βοήθησε ήταν ο John Hughes Αρχιεπίσκοπος της Νέας Υόρκης ο οποίος πέρασε κάμποσους μήνες από το 1850-1851 στη Ρώμη και κάλεσε τον καλλιτέχνη να φτιάξει ναπογραφίες στις καθολικές εκκλησίες στη Νέα Υόρκη³⁶. Ο Hughes συνέλεγε έργα τέχνης και έκανε κήρυγμα σε πολλές από τις εκκλησίες τις οποίες ο Μπρουμίδης ζωγράφιζε.

Ο πιο κοντινός και σε όλη τη διάρκεια της ζωής του φίλος του ήταν ο ιερέας Benedict Sestini ο οποίος από τη Ρώμη πήγε στο Πανεπιστήμιο Georgetown.

³² Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 116

³³ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 49 (πρόσβαση στις 7.4.2020)

³⁴ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Αγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 19

³⁵ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 50 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

³⁶ Pellegrino Nazzaro, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 20 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

Εξασφάλισε τουλάχιστον δύο από τις εκκλησιαστικές παραγγελίες του καλλιτέχνη, η μία για την Εκκλησία του St. Ignatius στη Βαλτιμόρη και η άλλη για την Εκκλησία του St. Aloysius στην Ουάσινγκτον. Είναι σαφές, λοιπόν, πως οι σχέσεις του Μπρουμίδη με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ήταν σημαντικές σε όλη τη διάρκεια της ζωής του³⁷.

Αναζητώντας το 1855 δουλειά στην Ουάσινγκτον, διάβασε σε μια αγγελία εφημερίδας πως οι υπεύθυνοι για τη διακόσμηση του Καπιτωλίου Αρχιτέκτονας Βάλτερ και μηχανικός Μάιγκς αναζητούσαν καλλιτέχνες που να γνωρίζουν την τέχνη της νωπογραφίας³⁸. Και οι δύο πίστευαν ότι το ασύγκριτης ομορφιάς Καπιτώλιο θα έπρεπε να στολιζότανε με εικόνες φτιαγμένες σε φρέσκο, όπως είχαν γίνει τα μεγάλα ανάκτορα και οι ναοί στην Ευρώπη, γιατί και το Καπιτώλιο δεν υστερούσε σε τίποτα ούτε σε όγκο ούτε σε αρχιτεκτονικό μεγαλείο. Όταν, λοιπόν, έφτανε στην Ουάσινγκτον να ζητήσει δουλειά ο Μπρουμίδης, έπεφτε στην πιο κατάλληλη στιγμή που ο Walter και ο Meigs ζητούσαν να βρουν καλλιτέχνες που γνώριζαν την τέχνη της νωπογραφίας, για να διακοσμήσουν το εσωτερικό του ωραίου Καπιτωλίου τους.

Ο Μπρουμίδης, που στο μεταξύ είχε καταλάβει τη ζήτηση της δουλειάς του, αν και είχε πολλές δελεαστικές προτάσεις για να διακοσμήσει πολλών άλλων εργοδοτών κατοικίες και ναούς, όπως έγραφε ο Fry στο βιβλίο του το 1912 «Η πατριωτική ιστορία του Καπιτωλίου υπό Fry», περιφρόνησε τα πλούτη και τη δόξα και προτίμησε να δώσει όλη του τη ζωή στη διακόσμηση του Καπιτωλίου. Και όπως έγραφε ο Fry, είπε ο Μπρουμίδης: «Δεν έχω πλέον ουδεμίαν επιθυμίαν διά φήμην και πλούτο. Η μόνη μου φιλοδοξία και καθημερινή μου προσευχή είναι να μπορέσω να ζήσω αρκετά, για να εξωραΐσω το Καπιτώλιο της μοναδικής χώρας επί της γης επί της οποίας υπάρχει ελευθερία.» Ο Smith D. Fry έγραψε την ανωτέρω ευχή του Μπρουμίδη όπως ακριβώς φαίνεται να την είχε ακούσει προσωπικά από τον καλλιτέχνη. Την ανωτέρω ευχή τη βλέπει κανείς αναγραμμένη με κεφαλαία γράμματα στην επιτύμβια πλάκα που τοποθέτησε η ευγνώμων Αμερική στον τάφο του το 1952.

Με μια τέτοια ευχή και πόθο ο μεγάλος καλλιτέχνης σε ηλικία 50 χρόνων το 1855 υπέβαλε την προσφορά του στον Meigs και έγινε δεκτή³⁹. Στις 28 Δεκεμβρίου

³⁷ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 51 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

³⁸ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Αγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 19

³⁹ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 41

του 1854 είχαν συναντηθεί για πρώτη φορά οι δύο άνδρες. Ο γλύπτης Horatio Stone είχε συστήσει τον Μπρουμίδη στον Λοχαγό Montgomery C. Meigs. Μέσα από το προσωπικό του ημερολόγιο ο Meigs μάς δίνει μια γλαφυρή περιγραφή της πρώτης του συνάντησης με τον καλλιτέχνη καθώς και της πρώτης νωπογραφίας του. Ο μηχανικός, αν και δεν είχε συγκρατήσει το όνομα του Ιταλού ζωγράφου, τον θυμόταν ως «έναν γεμάτο ζωή ηλικιωμένο άντρα με μια πολύ κόκκινη μύτη είτε από τον μεξικανικό ήλιο είτε από τα γαλλικά μπράντι». Η συζήτηση είχε γίνει σε «άσχημα Γαλλικά», τη γλώσσα που είχαν κοινή. Παρά τις δυσκολίες στην επικοινωνία ο Μπρουμίδης έκανε καλή πρώτη εντύπωση στον Meigs⁴⁰.

Άρχισε δοκιμαστικά, μέχρι που όλοι αντιλήφθηκαν πως επρόκειτο για έναν «μάγο του χρωστήρα»⁴¹. Στη συνάντηση με τον Meigs ζήτησε να χρησιμοποιήσει έναν τοίχο για να ζωγραφίσει, με δικά του έξοδα, και να παρουσιάσει έτσι ένα δείγμα της δουλειάς του, καθώς δεν ήταν δυνατό να μεταφέρει μαζί του τις νωπογραφίες του και ούτε είχε κάνει κάποια στις Ηνωμένες Πολιτείες για να τη δει ο Meigs. Αυτός του πρότεινε να ζωγραφίσει μια εικόνα σε ημισεληνοειδές σχήμα στον τοίχο στο προσωρινό γραφείο του στην Αίθουσα που ήταν άλλοτε της Επιτροπής της Γεωργίας με θέμα σχετικό με τη γεωργία. Ο Meigs διάλεξε το θέμα του Κιγκινάτου που τον καλούν από το αλέτρι, για να γίνει δικτάτορας στη Ρώμη, καθώς συχνά συγκρινόταν ο Ουάσινγκτον με τον Κιγκινάτο⁴².

Ο Meigs ήταν αποφασισμένος να αφήσει το σημάδι του στον σχεδιασμό του Καπιτωλίου και θεώρησε πως η διακόσμηση του κτιρίου ήταν ένας τέλειος τρόπος για να το πετύχει⁴³. Η άφιξη του Μπρουμίδη στην Ουάσινγκτον του έδωσε την ευκαιρία να συνειδητοποιήσει τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του για τη διακόσμηση της προέκτασης του Καπιτωλίου με τοιχογραφίες εκτός από γλυπτά. Ο ίδιος έγραφε: «Αν και είμαι ένας μηχανικός και τίποτε παραπάνω, καταλαβαίνω κάπως από τέχνη, ξέρω λίγα πράγματα για τις αρχές και τους κανόνες της και νιώθω έντονα την επιθυμία να εκμεταλλευτώ τις ευκαιρίες και την επιρροή που μου παρέχει η θέση μου ως

⁴⁰ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 52-53 (πρόσβαση στις 23.3.2020)

⁴¹ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Αγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 19

⁴² *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 54 (πρόσβαση στις 23.3.2020)

⁴³ William C. Allen, *The Capitol Extensions and New Dome*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf>, σ. 44 (πρόσβαση στις 11.4.2020)

υπεύθυνος για αυτή τη σπουδαία δουλειά, για να συμβάλω στην προαγωγή της τέχνης σε αυτή τη χώρα.»

Πριν ακόμα εμφανιστεί ο Μπρουμίδης, ο Meigs είχε συλλάβει την ιδέα να ζωγραφιστεί εκτενώς το εσωτερικό του Καπιτωλίου με νωπογραφίες σαν του Ραφαήλ και του Μιχαήλ Αγγελου. Είχε μεγάλη εμπιστοσύνη στην εαυτόν του σε θέματα τέχνης, όπως φαίνεται και από τα σχόλια στο ημερολόγιό του. Ο ίδιος έδειχνε μεγάλο και μακροχρόνιο ενδιαφέρον για την τέχνη. Είχε σπουδάσει καλές τέχνες στο West Point με τον Seth Eastman και πιθανόν με τους ζωγράφους Charles Leslie και Robert Weir και πάντα ήθελε να πλουτίζει τις γνώσεις του στην τέχνη. Σε κάθε ευκαιρία επισκεπτόταν γκαλερί και εργαστήρια καλλιτεχνών και μελετούσε βιβλία τέχνης. Ήξερε για τις τοιχογραφίες στην Πομπηία από βιβλία. Το 1854 πήγε στη Νέα Υόρκη στη βιβλιοθήκη Astor, για να δει μια σειρά βιβλίων με τη δουλειά του Ραφαήλ στο Βατικανό που ανατυπώθηκαν έγχρωμα και είχε ιδιαίτερα εντυπωσιαστεί με τις Στοές. Σχολίαζε: «Δεν έχω ξαναδεί έγχρωμη τέτοια δουλειά. Είναι πολύ όμορφα, πλούσια και αρμονικά στο χρώμα, απλά και όμορφα στο σχέδιο. Μακάρι να μπορούσα να τα δω από κοντά. Αυτό το βιβλίο θα μας δώσει ιδέες για τη διακόσμηση των αιθουσών αναμονής.» Όταν, λοιπόν, εμφανίστηκε ο Μπρουμίδης, ήταν σαν να ήταν η απάντηση στις προσευχές του⁴⁴. Έτσι, ξεκίνησε ο Μπρουμίδης να εργάζεται στο Καπιτώλιο και δημιούργησε έργα αθάνατα για τα οποία η Αμερική σήμερα νιώθει περήφανη.

Ένωθε όμως πολύ μόνος. Έτσι μετά από πέντε χρόνια από τότε που άρχισε να δουλεύει στο Καπιτώλιο αποφάσισε να παντρευτεί⁴⁵. Η όμορφη μαυρομάλλα Lola Virginia Germon (1843-1918) ήταν η γυναίκα που σημάδεψε τη ζωή του στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τον καιρό που γνωρίστηκαν, το 1858 περίπου, αυτή ήταν 16 ετών και ζούσε στη Τζόρτζταουν. Ο πατέρας της, Vincent, είχε πεθάνει το 1855. Οι πρόγονοί του είχαν έρθει από τη Μαρτινίκα και η οικογένειά του έδειχνε ενδιαφέρον για τις τέχνες. Μερικά ξαδέλφια της Λόλας εργάζονταν στο θέατρο και άλλα είχαν μια γκαλερί και στούντιο φωτογραφίας στη Φιλαδέλφεια. Το 1860 ζούσαν μαζί. Ο γιος τους, Laurence, γεννήθηκε τον Μάιο του 1861⁴⁶. Το δεύτερο όνομά του ήταν Σταύρος, το όνομα του πατέρα του Μπρουμίδα. Πιθανώς ο γάμος τους θα είχε γίνει

⁴⁴ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 52-53 (πρόσβαση στις 12.4.2020)

⁴⁵ X. Φουρνάρακης, *ό. π.*, σ. 42

⁴⁶ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 8 (πρόσβαση στις 14.3.2020)

τουλάχιστον ένα χρόνο νωρίτερα⁴⁷. Η Λόλα ήταν γνωστή ως «κυρία Μπρουμίδη» και το όνομά της σε νομικά έγγραφα εμφανίζεται ως Lola V. Brumidi «σύζυγος του Κ. Μπρουμίδη»⁴⁸. Πιστοποιητικό γάμου τους, όμως, στα Αρχεία της Ουάσινγκτον δε βρέθηκε, αν και είναι δυνατόν να παντρεύτηκαν σε άλλη πόλη. Ούτε και πιστοποιητικό γέννησης του Laurence βρέθηκε⁴⁹.

Ο Μπρουμίδης αγάπησε πάρα πολύ τη Λόλα. Μάλιστα μία από τις γυναικείες μορφές, ζωγραφισμένες στον Ουρανό του Θόλου του Καπιτωλίου, θεωρείται το ακριβές ομοίωμα της συζύγου του καλλιτέχνη, ενώ οι πιο πολλές γυναικείες ζωγραφιές έχουν πάντα κάποια από τα χαρακτηριστικά της. Η γυναίκα αυτή ήταν πανέμορφη. Είχε όμως και πνευματικές αρετές που την τοποθετούσαν στην αφρόκρεμα του τόπου⁵⁰.

Η Λόλα κάποια στιγμή τον εγκατέλειψε. Από επιστολές, συμβόλαια και αποδείξεις που βρέθηκαν σε ένα μπαούλο του Laurence αποδείχθηκε πως η Λόλα από το 1870 είχε παντρευτεί κάποιον ονομαζόμενο Walsh και έζησε με αυτόν πιθανώς περίπου δέκα χρόνια. Το 1892 παντρεύτηκε κάποιον αξιωματικό του στρατού και έγινε κυρία Lola V. Kirkwood. Ο Μπρουμίδης με τη Λόλα έζησαν, λοιπόν, δέκα σχεδόν χρόνια⁵¹.

Η φυγή της τον μαράζωσε και τον γέρασε πρόωρα. Παρ' όλα αυτά συνέχισε να εργάζεται αδιάκοπα. Η μοναξιά, όμως, και τα ψυχικά αδιέξοδα συνέβαλαν στην κατάρρευσή του. Αρρώστησε και όλα του τα χρήματα πήγαιναν στα φάρμακά του⁵². Με επιστολή του στις 29 Σεπτεμβρίου 1879 εκλιπαρούσε τον Αρχιτέκτονα Clark να του επιτρέψει να εργάζεται στο σπίτι του, γιατί δεν μπορούσε να ανεβεί στη σκαλωσιά, καθώς δεν μπορούσε πια να αντιμετωπίσει το φάσμα της πείνας και του εξευτελισμού της αξιοπρέπειάς του.

Την 1^η Οκτωβρίου 1879 ανατράπηκε το κάθισμά του όπως εργαζόταν στη σκαλωσιά και θα έπεφτε σε χάος 20 μέτρων ύψους, εάν δεν κρατιόταν την τελευταία στιγμή με τα χέρια του από ένα κομμάτι ξύλο της σκαλωσιάς. Έμεινε κρεμασμένος ώρα μέχρι να έρθουν οι βοηθοί του να τον σώσουν. Οι βιογράφοι του λένε πως μόνο

⁴⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 42-43

⁴⁸ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 8 (πρόσβαση στις 14.3.2020)

⁴⁹ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 43

⁵⁰ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 158

⁵¹ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 43-44

⁵² Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 158-159

η ζωηρή επιθυμία του να τελειώσει το έργο του έδωσε τη δύναμη στο γερασμένο του κορμί να κρατηθεί τόση ώρα.

Τι προκάλεσε την πτώση του κανείς δεν ξέρει. Ήταν 74 ετών και πριν του συμβεί το ατύχημα στις 16 Ιουλίου 1879 έγραφε στον Clark πως ένιωθε καλύτερα (άρα ήταν άρρωστος) και ότι παρ' όλα αυτά εξακολουθούσε να εργάζεται στο σπίτι του. Επομένως, ο Μπρουμίδης δεν ήταν καλά από τον Ιούλιο, αφού δεν πήγαινε στη δουλειά του, αυτός που ήταν τόσο επιμελής, τόσο συνεπής, τόσο εργατικός.

Στις 11 Αυγούστου 1879 σε άλλη επιστολή του στον Clark έγραψε πως ο γιατρός Thompson τον προέτρεψε να πάει στις ιαματικές πηγές του Orkney, κοντά στην Ουάσινγκτον γιατί υπέφερε από άσθμα. Πήγε για πέντε μέρες και πήρε και τα σχέδια μαζί του για να εργάζεται με την ελπίδα πως θα βελτιωθεί η υγεία του. Στο ίδιο γράμμα τον πληροφορούσε πως εργαζόταν σε τρία μεγάλα σχέδια που είχε μαζί του, γιατί αισθανόταν κάπως καλύτερα από τον καθαρό αέρα. Δούλευε, λοιπόν, όπου κι αν ήταν και κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες.

Επέστρεψε, όμως, σύντομα στην Ουάσινγκτον, αν και ήταν ακόμη άρρωστος. Στις 18 Αυγούστου έγραψε στον Αρχιτέκτονα ότι μπορούσε επιτέλους να ξαναρχίσει το έργο του και να ξανανέβει στη σκαλωσιά καθώς αισθανόταν καλύτερα. Στην πραγματικότητα δεν ήταν καλύτερα, όπως αποδείχτηκε από το ατύχημά του τον Οκτώβριο⁵³.

Από τότε δεν μπόρεσε να σταθεί ξανά στα πόδια του. Προσπάθησε να εργαστεί στο σπίτι του⁵⁴. Τον επισκεπτόταν ο γιατρός Taylor ο οποίος με τα φάρμακα που του έδινε έλπιζε πως θα βελτιωνόταν⁵⁵. Είχε να αντιμετωπίσει, όμως, την πείνα, τη μοναξιά, τα γεράματα, την ξενιτιά, τον φόβο του κοινωνικού εξευτελισμού και ορισμένους κριτικούς τέχνης που κατηγορούσαν τα έργα του από φθόνο⁵⁶. Εργαζόταν παρ' όλα αυτά. Ανασηκωμένος από το κρεβάτι του και καθισμένος πλέον κοντά στον τρίποδα ζωγράφιζε, γιατί δεν μπορούσε πια να σταθεί στα πόδια του. Μετά τον θάνατό του βρέθηκαν εφτά σχέδια μικρού βέβαια μεγέθους. Με αυτά ο διάδοχός του Filippo Costaggini εξακολούθησε το έργο του στο Διάζωμα της Ροτόντας⁵⁷.

⁵³ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 46-49

⁵⁴ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 159

⁵⁵ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 48

⁵⁶ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 159

⁵⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 48-49

Πέθανε τελικά πάμπτωχος στις 19 Φεβρουαρίου του 1880 στις 6.30 το πρωί. Επί 24 ώρες πριν πεθάνει ήταν τελείως αναισθητός. Μόνο στις τελευταίες του στιγμές συνήλθε, αναγνώρισε τους γύρω του, έκλεισε πικραμένος τα μάτια του και σταμάτησε η καρδιά του. Τα έξοδα της κηδείας του τα πλήρωσαν μερικοί φίλοι του συνεργάτες⁵⁸. Ο πιο κοντινός και για όλη τη ζωή φίλος του, ο Πάτερ Sestini, ήταν ο ιερέας που κλήθηκε στις τελευταίες στιγμές της ζωής του Μπρουμίδη⁵⁹.

Θάφτηκε στο νεκροταφείο Γκλένγουντ της Ουάσινγκτον στον οικογενειακό τάφο της Λόλας Τζέρμον. Τον τάφο του -που ήταν άγνωστος για πολλά χρόνια- τον ανακάλυψε η Μιρτλ Μέρντοκ, ξεναγός του Καπιτωλίου, που έκανε έρευνα για τον Μπρουμίδη, για να πάρει το ντοκτορά της στην Ιστορία στο Πανεπιστήμιο *George Washington*. Στον τάφο γνωρίστηκε με την Μίλντρετ Τόμσον η οποία είχε θεία τη Λόλα Τζέρμον. Η μητέρα της είχε ένα λεύκωμα της Λόλας με πολύτιμες φωτογραφίες από τη ζωή του καλλιτέχνη. Η οικογένεια Τόμσον είχε τη «Βίβλο εισόδου» του Μπρουμίδη ως μετανάστη, η οποία σήμερα φυλάσσεται ως κειμήλιο στο αρχείο του Καπιτωλίου. Σε μια σελίδα της «Βίβλου» που του έδωσαν μέλη της Αμερικανικής Βιβλικής Εταιρείας, όταν έφτασε στη Νέα Υόρκη το 1852, σημείωσε: «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης, γεννηθείς στη Ρώμη τον Ιούλιον 26, το 1805, από τον Σταύρο Μπρουμίδη από τα Φιλιατρά, επαρχία της Αρκαδίας της Πελοποννήσου (Ελλάδος) και την Άννα Μπιανκίνι της Ρώμης.»⁶⁰

⁵⁸ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, v. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 158-159

⁵⁹ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 51 (πρόσβαση στις 13.3.2020)

⁶⁰ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 18

Β' Κεφάλαιο

Ανακαλύπτοντας τον άνθρωπο Μπρουμίδη και τον λησμονημένο «Μιχαήλ Αγγελο του Καπιτωλίου

A.2.1. Ο άνθρωπος Κωνσταντίνος Μπρουμίδης

Γνωρίζουμε τον καλλιτέχνη Μπρουμίδη ως επί το πλείστον μέσα από τα έργα του. Μπορούμε να έχουμε μια ιδέα για τον άνθρωπο Μπρουμίδη μόνο ρίχνοντας ματιές στα διασωθέντα αρχεία και τις φωτογραφίες. Μια φωτογραφία που τραβήχτηκε από τον μηχανικό Meigs το 1859 καταφέρνει να απαθανατίσει την προσωπικότητά του. Τα μάτια του φαίνεται να κοιτάζουν εύθυμα και στοχαστικά. Τα ατίθασα μαλλιά του και το μούσι του του δίνουν έναν κομψό και μποέμικο αέρα. Ήταν μόλις 1,65 ύψος και είχε γκρι-μπλε μάτια, καστανά μαλλιά και σκούρο δέρμα⁶¹.

Ήταν ένας παθιασμένος και συμπονετικός άνθρωπος καθώς και ένας αφοσιωμένος ζωγράφος. Ήταν ένα φιλικό άτομο και όχι ένας ακοινώνητος καλλιτέχνης. Στους φίλους του συμπεριφερόταν με εγκαρδιότητα. Φαίνεται ότι είχε καλή αίσθηση του χιούμορ και ότι ευχαριστιόταν τη μουσική. Είχε ένα πιάνο το 1863 όπως και στο τελευταίο του στούντιο υπήρχε πιάνο.

Ήταν γνωστός όχι μόνο ως αριστοτέχνης στη δουλειά του αλλά και ως άνθρωπος με πνευματικά ενδιαφέροντα, καλλιεργημένο γούστο και ευρυμάθεια. Ήταν λάτρης της κλασικής ποίησης και απόλυτα εξοικειωμένος με έργα ιστορικής τέχνης. Λάτρευε τον Σαίξπηρ και τον Δάντη και Ιταλοί ποιητές ήταν γνωστοί του φίλοι. Για να τους ευχαριστήσει πάντα έδειχνε τον θαυμασμό και το ενδιαφέρον του.

Ο Μπρουμίδης διέθετε δυνατό μυαλό και καλό αυτί όσον αφορά τις ξένες γλώσσες. Εκτός από τη μητρική του γλώσσα, τα Ιταλικά, πιθανόν να γνώριζε λίγα Ελληνικά από τον πατέρα του. Επίσης, μπορούσε να μιλά και να γράφει στα Γαλλικά, τη γλώσσα που χρησιμοποίησε όταν έφτασε στην Ουάσινγκτον. Μόλις λίγους μήνες μετά από την άφιξή του στην πρωτεύουσα, έγραφε γράμματα στα Αγγλικά, αν και είχαν γραμματικά και ορθογραφικά λάθη. Τα Αγγλικά του ακόμη και στο τέλος της ζωής του μπορούσε κανείς να τα περιγράψει ακόμη ως «σπαστά».

Στη δουλειά του διατήρησε μια πιστή ομάδα βοηθών. Είχε στενούς δεσμούς με άλλους Ιταλούς καλλιτέχνες που δούλευαν στο Καπιτώλιο, όπως τον Frederick Casali, τεχνίτη του μπρούντζου, που τον θεωρούσε καλό του φίλο. Ο Ιταλός γλύπτης

⁶¹ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 1 και 3 (πρόσβαση στις 14.3.2020)

Guido Butti τον επαίνεσε στον Meigs. Ο γιος του Λόρενς θυμόταν ότι ο πατέρας του «πρόσφερε γενναιόδωρα βοήθεια σε όσους συμπατριώτες του βρίσκονταν σε δεινή κατάσταση και συχνά λόγω της καλής του καρδιάς πλήρωνε και για το μνήμα τους». Ενώ ήταν γενναιόδωρος με τους άλλους, όμως δεν ήταν πάντα καλός στη διαχείριση των χρημάτων του και έτσι πέθανε φτωχός⁶².

Δεν υπάρχει καμία απόδειξη πως ο Μπρουμίδης αναμείχθηκε στα πολιτικά πράγματα στην Αμερική, όταν δούλευε στο Καπιτώλιο. Σε αυτό το διάστημα έξι Πρόεδροι, από τον Franklin Pierce μέχρι τον Rutherford B. Hayes, κυβέρνησαν την Αμερική. Ίσως απέφυγε την πολιτική λόγω της προηγούμενης τραυματικής του εμπειρίας με τη φυλάκισή του στη Ρώμη μετά την εξέγερση το 1849. Όταν ήταν υπεύθυνος της πολιτοφυλακής, προσπάθησε ανεπιτυχώς να παραιτηθεί ως λοχαγός. Επίσης, δε δεχόταν να συμμετέχει σε ακραίες φιλελεύθερες ομάδες ή ακόμη δεν επέτρεπε πολιτικές συζητήσεις στην καφετεριά του στη Ρώμη.

Ο Μπρουμίδης ξεκάθαρα κέρδισε τον σεβασμό των ανθρώπων που τον συνάντησαν στην Αμερική και αυτών που είχαν σημαντικές θέσεις στο Καπιτώλιο αλλά και εκείνων που δούλευαν μαζί του για το καλλιτεχνικό ταλέντο και για την ακεραιότητα του χαρακτήρα του. Τόσο ο μηχανικός Meigs όσο και ο Αρχιτέκτονας των επεκτάσεων στο Καπιτώλιο και του θόλου Walter εκτιμούσαν πολύ τον Μπρουμίδη και ως καλλιτέχνη και ως άνθρωπο. Ο Meigs πίστευε πως: «Ο Μπρουμίδης είναι για τη δουλειά μας ο καλύτερος από κάθε ζωγράφο που έχουμε.» Η εκτίμησή του για τον Μπρουμίδη και ως άνθρωπο και ως καλλιτέχνη είναι φανερή σε μια εγκάρδια συστατική επιστολή που έγραψε, αφού είχε μεταταθεί από το Καπιτώλιο: «Ως υπεύθυνος για τη διακόσμηση του εσωτερικού του Καπιτωλίου θεωρώ πως ο κ. Μπρουμίδης ως ζωγράφος ιστορικών έργων σε συγκεκριμένες κατηγορίες θεμάτων δεν έχει κάποιον όμοιό του στη χώρα... Δε διεκδικώ για αυτόν την ιδιοφυΐα του Ραφαήλ, αλλά είναι ένας ταπεινός κύριος, ένας αληθινός, εκπαιδευμένος και ικανότατος καλλιτέχνης και δε γνωρίζω κανέναν μέχρι τώρα που θα μπορούσε να συγκριθεί μαζί του». Και ο Walter έγραψε: «Πιστεύω πως αυτός είναι ο καλύτερος εν ζωή καλλιτέχνης στη νωπογραφία και ιδιαίτερα στις μορφές.

⁶² “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 7 (πρόσβαση στις 14.3.2020)

Είναι ένας από τους πιο φιλικούς, εξαιρετικούς ανθρώπους καθώς και από αυτούς που δεν κάνουν καθόλου επίδειξη.⁶³»

A.2.2. Το ιστορικό της ανακάλυψης του λησμονημένου «Μιχαήλ Αγγελου» του Καπιτωλίου

Η Myrtle Cheney Murdock ήταν σύζυγος του βουλευτή της Αριζόνας John R. Murdock (1937) στο αμερικανικό Κογκρέσο. Ήταν δασκάλα στην Αριζόνα και είχε πάρει στις σπουδές της το Master's Degree από το Πανεπιστήμιο της Tucson της Arizona. Στην Ουάσινγκτον ξεναγούσε σε αξιοσημείωτα μέρη γυναίκες βουλευτών, γερουσιαστών, πρεσβευτών και προξένων από χώρες της Ν. Αμερικής και της Ευρώπης. Σε όλες αυτές τις ξεναγήσεις, που ήταν προγραμματισμένες με κάθε λεπτομέρεια, δίνονταν γραπτές οδηγίες σε κάθε επισκέπτη, για να παρακολουθεί καλύτερα τα μέρη που έβλεπε. Τον πρώτο μάλιστα χρόνο η Murdock ξενάγησε περίπου 90 γυναίκες βουλευτών και γερουσιαστών των Ηνωμένων Πολιτειών.

Στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου της είχε παραχωρηθεί ένα δωμάτιο για να το χρησιμοποιεί όπως ήθελε και εκεί μπορούσε να έχει όσα βιβλία χρειαζόταν από τη Βιβλιοθήκη για να τα μελετά με ησυχία και να κάνει τις έρευνές της. Διάβαζε, έβλεπε και μάθαινε στην πρωτεύουσα της Αμερικής και άρχισε να γράφει βιβλία για οτιδήποτε και άλλοι επισκέπτες θα ήθελαν να δουν και να μάθουν για την Ουάσινγκτον⁶⁴.

Έδειξε ενδιαφέρον για το Καπιτώλιο και μάλιστα εστίασε στον Μπρουμίδη. Όταν στάθηκε μπροστά στην τοιχογραφία του Μπρουμίδη, την οποία ζωγράφισε το 1857 και παρουσίαζε τον Στρατηγό George Washington να δέχεται απεσταλμένο του Άγγλου διοικητή που ζητούσε χρόνο για να σκεφθεί τους όρους της παράδοσης, το ενδιαφέρον της κίνησε η υπογραφή του καλλιτέχνη: «C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.». Μάλιστα αναρωτιόταν: «Πώς μπορεί αμέτρητες πανέμορφες νοπογραφίες και πίνακες να στολίζουν το Καπιτώλιο και ακόμα οι Αμερικανοί να έχουν λίγη ή και καθόλου γνώση για την ύπαρξή τους;⁶⁵»

⁶³ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 9 (πρόσβαση στις 23.3.2020)

⁶⁴ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 114-115

⁶⁵ United States Senate, *Constantino Brumidi, Michelangelo of the United States Capitol*, M.Ch.Murdock(1950),https://www.senate.gov/reference/reference_item/Michelangelo_of_the_US_Capitol.htm (πρόσβαση στις 16.3.2020)

Όλον τον καιρό έψαχνε παντού να βρει στο Καπιτώλιο κάποιο στοιχείο για τον Κ. Μπρουμίδη που είχε εργαστεί 25 χρόνια ζωγραφίζοντας το Καπιτώλιο και που όταν πέθανε ξεχάστηκε σχεδόν ολοκληρωτικά. Στα αρχεία του Καπιτωλίου φαινόταν μόνο τι είχε κάνει ο Μπρουμίδης ως καλλιτέχνης και τι χρήματα είχε πληρωθεί, αλλά για την ιδιωτική του ζωή δεν υπήρχε τίποτα. Της ήρθε η ιδέα να βρει τον τάφο του. Δεν πίστευε τις φήμες πως το σώμα του το είχε στείλει η Κυβέρνηση στην Ιταλία, γιατί σκεφτόταν πως είχε πεθάνει φτωχός. Έτσι, άρχισε να ερευνά τα Αρχεία των νεκροταφείων στην Ουάσινγκτον. Και περνούσαν οι μήνες και τα χρόνια⁶⁶.

Τον χειμώνα του 1940 η Murdock, ξεφύλλιζε τα αρχεία του Καπιτωλίου. Προσπαθούσε να βρει όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία για τον καλλιτέχνη που ζωγράφισε το Καπιτώλιο. Τα χρειαζόταν για να πάρει το ντοκτορά της στην Ιστορία στο Πανεπιστήμιο *George Washington*. Μέχρι τότε ο αμερικανικός λαός το μόνο που γνώριζε για τον εξάισιο ζωγράφο ήταν το όνομά του⁶⁷. Και μια μέρα ξαφνικά βρήκε στο νεκροταφείο του Glenwood το όνομα: «CONSTANTINO BRUMIDI», ενταφιασμένος στον χώρο 70 και στη θέση 6. Έτρεξε στον χώρο 70, αλλά δε βρήκε πουθενά το όνομα που έψαχνε. Ο χώρος ήταν περιφραγμένος με σιδερένια κάγκελα κάποτε βαμμένα με άσπρο χρώμα, γιατί σε μερικά σημεία φαινότουσαν πως ήταν κάποτε μαύρα, όπως είχε φύγει η μπογιά. Πολλά μάλιστα από τα κάγκελα έλειπαν. Το μόνο όνομα που φαινόταν γραμμένο σε μια σιδερένια πλακούλα καρφωμένη στην πορτούλα του σιδερένιου περιφράγματος ήταν «Germon», καθώς και τα ονόματα Eliza Germon και Henry Germon σε μαρμάρινες όρθιες πλάκες.

Επειδή όμως έπρεπε να δουλέψει, για να πάρει το ντοκτορά της, ξέχασε για λίγο τον τάφο. Όταν πήρε το δίπλωμά της, ο λησμονημένος τάφος του Μπρουμίδη ξαναγύρισε στο μυαλό της και αποφάσισε να πάει ξανά εκεί, για να προσθέσει τα κάγκελα που έλειπαν και να βάψει όλο τον φράχτη. Αγόρασε τα απαραίτητα είδη και τα έβαλε στο κουτί με τα σύνεργα της πλεκτικής της, για να μην την καταλάβει ο άντρας της και τη σταματήσει⁶⁸.

Είχε εργαστεί για τέσσερις σχεδόν ώρες στον τάφο, όταν μια όμορφη κοπέλα την πλησίασε και τη ρώτησε με απορία γιατί έβαφε αυτά τα κάγκελα. Της απάντησε πως ενδιαφερόταν για το Καπιτώλιο και τον Κωνσταντίνο Μπρουμίδη, τον καλλιτέχνη που εξωράισε το κτίριο και που, όταν πέθανε, λησμονήθηκε από όλους.

⁶⁶ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 115

⁶⁷ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 18

⁶⁸ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 115-116

Της είπε πως είχε πληροφορηθεί ότι ήταν εκεί θαμμένος, στον χώρο 70 και στη θέση 6, αν και στον τάφο του δεν υπήρχε ούτε μια πλάκα με το όνομά του. Η κοπέλα ήταν η Μίλντρεντ Τόμσον και είχε θεία τη Λόλα Τζέρμον, τη γυναίκα του Μπρουμίδα. Της είπε πως είχαν παντρευτεί στα 1860 και πως τον είχε θάψει στον οικογενειακό της τάφο, αλλά δεν ήξερε γιατί δεν είχαν βάλει σταυρό ή όνομα στον τάφο του. Η μητέρα της της είχε πει πως η θεία της ήταν μοντέλο του κάποτε. Έτσι, γνωρίστηκε η Murdock με την Μίλντρεντ Τόμσον, η οποία ουσιαστικά ήταν ο άνθρωπος που άνοιξε τους ορίζοντές της στις έρευνες για τη ζωή του Μπρουμίδα⁶⁹.

Η Myrtle Cheney Murdock, λοιπόν, ήταν αυτή που ανακάλυψε τον άγνωστο μέχρι το 1940 τάφο του Μπρουμίδα, γεγονός που οδήγησε κατόπιν στην εύρεση της «Βίβλου» του καθώς και σε πολλά έργα του εκτός του Καπιτωλίου. Υπήρξε η πρώτη βιογράφος του Μπρουμίδα⁷⁰. Το 1950, μετά από περισσότερα από δώδεκα χρόνια έρευνας, δημοσίευσε το βιβλίο της με τίτλο «Constantino Brumidi, Michelangelo of the United States Capitol», το οποίο διαδραμάτισε βασικό ρόλο για την ανανέωση του ενδιαφέροντος για τον Μπρουμίδα και το έργο του. Είναι μια περίληψη της ζωής του καλλιτέχνη και του έργου του μαζί με περίπου 40 εικονογραφήσεις. Χωρίς να είναι η ίδια ούτε καλλιτέχνης ούτε κριτικός τέχνης, όπως η ίδια παραδέχθηκε, αναζήτησε στις αίθουσες των επιτροπών, στους διαδρόμους και στη Ροτόντα καθετί που αποδιδόταν στον Ιταλό καλλιτέχνη. Το βιβλίο της ήταν η πρώτη έκδοση που περιλάμβανε έγχρωμες εικόνες της δουλειάς του καλλιτέχνη. Ακόμη, σε αυτό χρησιμοποίησε αρκετές πρωτογενείς πηγές όπως σκίτσα, γράμματα, φωτογραφίες και παραστατικά πληρωμών⁷¹. Ο αμερικανικός λαός ενημερώθηκε πλέον για τον άνθρωπο που κόσμησε το πιο ιστορικό κτίριο του έθνους του.

Σε μια ξενάγηση στο Κογκρέσο αρκετά χρόνια μετά γνωρίστηκε με τον Χαράλαμπο Φουρναράκη, Έλληνα γιατρό στο Σικάγο με έντονη συγγραφική και καλλιτεχνική δραστηριότητα. Από τη Μέρντοκ ο Φουρναράκης έμαθε για τον Μπρουμίδα. Και αυτός καταγόταν από τα Φιλιατρά. Έτσι άρχισε και η δική του έρευνα για τον Μπρουμίδα. Συγκέντρωσε έναν ογκώδη φάκελο με αρκετές λεπτομέρειες για τη ζωή και το έργο του συμπατριώτη του. Τον στήριζε στην έρευνά

⁶⁹ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 18-19

⁷⁰ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 114

⁷¹ United States Senate, *Constantino Brumidi, Michelangelo of the United States Capitol*, Myrtle Cheney Murdock (1950), https://www.senate.gov/reference/reference_item/Michelangelo_of_the_US_Capitol.htm, (πρόσβαση στις 15.3.2020)

του και ο γιος του Ιωάννης Φουρναράκης, επίσης διαπρεπής γιατρός στο Σικάγο. Ο Χαράλαμπος Φουρναράκης πέθανε το 1992. Ο γιος του συνεχίζει μόνος του από τότε το σπουδαίο έργο της προβολής του «Μιχαήλ Άγγελου» του Καπιτωλίου σε όλο τον κόσμο⁷².

---

⁷² Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 18-19 και 21

Β΄ Μέρος

Το έργο του Κ. Μπρουμίδη στον Ουρανό του Θόλου της Ροτόντας του Καπιτώλιου

Α΄ Κεφάλαιο

Εισαγωγικά στοιχεία

B.1.1. Το Καπιτώλιο της Αμερικής

Η Ουάσιγκτον DC (District Columbia) είναι η κυβερνητική μητρόπολη των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Κτισμένη στις όχθες του ποταμού Πότομακ, μεταξύ των πολιτειών της Βιρτζίνια και του Μέριλαντ, αποτελεί από μόνη της μια πολιτεία της αμερικανικής επικράτειας, την πολιτεία Κολούμπια. Ήταν η πρώτη πόλη στον κόσμο που σχεδιάστηκε και κτίστηκε με αποκλειστικό σκοπό να γίνει μια μόνιμη εθνική πρωτεύουσα ⁷³.

Ο Πρόεδρος George Washington το 1791 επέλεξε την περιοχή⁷⁴. Η επιλογή της συγκεκριμένης τοποθεσίας δεν ήταν τυχαία, μια και βρισκόταν στη μέση περίπου των μεγάλων πόλεων του βιομηχανικού Βορρά και του αγροτικού Νότου, ήταν ουσιαστικά σε ουδέτερο έδαφος. Το ρυμοτομικό σχέδιο ανέλαβε ο Γάλλος αρχιτέκτονας και μηχανικός του στρατού Πιερ Σαρλ λ' Ανφάν, που είχε έρθει στην Αμερική ως εθελοντής για την Επανάσταση. Λάτρης της αρχιτεκτονικής μπαρόκ, με σπουδές στο Παρίσι και στο Βερολίνο, ο Πιερ Σαρλ λ' Ανφάν οραματίστηκε και σχεδίασε μια πόλη με μεγαλοπρεπή κυβερνητικά κτίρια και μνημεία, που είχαν για «φόντο» πλατιές λεωφόρους, πάρκα και πλατείες – το σχέδιό του ήταν ένας συνδυασμός τέχνης και γεωμετρίας⁷⁵.

Πολλά χρόνια πριν κτιστεί το Καπιτώλιο, που στεγάζει τη Βουλή και τη Γερουσία, στο ύψωμα της πόλης Jenkins Hill, όταν πρωτοείδε ο μεγάλος πολεοδόμος αυτόν τον λόφο, είχε τόσο πολύ μαγευτεί από την τοποθεσία, παρ' όλη την αγριότητά

⁷³ Ουάσιγκτον η καρδιά της Αμερικής, 9/3/2016, <http://theatrecomments.weebly.com/taualphaxiotadeltaiotaalpha-write/52> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

⁷⁴ *History of the U.S. Capitol building*, <https://www.aoc.gov/history-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

⁷⁵ Ουάσιγκτον η καρδιά της Αμερικής, 9/3/2016, <http://theatrecomments.weebly.com/taualphaxiotadeltaiotaalpha-write/52> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

της, που είπε τον προφητικό λόγο «ο τόπος ετούτος είναι ένα βάθρο που περιμένει να τοποθετηθεί επάνω του ένα έργο μνημειακό».

Η ευχή αυτή πραγματοποιήθηκε. Με τα σχέδια του γιατρού και ερασιτέχνη αρχιτέκτονα William Thornton, που προβλέπανε το οίκημα να έχει δύο πτέρυγες που θα ενώνονταν με έναν κεντρικό θολωτό κτίριο, ο G. Washington εγκαινίασε την έναρξη του κτισίματος το 1793, θέτοντας τον θεμέλιο λίθο του Καπιτωλίου. Το 1800 κτίστηκε το πρώτο μέρος του σημερινού Καπιτωλίου, η βόρεια πτέρυγά του, και το 1801 τελείωσε και η νότια στην οποία εγκαταστάθηκε η Βουλή. Ο Benjamin Henry Latrobe έφτιαξε τον περίφημο Διάδρομο ανάμεσα στις δύο πτέρυγες, για να μπορούν άνετα να επικοινωνούν τα δύο Νομοθετικά Σώματα και ασχολήθηκε με το εσωτερικό του Καπιτωλίου. Ο Charles Bulfinch στη συνέχεια τελείωσε το κεντρικό μέρος του Καπιτωλίου με τον χάλκινο Θόλο και έκανε πολλές άλλες βελτιώσεις στις εργασίες των προκατόχων του⁷⁶.

Οι βελτιώσεις στο κτίριο συνεχίστηκαν (τρεχούμενο νερό το 1832, φωτισμός με αέριο στη δεκαετία του 1840), όμως μέχρι το 1850 το μέγεθός του δεν μπορούσε να φιλοξενήσει τον αυξανόμενο αριθμό γερουσιαστών και εκπροσώπων από τις νέες πολιτείες⁷⁷. Το παλιό Καπιτώλιο, που ολοκληρώθηκε το 1826, είχε σχεδιαστεί, όταν ήταν μόνο δεκαπέντε πολιτείες στην Ένωση. Το 1850 η Καλιφόρνια ήταν η τριακοστή πρώτη πολιτεία που είχε μπει στην Ένωση. Ένα άλλο πρόβλημα ήταν η κακή ακουστική στην Αίθουσα της Βουλής των Αντιπροσώπων. Ενώ είχαν δοκιμαστεί αρκετές λύσεις, τίποτα δεν έλυσε το πρόβλημα⁷⁸. Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 1850 το Κογκρέσο αποφάσισε την επέκταση του κτιρίου και τη δημιουργία νέας, ψηλότερης και ωραιότερης Ροτόντας⁷⁹. Το 1851 τέθηκε ο θεμέλιος λίθος. Αρχιτέκτονας ορίστηκε ο Thomas Walter, ο οποίος επέβλεπε για περισσότερα από 14 χρόνια την επέκταση και σχεδίασε τον Θόλο⁸⁰. Από το 1854 που είχε αρχίσει να εργάζεται στο Καπιτώλιο ο Μπρουμίδης, ζωγράφιζε τα έργα του, ενώ γύρω του

⁷⁶ X. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 60-61

⁷⁷ *History of the U.S. Capitol building*, <https://www.aoc.gov/history-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

⁷⁸ William C. Allen, *The Capitol Extensions and New Dome*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf>, σ. 35-36 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

⁷⁹ X. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 61

⁸⁰ *History of the U.S. Capitol building*, <https://www.aoc.gov/history-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

έβλεπε μαραγκούς, χτίστες, μαρμαράδες, σιδεράδες, μηχανικούς κ.ά. να εργάζονται καθημερινά για να τελειοποιήσουν το λαμπρό εκείνο οικοδόμημα⁸¹.

Η κατασκευή του Καπιτωλίου συνεχίστηκε και μέσα στη δίνη του εμφύλιου πολέμου. Στην αρχή στέγαζε νεοσύλλεκτους στρατιώτες, μετά χρησιμοποιήθηκε ως νοσοκομείο, ενώ στα υπόγειά του εγκαταστάθηκαν μαγειρεία και φούρνοι⁸². Το 1862 τοποθετήθηκε στην κορυφή του Θόλου το Άγαλμα της Ελευθερίας. Οι εργασίες της επέκτασης ολοκληρώθηκαν το 1868 με την καθοδήγηση του Edward Clark. Στη διάρκεια της θητείας του το 1873 τοποθετήθηκε ο πρώτος ανελκυστήρας και στη δεκαετία του 1880 άρχισε ο ηλεκτροφωτισμός να αντικαθιστά τον φωτισμό με αέριο. Το 1898 έγινε έκρηξη αερίου που προκάλεσε ζημιές στο κτίριο. Από τότε μέχρι σήμερα έγινε επέκταση στην Ανατολική μπροστινή πλευρά του (1958-1962), ανακαίνιση και προστασία της Δυτικής μπροστινής πλευράς του (1983), συντηρήθηκε η Θόλος και η ζωφόρος στη Ροτόντα και εκσυγχρονίστηκε⁸³.

Σήμερα το κτίριο καλύπτει πάνω από 1,5 εκατομμύρια τετραγωνικά πόδια και χιλιόμετρα διαδρόμων. Έχει πάνω από 600 δωμάτια, 658 παράθυρα (108 είναι μόνο στον Θόλο) και περίπου 850 πόρτες. Εκτός από την ενεργό χρήση του από το Κογκρέσο είναι και Μουσείο Αμερικανικής Τέχνης και Ιστορίας. Κάθε χρόνο το επισκέπτονται περίπου 3,5 εκατομμύρια άνθρωποι από όλο τον κόσμο⁸⁴.

B.1.2. Τζορτζ Ουάσινγκτον

Ο Τζορτζ Ουάσινγκτον ήταν ένας από τους ιδρυτές του ανεξάρτητου κράτους και ο πρώτος Πρόεδρος (1789-1797) των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Εκλέχθηκε με ομόφωνη επιλογή των 69 εκλογέων το 1789 και υπηρέτησε δύο συνεχόμενες θητείες, καθώς ήταν αυτός που προήδρευσε της συνέλευσης που συνέταξε το Σύνταγμα και αντικατέστησε τα άρθρα της Συνομοσπονδίας που καθόρισαν τη θέση του Προέδρου.

Ήταν γιος αριστοκράτη μεγαλοκτηματία και γεννήθηκε στις 22 Φεβρουαρίου του 1732 στα κτήματα της οικογένειάς του στο Γουέστμορλαντ της

⁸¹ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 61

⁸² Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 62

⁸³ *History of the U.S. Capitol building*, <https://www.aoc.gov/history-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 18.3.2020)

⁸⁴ *About the U.S. Capitol building*, <https://www.aoc.gov/capitol-buildings/about-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 18.3.2020)

Βιρτζίνια στην τότε Βρετανική Αμερική⁸⁵. Ο Τζορτζ έλαβε μικρή και ακανόνιστη σχολική μόρφωση. Πολύ νεαρός ακόμη, σκέφτηκε να γίνει τοπογράφος και για ένα διάστημα επιδόθηκε σε αυτή την ασχολία. Αλλά όταν ήταν 20 χρονών κληρονόμησε ένα από τα καλύτερα κτήματα της Βιρτζίνια, το Μάουντ Βέρνον, στου οποίου τη διαχείριση και αξιοποίηση αφοσιώθηκε ολόψυχα για τα επόμενα 20 χρόνια της ζωής του.

Παράλληλα, ο Ουάσιγκτον έτρεφε στρατιωτικές φιλοδοξίες που του δόθηκε η ευκαιρία να τις πραγματοποιήσει τη δεκαετία του 1750 παίρνοντας μέρος στον πόλεμο των Αμερικανών αποίκων με τους Γάλλους για την κατοχή της Κοιλάδας του Οχάιο. Παιριτήθηκε από τον στρατό το 1758 με τον βαθμό του ταξίαρχου έχοντας διατελέσει, από τα 23 του χρόνια, διοικητής όλων των στρατευμάτων της Βιρτζίνια. Είχε επίσης μόλις εκλεγεί στη Βουλή της Βιρτζίνια.

Το 1759 ο Ουάσιγκτον νυμφεύθηκε τη Μάρθα Ντάντριτζ, χήρα και μητέρα δύο παιδιών. Ο ίδιος δεν απέκτησε δικά του παιδιά. Με τον γάμο του η περιουσία του αυξήθηκε σημαντικά, και ο Ουάσιγκτον έγινε ένας από τους μεγαλύτερους γαιοκτήμονες της Βιρτζίνια. Η συμπεριφορά του προς τους πολυάριθμους δούλους του ήταν πολύ ανθρώπινη. Μεριμνούσε, ώστε να τρέφονται και να ντύνονται σωστά και να έχουν ιατρική περίθαλψη. Ήταν άλλωστε αντίθετος με τον θεσμό της δουλείας, και με τη διαθήκη του κληροδότησε τους δούλους του στη σύζυγό του με τον όρο εκείνη να προβλέψει την απελευθέρωσή τους μετά τον θάνατό της.

Οι αντιπρόσωποι των Αμερικανών αποίκων το 1775 εξέλεξαν τον Ουάσιγκτον αρχιστράτηγο των δυνάμεων όλων των επαναστατημένων αποικιών εναντίον των Άγγλων. Παρά τις επικρίσεις και τις επιθέσεις που δέχθηκε από σημαίνοντες συμπατριώτες του ο Ουάσιγκτον σημείωσε πολλές επιτυχίες στον πόλεμο, με κορυφαίο κατόρθωμά του την πορεία των δυνάμεών του ως τον Κόλπο του Τσέζαπικ το 1781, η οποία οδήγησε στην παράδοση του Άγγλου στρατηγού, λόρδου Τσαρλς Κορνούαλις, στο Γιόρκταουν και σήμανε ουσιαστικά το τέλος του πολέμου.

Με την οριστική σύναψη ειρήνης το 1783 και την αποχώρηση των Άγγλων από τη Νέα Υόρκη παραιτήθηκε από την αρχιστρατηγία και επέστρεψε στο Μάουντ Βέρνον. Επί τέσσερα χρόνια παρακολουθούσε τις εξελίξεις γεμάτος αγωνία. Η

---

⁸⁵«Τζορτζ Ουάσιγκτον: Ο πρώτος Δημοκρατικός πρόεδρος των ΗΠΑ», 22.2.2019, <https://www.gentlemanway.gr/tzortz-ouasingkton-o-protos-dimokratikos-proedros-ton-ipa/> (πρόσβαση στις 18.3.2020)

Βιρτζίνια τον εξέλεξε μεταξύ των αντιπροσώπων της στην Εθνοσυνέλευση του Μαΐου του 1787 στη Φιλαδέλφεια, όπου αντιπρόσωποι από όλες τις Πολιτείες θα συζητούσαν για το Σύνταγμα της Ένωσης. Η Εθνοσυνέλευση τον εξέλεξε ομόφωνα πρόεδρό της. Καρπός των εργασιών της ήταν το νέο Σύνταγμα και η εκλογή του ως πρώτου προέδρου του νέου ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους των Ηνωμένων Πολιτειών και μάλιστα για δύο θητείες.

Ως πρόεδρος ο Ουάσιγκτον ήταν προσεκτικός, μεθοδικός και νηφάλιος, όπως πάντα. Φρόντιζε να κρατιέται έξω και πάνω από τις διαφωνίες των αντιτιθέμενων πολιτικών παρατάξεων και με τη συμπεριφορά του τονίζε την πρόθεσή του να είναι πρόεδρος όλων των Αμερικανών. Επέλεξε με προσοχή τα μέλη της πρώτης του κυβέρνησης, ώστε να αντιπροσωπεύουν όλες τις τάσεις του πολιτικού φάσματος και καταπατήθηκε με όλα τα προβλήματα που αντιμετώπιζε το έθνος. Στην εξωτερική πολιτική υποστήριζε ακράδαντα την ουδετερότητα των Ηνωμένων Πολιτειών και απέρριπτε κάθε ιδέα να δεσμευτούν ιδιαίτερα με οποιαδήποτε ξένη χώρα. Πίστευε βαθιά στην ανάγκη να αποκτήσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες τη δική τους εθνική οντότητα και ταυτότητα.

Τον Μάρτιο του 1797 αποσύρθηκε στη γαλήνη του αγαπημένου του Μάουντ Βέρνον και αφιέρωσε την υπόλοιπη ζωή του στην οικογένειά του και στα κτήματά του. Ο θάνατός του στις 14 Δεκεμβρίου 1799 βύθισε σε παλλαϊκό πένθος τις Ηνωμένες Πολιτείες και προκάλεσε βαθιά συγκίνηση στην Ευρώπη. Ήταν ο πρώτος πρόεδρος δημοκρατίας στην ιστορία της ανθρωπότητας⁸⁶.

B.2.3. Τοιχογραφίες - Η τεχνική της νοπογραφίας

Όλα τα έργα του Μπρουμίδη στο Καπιτώλιο είναι τοιχογραφίες. Δηλαδή δεν έγιναν στον μουσαμά, για να μεταφερθούν μετά στο κτίριο, αλλά ζωγραφίστηκαν απευθείας στους τοίχους. Οι ζωγράφοι διακρίνουν τρεις κατηγορίες τοιχογραφιών: α) την ελαιογραφία σε στεγνό τοίχο, β) τη ζωγραφική σε στεγνό σχεδόν γύψο, αλλά με χρωστική ουσία διαλυμένη σε γόμμα με καζεΐνη ή σε κρόκο αυγού (*fresco secco*) και γ) τη ζωγραφική πάνω σε νωπό γύψο με χρωστική διαλυμένη στο νερό. Αυτό το είδος που μεταχειριζόταν και ο Μπρουμίδης ονομάζεται *buono fresco*, *afresco* ή *fresco-fresco*⁸⁷.

⁸⁶ Αυγουστίνος Ζενάκος, «Τζορτζ Ουάσιγκτον 1732-1799», 24.11.2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/tzortz-oyasigkton-1732-1799/> (πρόσβαση 18.3.2020)

⁸⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 57

Η κλασική τοιχογραφία, η οποία γεννήθηκε στην Ελλάδα, έφτασε σε υψηλό επίπεδο κομψότητας στη διάρκεια της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας και στις απαρχές της Αυτοκρατορίας από τον δεύτερο αιώνα π. Χ. μέχρι και τον πρώτο αιώνα μ. Χ. Οι Ρωμαίοι διέπρεψαν στο να δημιουργούν με την τεχνική της οφθαλμαπάτης φιγούρες, αντικείμενα, τοπία και αρχιτεκτονικές όψεις. Τα έκαναν να φαίνονται τρισδιάστατα με τη βοήθεια του φωτός και της σκιάς και με τη χρήση της προοπτικής, για να δημιουργήσουν την αίσθηση χώρου. Οι ρωμαϊκές τοιχογραφίες ζωντάνευαν και οπτικά άνοιγαν τους εσωτερικούς χώρους των ρωμαϊκών σπιτιών που δεν είχαν παράθυρα. Οι πιο καλά διατηρημένες τοιχογραφίες βρέθηκαν στην Πομπηία και στο Ερκολάνο, που θάφτηκαν από την έκρηξη του Βεζούβιου το 79 μ. Χ. Με τις ανασκαφές που είχαν αρχίσει στις πόλεις αυτές από τον 18^ο αιώνα, ο Μπρουμίδης θα γνώριζε τις πολυάριθμες δημοσιευμένες εικόνες των τοιχογραφιών και μπορεί να είχε επισκεφθεί τα μέρη. Τις θεωρούσε από τις πιο σημαντικές πηγές έμπνευσής του.

Ακόμη, εμπνεύστηκε από τις διακοσμήσεις σε ό, τι αυτός γνώριζε ως «Λουτρά του Τίτου». Τα ερείπια αυτού του συγκροτήματος είναι στον Εσκουιλίνο λόφο στη Ρώμη, όχι πολύ μακριά από το σπίτι του. Οι τοιχογραφίες στο «Χρυσό Σπίτι» του Νέρωνα, όπως σήμερα θεωρείται ότι είναι, ανακαλύφθηκαν τον 16^ο αιώνα από τον ζωγράφο Ραφαήλ, ενώ τον 19^ο αιώνα έγιναν εκτεταμένες ανασκαφές στα ερείπια. Τα σχέδιά τους υιοθετήθηκαν από πολλούς καλλιτέχνες. Ανάμεσα σε αυτούς που τα υιοθέτησαν ήταν και ο Μπρουμίδης.

Πρόσθετα, για αυτόν έμπνευση αποτέλεσε η κλασική διακόσμηση του Ραφαήλ στο Βατικανό. Αν και συχνά αποκαλείται ο Μπρουμίδης «Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτωλίου» πιο ακριβές θα ήταν να αποκαλείται «Ραφαήλ του Καπιτωλίου», καθώς αυτός ήταν η πιο σημαντική πηγή έμπνευσής του. Ακόμη και ως άνθρωπος ο Μπρουμίδης έμοιαζε περισσότερο με τον ήρεμο, δημοφιλή και παραγωγικό Ραφαήλ παρά με τον κυκλοθυμικό και θυελλώδη Μιχαήλ Άγγελο. Ο θαυμασμός του Μπρουμίδα για τον Ραφαήλ φαίνεται ξεκάθαρα στην τέχνη του στη Ρώμη και στο Καπιτώλιο. Είναι, επίσης, ολοφάνερος στο γεγονός πως έδωσε στον Ιταλό γιο του Giuseppe το μεσαίο όνομα «Raffaello»⁸⁸.

Η νωπογραφία, που χρησιμοποιήθηκε για τις τοιχογραφίες στην αρχαία Ρώμη, έγινε πασίγνωστη ξανά την εποχή της Αναγέννησης και έφτασε στο αποκορύφωμα της τελειότητας με τον Ραφαήλ και τον Μιχαήλ Άγγελο στις αρχές του

⁸⁸C. Brumidi Artist Citizen of the U.S., <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 3-4 (πρόσβαση στις 20.3.2020)

16^{ου} αιώνα. Οι ζωγράφοι του Μπαρόκ τον 17^ο αιώνα άπλωναν πιο παχύ στρώμα χρωστικής ουσίας, χρησιμοποιώντας έντονες τραχιές πινελιές σε πιο ανώμαλο σοβά. Αυτό τον τύπο νωπογραφίας αναβίωσε η Ρώμη στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Αυτόν τον τύπο διδάχθηκε και ο Μπρουμίδης. (Έναν αιώνα αργότερα, στη δεκαετία του 1930, η νωπογραφία αναβίωσε και χρησιμοποιήθηκε για πολλές τοιχογραφίες πάλι στην Αμερική⁸⁹.)

Τη μέθοδο της νωπογραφίας χρησιμοποιούσε και για αυτό τον αποκαλούσαν στο επάγγελμά του «Frescoer» (νωπογράφος). Τον ονόμασαν, όπως είδαμε, και «Μιχαήλ Άγγελος» του Καπιτωλίου των ΗΠΑ γιατί ήταν ο πρώτος που εισήγαγε την τέχνη του Μιχαήλ Άγγελου στην Αμερική⁹⁰. Το Καπιτώλιο είναι το πιο σημαντικό κτίριο στις Ηνωμένες Πολιτείες που έχει διακοσμηθεί με νωπογραφία. Αν και με τη λέξη «νωπογραφία» στην Αμερική του 19^{ου} αιώνα μερικές φορές άνετα συνήθιζαν να εννοούν γενικά την τοιχογραφία, ο Μπρουμίδης πίστευε ότι δημιούργησε «το πρώτο δείγμα αληθινής νωπογραφίας που γνώρισε η Αμερική» και ήταν ο μόνος καλλιτέχνης που δούλεψε στην Αμερική στη δεκαετία του 1850 και στη δεκαετία του 1860 γνωστός για την ικανότητά του να δημιουργεί νωπογραφίες⁹¹.

Τον ονόμασαν, ακόμη, «Μιχαήλ Άγγελος» και γιατί ήταν τόσο μεγάλος δεξιότηχνης στη δουλειά αυτή που τόσο ταιριάζει να γίνεται σε κτίρια ιστορικά και μεγάλης πνοής, όπως ήταν το Καπιτώλιο, που συμβόλιζε τις ελπίδες και προσδοκίες ενός ολόκληρου έθνους. Και πράγματι στο είδος αυτό της «κτιριακής ζωγραφικής» ήταν άφθαστος. Ήταν πρώτος μεταξύ των πρώτων κατά γενική ομολογία των συναδέλφων του.

Ο Μπρουμίδης δεν ήταν απλώς ένας τεχνίτης της νωπογραφίας, αλλά ήταν και ο εμπνευσμένος συνθέτης, ήταν ο αρχικός εμπνευστής και δημιουργός του θέματος που ζωγράφιζε. Αν ήθελε να κάνει το σχέδιο μιας σκηνής που επρόκειτο να απεικονίσει, έπρεπε να διαβάσει αρκετά για την ιστορία της σκηνής. Για παράδειγμα, για την παράδοση του Άγγλου στρατηγού Cornwallis στον στρατηγό Washington έπρεπε να γνωρίζει καλά τι έλαβε χώρα κατά την παράδοση, ποιοι ήταν οι υπασπιστές

⁸⁹ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 25-26 (πρόσβαση στις 19.3.2020)

⁹⁰ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 57

⁹¹ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 25 (πρόσβαση στις 21.3.2020)

του Washington, τι ρούχα φορούσαν, τι καιρός ήταν, εάν η παράδοση γινόταν στο ύπαιθρο ή μέσα σε δωμάτιο κλπ.⁹²

Περιέγραφε την τεχνική ως εξής:

«Η νωπογραφία οφείλει το όνομά της στον φρέσκο γύψο. Είναι η άμεση και γρήγορη εφαρμογή των διαλυμένων σε νερό μεταλλικών χρωμάτων στον φρέσκο γύψο που μόλις έχει τοποθετηθεί πάνω στον τοίχο. Έτσι, τα χρώματα απορροφώνται από τον γύψο, όταν είναι νωπός. Αυτή η διαδικασία επαναλαμβάνεται τμηματικά μέρα με τη μέρα μέχρι ολόκληρη η εικόνα να συμπληρωθεί. Αυτή τη μέθοδο που είναι ανώτερη σε ποιότητα τη συναντάμε σε αξιοθαύμαστα έργα καλλιτεχνών που ήταν σε αυτήν αυθεντίες και είναι κατάλληλη για ιστορικά θέματα ή διακοσμήσεις σε κλασικό στιλ όπως η Στοά του Ραφαήλ στο Βατικανό⁹³.»

Η νωπογραφία, λοιπόν, απαιτεί την εφαρμογή χρωστικών ουσιών διαλυμένων σε νερό πάνω σε φρέσκο νωπό γύψο που αποτελείται από ασβέστη (υδροξείδιο ασβεστίου) και άμμο. Ο τοίχος έχει προετοιμαστεί αρχικά με μια τραχιά στρώση σοβά (arriccio). Η χρωστική ουσία εφαρμόζεται στη δεύτερη τελική στρώση (intonaco), η οποία εφαρμόζεται τμηματικά πάνω στο παλαιότερο στρώμα (arriccio) από έναν τεχνίτη. Κάθε τμήμα του τελικού στρώματος (intonaco) ονομάζεται «giornata», η ιταλική λέξη για την εργασία μιας ημέρας, επειδή η ζωγραφική σε κάθε τμήμα του intonaco έπρεπε να ολοκληρωθεί σε μία μόνο μέρα, πριν ο γύψος στεγνώσει – με άλλα λόγια, ενώ ήταν ακόμα νωπός ή «fresco» στα Ιταλικά. Οι ενώσεις ανάμεσα στις giornate είναι ορατές κανονικά μόνο με φως επαπτόμενο ή αν ελέγξει κανείς από πολύ κοντά την επιφάνεια. Ο τεχνίτης πρέπει να αναμειγνύει τα υλικά σταθερά και διαρκώς και να προσέχει να μην πεταχτεί κάτι στα τμήματα που είναι ήδη ζωγραφισμένα.

Οι πολύ σημαντικές τεχνικές δυσκολίες στην εκτέλεση μιας νωπογραφίας γίνονται αντιληπτές, όταν κανείς σκεφτεί πως ένας ζωγράφος νωπογραφιών όπως ο Μπρουμίδης δημιουργεί πραγματικά ένα σύνολο, αλλά για την ακρίβεια το μεγαλειώδες έργο τέχνης μοιάζει σαν ένα παζλ, που φτιάχνεται κομμάτι κομμάτι, giornata με giornata. Αυτό το ζωγραφισμένο παζλ πρέπει να είναι με τόση ακρίβεια σχεδιασμένο και εκτελεσμένο, ώστε τα κομμάτια να συνδυάζονται μεταξύ τους και

⁹² X. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 57-58

⁹³ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 25 (πρόσβαση στις 21.3.2020)

να είναι δυνατόν να δημιουργούν μορφές που να φαίνονται ότι είναι δομικά στοιχεία του αρχιτεκτονικού τους περιβάλλοντος.⁹⁴

Οι νωπογράφοι λένε πως τα νεροχρώματα, όταν ξεραθούν πάνω στον γύψο, φαίνονται πιο αμυδρά, αλλά οι μικροσκοπικοί κόκκοι και το ασβέστιο του γύψου λαμποκοπούν διά μέσου της χρωστικής ουσίας⁹⁵. Καθώς ο σοβάς στεγνώνει και σκληραίνει, μετατρέπεται το υδροξείδιο του ασβεστίου, όταν συνδυαστεί με το διοξείδιο του άνθρακα στον αέρα, σε ανθρακικό ασβέστιο. Οι χρωστικές ουσίες ενσωματώνονται στην κρυσταλλική δομή του ανθρακικού ασβεστίου, με αποτέλεσμα η νωπογραφία ουσιαστικά να είναι τόσο ανθεκτική όσο και ο τοίχος.

Ο νωπογράφος μερικές φορές αναμειγνύει τις χρωστικές ουσίες με μια καλή πάστα ασβέστη, η οποία συγκεντρώνεται από την επιφάνεια του τοίχου, όταν υπάρχει μια πιο τραχιά επιφάνεια με μεγαλύτερους κόκκους άμμου, για να δημιουργήσει μια βαφή με πιο παχιά πυκνότητα που ονομάζεται «*impasto*». Αντανακλαστικοί κόκκοι άμμου που λαμπυρίζουν είναι ορατοί σε πολλές νωπογραφίες στο Καπιτώλιο, αν κανείς τις κοιτάξει προσεκτικά από κοντά. Αυτή είναι τεχνική του Μπαρόκ που τη χρησιμοποιεί συχνά ο Μπρουμίδης στις νωπογραφίες του. Συχνά δε, αναπαριστά τις μορφές του με έντονη γραμμοσκίαση, για να δημιουργεί την αίσθηση του γλυπτού, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί και την αίσθηση της διαφάνειας και αρμονικότητας στα χρώματά του⁹⁶.

Η νωπογραφία είναι το καλύτερο είδος ζωγραφικής αλλά και το δυσκολότερο, γιατί ο ζωγράφος εργάζεται σε νωπό γύψο που στεγνώνει σε έξι ή το πολύ οκτώ ώρες και για αυτό πρέπει να δουλεύει ταχύτατα. Για να κερδίσει μάλιστα χρόνο, όπως αναφέρθηκε, πρώτα ζωγράφιζε τα σχέδια στο *cartoon*⁹⁷. Ο καλλιτέχνης λόγω της ανάγκης να δουλεύει γρήγορα έχει να αντιμετωπίσει και άλλους περιορισμούς. Πρώτον, η χρωματική παλέτα για μια νωπογραφία είναι περιορισμένη. Λίγες χρωστικές ουσίες είναι ανθεκτικές στη μεγάλη διαβρωτική αλκαλικότητα του σοβά με ασβέστη. Τέτοιες χρωστικές ουσίες είναι αυτές της γης, όπως ινδικό κόκκινο, πράσινη γη, ποικίλες ώχρες, καφεκόκκινα της Σιένας και όμπρες, όπως επίσης και μερικά τεχνητά χρώματα όπως το σμάλτο, το κοβάλτιο ή η μπλε ουλτραμαρίνη.

⁹⁴ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 26 (πρόσβαση στις 21.3.2020)

⁹⁵ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 57

⁹⁶ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 26 (πρόσβαση στις 21.3.2020)

⁹⁷ Χ. Φουρνάρης, *ό. π.*, σ. 57

Δεύτερον, σοβαρά λάθη δεν μπορούν να διορθωθούν με το να καλυφθούν από πάνω με νέο χρώμα. Έτσι, μια *giornata* με ατέλειες πρέπει να ξυστεί από τον τοίχο και μια νέα να τοποθετηθεί απλώνοντας ένα νέο κομμάτι σοβά, το οποίο στη συνέχεια θα ζωγραφιστεί σωστά. Τέλος, ο καλλιτέχνης πρέπει να είναι σε θέση να εκτιμά πόσο πολύ τα χρώματα θα ανοίξουν καθώς θα στεγνώνουν. Παρ' όλες αυτές τις δυσκολίες, όμως, ο καλλιτέχνης ανταμείβεται από το αποτέλεσμα, ένα ανθεκτικό μεγαλειώδες έργο τέχνης μεγάλης φωτεινότητας και απαλού χρώματος.

Πριν να ξεκινήσει, βέβαια, μια μεγαλειώδη νωπογραφία ένας ζωγράφος όπως ο Μπρουμίδης, θα έπρεπε να αναλύσει και να φτιάξει ένα προσχέδιο σε μικρογραφία του αρχιτεκτονικού χώρου και των πηγών φωτός του. Για παράδειγμα, ο Μπρουμίδης συχνά έφτιαχνε μορφές που φαίνονταν ότι φωτίζονταν από τα παράθυρα στο δωμάτιο. Έπειτα, ανέπτυξε και προσχεδίαζε τη συνολική σύνθεση των τοιχογραφιών για ένα δωμάτιο, δείχνοντας πώς οι νωπογραφίες θα ταίριαζαν μέσα στα αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά στοιχεία του χώρου.

Στη συνέχεια, εμπνεόταν τη συνολική σύνθεση και χρωμάτιζε καθεμία ξεχωριστά νωπογραφία σε έναν προκαταρκτικό πίνακα, συνήθως σε ένα ακριβές μικρής κλίμακας χρωματιστό προσχέδιο σε ελαιογραφία ή ακουαρέλα, που το υπέβαλε για έγκριση στον Αρχιτέκτονα του Καπιτωλίου. Αρκετά από τα προσχέδιά του για τις τοιχογραφίες στο Καπιτώλιο είναι γνωστά.

Ο προκαταρκτικός πίνακας έπειτα χωριζόταν σε κομμάτια. Ο Μπρουμίδης έπρεπε να ξέρει πώς να μεγεθύνει τον προκαταρκτικό πίνακα, για να ταιριάζει με τις ακριβείς διαστάσεις του τοίχου, και ταυτόχρονα τον χωρισμό της συνολικής σύνθεσης σε τμήματα για τη μεταφορά της με σύστημα και για την εκτέλεσή της στην κάθε ξεχωριστή *giornata*. Η σύνθεση κάθε τμήματος μεγεθυνόταν ως σχέδιο σε κομμάτια ανθεκτικού χαρτιού στην ακριβή κλίμακα που θα το έφτιαχνε. Αυτά τα σχέδια κλίμακας 1:1 είναι γνωστά ως «cartoons». Για μεγάλες συνθέσεις ο Μπρουμίδης έφτιαχνε μισής κλίμακας cartoons και μετά μεγέθυνε τις φιγούρες σε κανονικό μέγεθος που τα ονόμαζε «σχέδια εργασίας». Δυστυχώς κανένα από τα cartoons του Μπρουμίδη δεν έχει σωθεί, αν και η εικόνα ενός διασώθηκε μέσω μιας φωτογραφίας.

Το κατάλληλο cartoon καρφισωνόταν στη θέση του πάνω στη νωπή *giornata*. Τα περιγράμματα της σύνθεσης μεταφέρονταν στη *giornata* είτε χαράζοντας το cartoon με μία γραφίδα, για να δημιουργηθούν χαραγμένες γραμμές ως οδηγός (*incisione*) είτε τρυπώντας τα περιγράμματα του cartoon με έναν ακιδωτό τροχό, για

να αφήσει μια γραμμή από κουκίδες (puntini) και/ή χτυπώντας με χρωματιστή σκόνη μέσα στη γραμμή με τις τρύπες, έτσι ώστε να αφήσει μια χρωματιστή με κουκίδες γραμμή (spolvero). Και οι τρεις αυτοί τύποι αποτύπωσης των γραμμών είναι ορατοί, αν δούμε από κοντά τις τοιχογραφίες του Μπρουμίδη.

Όταν το περίγραμμα μεταφερόταν, ο καλλιτέχνης άρχιζε να ζωγραφίζει τη σύνθεση, χρησιμοποιώντας το προκαταρκτικό σχέδιο για οδηγό. Ο Μπρουμίδης κανονικά θα ζωγράφιζε μισή φιγούρα σε κανονικό μέγεθος σε μία μέρα, χρησιμοποιώντας και τα κατάλληλα πινέλα ανάλογα με τη λεπτομέρεια που ήθελε να αποτυπώσει.

Όταν στέγνωνε η νωπογραφία, ο καλλιτέχνης μπορούσε να αποφασίσει να βάλει και κάποιες τελικές χρωματικές λεπτομέρειες που θα αντιδρούσαν με τον ασβέστη, χρησιμοποιώντας παραδοσιακές τέμπερα μπογιές, ελαιόχρωμα ή φύλλο χρυσού που τα άπλωνε πάνω σε λάδι ή κολλώδεις ουσίες. Αυτά γίνονταν a secco, σε στεγνή (secco στα Ιταλικά) επιφάνεια⁹⁸.

Μια άλλη δυσκολία που προκύπτει από το γεγονός πως ο ζωγράφος εργάζεται σε νωπό γύψο είναι πως οι πινελιές δε δουλεύονται ξανά, όπως γίνεται στην ελαιογραφία, επειδή η επιφάνεια του γύψου θα γίνει θαμπή. Κάθε κίνηση του πινέλου πρέπει να είναι αποφασιστική και ολοκληρωμένη, για να διατηρήσει ο πίνακας τη φρεσκάδα, την καθαρότητα και τη φωτεινότητά του. Πρόσθετα, οι πινελιές πρέπει να είναι τολμηρές και εκφραστικές, για να αποδώσουν τη ζωντάνια και την τρισδιάστατη αίσθηση, καθώς τις νωπογραφίες τις βλέπουμε από μεγάλη απόσταση. Από μικρή απόσταση, λοιπόν, πολλές καλά ζωγραφισμένες νωπογραφίες δείχνουν τραχιές και ατελείς, αυτό όμως από απόσταση μεταφράζεται σε δυναμική ζωντάνια⁹⁹.

Και περισσότερα, λοιπόν, από εικοσιπέντε χρόνια της ζωής του ο Μπρουμίδης τα πέρασε ζωγραφίζοντας με τη μέθοδο της νωπογραφίας αθάνατα έργα στο Καπιτώλιο. Έδινε ζωή στον άψυχο ασβέστη και φύσαγε πνοή στη νεκρή ύλη και έτσι οι τοίχοι, οι άφωνοι τοίχοι, άρχιζαν να μιλάνε. Ζωγράφιζε συνεχώς. Άλλοτε ανεβασμένος σε σκάλα, άλλοτε σε σκαλωσιά, άλλοτε όρθιος, άλλοτε καθιστός, άλλοτε μπρούμυτα και άλλοτε ανάσκελα ¹⁰⁰.

⁹⁸ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 27-29 (πρόσβαση στις 21.3.2020)

⁹⁹ *Brumidi's painting techniques*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, σ. 26-27 (πρόσβαση στις 21.3.2020)

¹⁰⁰ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 58

Β' Κεφάλαιο

«Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον» του Κ. Μπρουμίδη

Β.2.1. «Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον» - Αποθέωση του Μπρουμίδη

Ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης αποτελεί για τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής μία από τις μεγαλύτερες προσωπικότητες που σφράγισαν με το μοναδικό έργο τους την ιστορία αυτού του έθνους. Για τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, που το τρέχον Σύνταγμα τους υιοθετήθηκε το 1787, ο καλλιτέχνης με καταγωγή από τα Φιλιππίνια διακόσμησε τον ναό της δικής τους δημοκρατίας, το σύμβολο της Ελευθερίας και της Δικαιοσύνης, το Καπιτώλιο¹⁰¹.

Όποιος μπαίνει στο Καπιτώλιο δεν μπορεί να μην παρατηρήσει τις καταπληκτικές τοιχογραφίες που δίνουν ζωή σε πολλούς εσωτερικούς χώρους¹⁰². Ο Μπρουμίδης διακόσμησε την Αίθουσα Επιτροπής της Βουλής, την Προεδρική Αίθουσα, την Αίθουσα των Συνεδριάσεων της Βουλής, τις Αίθουσες Επιτροπής της Γερουσίας επί των Πιστώσεων, την Αίθουσα της Υποδοχής της Γερουσίας, τις Αίθουσες Επιτροπής της Περιοχής της Κολούμπια της Γερουσίας, την Αίθουσα της Επιτροπής της Γερουσίας επί των εξωτερικών σχέσεων, τους διαδρόμους, όπως τον Νότιο, τον Βόρειο, τον Δυτικό, τον κύριο διάδρομο, τον Διάδρομο της Ευρεσιτεχνίας, και το ισόγειο του συμπληρωματικού κτιρίου της Γερουσίας, το διάζωμα και τον ουρανό της Θόλου και πολλά άλλα τμήματα του Καπιτωλίου¹⁰³.

Ακόμη, τα κάγκελα για όλες τις σκάλες στους διαδρόμους της Γερουσίας είναι φτιαγμένα πάνω σε σχέδια του Μπρουμίδη, για αυτό και φέρουν το όνομά του. Η εκτέλεση των σχεδίων έγινε το 1857 από τον Baudin στη Φιλαδέλφεια¹⁰⁴. Αυτός ο μεγάλος καλλιτέχνης που έδινε ζωή στον γύψο και πνοή στο σίδηρο περπάτησε μέσα στο Καπιτώλιο για χρόνια και χρόνια¹⁰⁵. Εργαζόμενος στη σκαλωσιά άρχισε το πρωί στις δέκα και σταματούσε στις τρεις, για να συνεχίσει μετά στο στούντιό του τον σχεδιασμό των έργων του σε μικρά προσχέδια (sketches) που τα μεγέθυνε σε

¹⁰¹ Μ. Τομαρά, «Η ΑΗΕΡΑ ζωντανεύει τον ξεχασμένο Μιχαήλ Άγγελο του Καπιτωλίου των ΗΠΑ», 11.5.2015, <https://www.eleftheriaonline.gr/local/politismos/synentefkseis-parousiaseis/item/64221-ahera-mixail-aggelos-kapitwliou-twn-ipa> (πρόσβαση στις 23.3.2020)

¹⁰² “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 1 (πρόσβαση στις 23.3.2020)

¹⁰³ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010), σ. 159

¹⁰⁴ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 79

¹⁰⁵ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 65

cartoons, για να μεταφερθούν στον νωπό γύψο στον τοίχο πριν ξεραθεί. Και αυτός με τον χρωστήρα του γοργά γοργά χρωμάτιζε τις αθάνατες εικόνες του¹⁰⁶.

Φαίνεται πως εκτός από τη μεγάλη ταχύτητα με την οποία εργαζόταν ο Μπρουμίδης είχε και ταχείς βοηθούς που προπαρασκεύαζαν σύμφωνα με τις υποδείξεις του το φόντο των εικόνων του. Αυτοί σχεδίαζαν με αδρό τρόπο τα βασικά σχέδια παίρνοντάς τα από προσχέδια του Μπρουμίδη, πάντοτε με τις οδηγίες του, και όταν αυτά είχαν αντιγραφεί, τότε αυτός αναλάμβανε να τους δώσει πνοή¹⁰⁷.

Το μάτι κάθε επισκέπτη που μπαίνει στην τεράστια Ροτόντα στο κέντρο του Καπιτωλίου τραβά η «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» του Μπρουμίδη στον Ουρανό του Θόλου και η μνημειώδης ζωφόρος με έργα που απεικονίζουν σημαντικά γεγονότα για την ιστορία της Αμερικής¹⁰⁸. Έχει συνδέσει το όνομά του με τη Ροτόντα του Καπιτωλίου με τον ίδιο τρόπο που ο Μιχαήλ Άγγελος έχει συνδέσει το δικό του με την Καπέλα Σιζτίνα. «Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον» θεωρείται το αριστούργημα του Μπρουμίδη¹⁰⁹. Συμβολίζει τη ζωή, την ελευθερία και την επιδίωξη της ευτυχίας που αναφέρονται και στην Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας¹¹⁰.

Η Ροτόντα είναι ένα μεγάλο, θολωτό, κυκλικό δωμάτιο με διάμετρο 96 πόδια και 180 πόδια στο ύψος, που βρίσκεται στο κέντρο του Καπιτωλίου στον δεύτερο όροφο. Ο μεγαλοπρεπής θόλος της, κατασκευασμένος από χυτοσίδηρο, σχεδιάστηκε από τον Αρχιτέκτονα Thomas U. Walter και κατασκευάστηκε από το 1855 έως το 1866. Κατασκευάστηκε με διπλό κέλυφος σιδήρου, για να αντέχει τη συστολή και διαστολή από τις αλλαγές στη θερμοκρασία, και το βάρος του μετάλλου αυτού υπερέβαινε τα 4,5 εκατομμύρια κιλά. Είναι ένα αριστούργημα της αμερικανικής θέλησης και εφευρετικότητας¹¹¹. Ο νέος θόλος προστέθηκε πάνω από τους παλαιούς τοίχους από ψαμμίτη της Ροτόντας, που είχε κατασκευαστεί τη δεκαετία του 1820. Το πρώτο σχέδιο του Walter προέβλεπε τεράστια μεγέθυνση της Ροτόντας, από το

¹⁰⁶ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 41

¹⁰⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 73

¹⁰⁸ "C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.", <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 1 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

¹⁰⁹ Δημόσια Κτήρια, Καπιτώλιο των ΗΠΑ, DC, <http://buildingsinstories.weebly.com/kappaalphaiiotatauomegalambdaiotaomicron-tauomeganu-etapialpha-dc.html> (πρόσβαση στις 10.4.2020)

¹¹⁰ Grammata Texnes, [file:///D:/Internet%20Downloads/8a_GRAMMATA_TEXNES%20\(1\).pdf](file:///D:/Internet%20Downloads/8a_GRAMMATA_TEXNES%20(1).pdf), (πρόσβαση στις 10.4.2020)

¹¹¹ Δημόσια Κτήρια, Καπιτώλιο των ΗΠΑ, DC, <http://buildingsinstories.weebly.com/kappaalphaiiotatauomegalambdaiotaomicron-tauomeganu-etapialpha-dc.html> (πρόσβαση στις 24.3.2020)

αρχικό της ύψος των 96 ποδιών στα 200, αλλά δεν περιλάμβανε διακόσμηση με ζωγραφική.

Το 1859 το σχέδιο του θόλου δέχτηκε μια σημαντική αλλαγή στις εξωτερικές του διαστάσεις. Καθώς ο Walter επεξεργαζόταν αυτές τις αλλαγές, άδραξε την ευκαιρία να αναθεωρήσει το σχέδιο και στο εσωτερικό. Το αναθεωρημένο εσωτερικό σχέδιο εισήγαγε έναν ξεχωριστό εσωτερικό θόλο με ένα *oculus*¹¹² (λατινική ονομασία για το μάτι), κυκλικό άνοιγμα στη μέση του θόλου,¹¹³ μέσα από το οποίο ένας μνημειώδης πίνακας ζωγραφικής θα φαινόταν. Το σχέδιο προερχόταν από το Πάνθεον στο Παρίσι, το οποίο ο Walter είχε μελετήσει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στην Ευρώπη το 1838. Καλύπτοντας 4.664 τετραγωνικά πόδια ο πίνακας θα πρόβαλλε στον ουρανό του Θόλου που βρισκόταν πάνω από το *oculus* με αρκετό χώρο ανάμεσα, για να επιτρέψει στο φυσικό φως που αντανακλούσε από τεράστιους καθρέφτες να τον φωτίζει.

Δεν υπήρξε ποτέ αμφιβολία πως ο αρχιτέκτονας Walter είχε τον Μπρουμίδη στον νου του, όταν συμπεριλάμβανε έναν μεγάλο πίνακα ζωγραφικής στο αναθεωρημένο σχέδιο. Είναι, επίσης, πιθανό πως το γεγονός πως ο Μπρουμίδης ήταν κατάλληλος για το έργο να συνέβαλε στο να γίνουν αυτές οι αλλαγές. Το θέμα του πίνακα ήταν η «Αποθέωση του George Washington» και σύμφωνα με τον Walter: «Δε θα υπήρχε κανένας πίνακας ζωγραφικής στον κόσμο που θα μπορούσε να συγκριθεί με αυτόν στο μέγεθος και στη δυσκολία εκτέλεσης.»

Πρόσφερε έτσι στον Μπρουμίδη την πρωτόγνωρη ευκαιρία να δώσει στο Καπιτώλιο και στον αμερικανικό λαό ένα εξαιρετικό τελείωμα στον εξαίσιο νέο θόλο. Με την παραγγελία αυτή ακόμη και ο Meigs θα συμφωνούσε πως ο Walter, ειρωνεία της τύχης, έγινε του Μπρουμίδη ο πιο σημαντικός υποστηρικτής¹¹⁴.

Τον Μάιο του 1861 οι εργασίες στο Καπιτώλιο είχαν διακοπεί προσωρινά, επειδή είχε ξεσπάσει ο εμφύλιος πόλεμος. Όμως, ακόμη και όταν στρατιωτικές δυνάμεις είχαν στρατοπεδεύσει στο Καπιτώλιο στο διάστημα από τον Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο, ο Μπρουμίδης συνέχιζε το έργο του με τις τοιχογραφίες. Από τον Απρίλιο

¹¹²William C. Allen, *The Capitol Extensions and New Dome*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf> , σ. 46-47 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

¹¹³Το ΒΗΜΑ Team, *Το Πάνθεον φώτιζε το μεγαλείο του Αδριανού!*, 1.8.2011, <https://www.tovima.gr/2011/08/01/world/to-pantheon-fwitze-to-megaleio-toy-adrianoy/> (πρόσβαση στις 24.3.2020)

¹¹⁴William C. Allen, *The Capitol Extensions and New Dome*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf> , σ. 47 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

του 1862 συνεχίστηκε η κατασκευή του Καπιτωλίου με υπεύθυνο τον Walter. Ο Μπρουμίδης συνεννοούνταν απευθείας, λοιπόν, με τον Walter μέχρι που ο αρχιτέκτονας υπέβαλε την παραίτησή του το 1865.

Στις 18 Αυγούστου του 1862 ο Walter έγραψε στον Μπρουμίδη ζητώντας του να του δώσει ένα σχέδιο για «μια νωπογραφία με διάμετρο 65 ποδιών στον κοίλο ουρανό πάνω από το μάτι του καινούριου θόλου του Καπιτωλίου των Ηνωμένων Πολιτειών¹¹⁵.» Του ζητούσε σχέδια και τιμή για μια τεράστια εικόνα διαμέτρου εικοσιενός μέτρων στον θόλο του Καπιτωλίου με κοιλότητα ακτίνας εφτά μέτρων. Δηλαδή του ζητούσε να φτιάξει τη μεγαλύτερη εικόνα στον κόσμο σε fresco, σε μια κοίλη επιφάνεια μισού στρέμματος, που θα βρισκόταν σε ύψος εξήντα μέτρων από το δάπεδο¹¹⁶.

Τον παρακίνησε μάλιστα να μελετήσει τα σχέδια στο γραφείο του της Ροτόντας όπως ξανασχεδιάστηκε το 1859 με έναν ουρανό πάνω από το μάτι του θόλου. Αυτό υποδηλώνει πως το σχέδιο του Μπρουμίδη για τον ουρανό δεν ήταν ακόμη πλήρως ανεπτυγμένο και ότι πρόσθεσε την υδατογραφία του τελικού του σχεδίου για τον ουρανό πάνω στο προκαταρκτικό σχέδιο του σχεδίου του Walter εκείνο τον καιρό. Ίσως ο Walter είχε σκεφθεί την «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» παρόμοια με την «Αποθέωση της Αγίας Γενοβέφας» στο Πάνθεον στο Παρίσι.

Στις 8 Σεπτεμβρίου του 1862 ο Μπρουμίδης περιέγραψε το τελικό του σχέδιο στον Walter: «Τα έξι συμπλέγματα γύρω γύρω στην μπορντούρα συμβολίζουν, όπως εσύ βλέπεις, τον Πόλεμο, την Επιστήμη, το Ναυτικό, το Εμπόριο, τις Κατασκευές και τη Γεωργία. Στο κέντρο η «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» μαζί με αλληγορικές φιγούρες και με τις 13 πρώτες Αδελφές Πολιτείες.» (Αργότερα το σύμπλεγμα με τον τίτλο «Κατασκευές» ονομάστηκε «Μηχανική»¹¹⁷.)

Τα έξι θαυμάσια συμπλέγματα που αναπτύσσονταν με θεούς και θεές του Ολύμπου δείχνουν αλληγορικά τη δύναμη και την πρόοδο της Αμερικής: ο Ποσειδώνας δείχνει τη δύναμη στη θάλασσα, στη ναυτιλία. Η Αθηνά στα γράμματα και στις τέχνες. Ο Ερμής στο εμπόριο, ο Ήφαιστος στη βιομηχανία και η Δήμητρα στη γεωργία. Εκεί είναι και το σύμπλεγμα της οπλισμένης Ελευθερίας που

¹¹⁵*Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 125 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹¹⁶ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 77

¹¹⁷*Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 125-126 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

καταδιώκει το έγκλημα, τους σκληρούς ηγεμόνες και καταχραστές της εξουσίας, τους κακούς και τους φθονερούς¹¹⁸.

Ο Μπρουμίδης υπέβαλε τα σχέδια του για τον θόλο και άρχισε τις διαπραγματεύσεις για την προμήθεια για αυτή τη δουλειά του το φθινόπωρο του 1862, ενώ το Καπιτώλιο το χρησιμοποιούσαν ως νοσοκομείο για τους πληγωμένους στρατιώτες από τον εμφύλιο πόλεμο που τότε λυσομανούσε¹¹⁹. Εκτίμησε το κόστος για τον σχεδιασμό και την εκτέλεση του έργου στα 50.000 δολάρια. Το σχέδιό του εγκρίθηκε από τον Walter και τον B. B. French, Επίτροπο επί των Δημόσιων Κτιρίων, με τον όρο να μειώσει το ποσό στα 40.000 δολάρια¹²⁰. Με γράμμα που έγραψε στις 27 Δεκέμβρη, δηλαδή σχεδόν αμέσως με την παραλαβή της επιστολής του Walter, δέχτηκε να πάρει μόνο 40.000 δολάρια¹²¹.

Το έργο του είναι ένα θεαματικό έργο που αποτέλεσε την αποθέωση του Μπρουμίδη και του απέφερε, λοιπόν, 40.000 δολάρια μετά από πάρα πολλές περιπέτειες με τη γραφειοκρατία. Αξίζει να σημειωθεί πως τα τελευταία 500 δολάρια της πληρωμής για το έργο του στον ουρανό του θόλου δόθηκαν στους κληρονόμους του μετά από τον θάνατό του¹²². Η Έλενα πήρε το μισό ποσό από τα 500 δολάρια καθώς και το ποσό των 100 δολαρίων (από τα 200) που είχαν δοθεί από το Κογκρέσο για τα έξοδα της κηδείας του καλλιτέχνη. Το άλλο μισό το πήρε ο γιος του Laurence S. Brumidi¹²³. Είχαν κρατηθεί ως εγγύηση, μήπως η εικόνα ήθελε διορθώσεις¹²⁴.

Το γράμμα του Walter στον Μπρουμίδη στις 11 Μαρτίου του 1863 θεωρήθηκε και χρησιμοποιήθηκε ως το συμβόλαιο του καλλιτέχνη, για να ζωγραφίσει τη νωπογραφία για 40.000 δολάρια. Θα πληρωνόταν με δόσεις. Κάθε μήνα θα έπαιρνε 2.000 δολάρια –σχεδόν τόσα όσα κανονικά κέρδιζε σε έναν ολόκληρο χρόνο. Το ποσό που του δόθηκε ήταν διπλάσιο των συνολικών μισθών των 19.483,51 δολαρίων που είχε κερδίσει στο Καπιτώλιο από το 1855 μέχρι το 1864. Ακόμα και αν λάβουμε υπόψη ότι ο Μπρουμίδης πλήρωσε για τα υλικά και για τους βοηθούς από αυτό το ποσό, ο ίδιος κέρδισε ένα τεράστιο ποσό.

¹¹⁸ X. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 81-82

¹¹⁹ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 141 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

¹²⁰ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 126 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹²¹ X. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 78

¹²² *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 125 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹²³ X. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 36

¹²⁴ X. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 44

Ολοφάνερα, όμως, δεν μπόρεσε να διαχειριστεί σωστά το εισόδημά του, ίσως επειδή έκανε άσχημες επενδύσεις, όταν οι πληρωμές σταμάτησαν τον Αύγουστο του 1865. Με τα τελευταία 10.000 δολάρια δεσμευμένα μέχρι την τελική έγκριση της δουλειάς του, αναγκάστηκε να δανειστεί χρήματα από τον Walter και άλλους¹²⁵.

Στις 29 Δεκέμβρη του 1862 ο Walter έγραφε στον French:

«...Νομίζω ότι η τιμή των 40 χιλιάδων δολαρίων είναι υπερβολικά χαμηλή... Το σχέδιο είναι ίσως το πιο μεγαλειώδες και το πιο επιβλητικό που έχει εκτελεσθεί στον κόσμο και ο κ. Μπρουμίδης έχει αποδείξει από τις νωπογραφίες του στο Καπιτώλιο (όλες αυτές που έγιναν από τα ίδια του τα χέρια) ότι είναι ο μόνος αντάξιος για τέτοιο έργο. Το μεγαλείο της εικόνας, η μεγάλη απόσταση, από την οποία θα βλέπεται και ο ιδιαίτερος φωτισμός της θα την κάμουν απείρως επιβλητική...¹²⁶»

Στις 3 Ιανουαρίου του 1863 ο French ενέκρινε την εργασία του Μπρουμίδα, για να μπορέσει να ξεκινήσει όσο γινόταν πιο γρήγορα. Ήταν πεπεισμένος πως δεν υπήρχε «καλλιτέχνης στις Ηνωμένες Πολιτείες ικανός να δημιουργήσει μια πραγματική νωπογραφία όπως θα έπρεπε να είναι, εκτός από τον κ. Μπρουμίδα. Και καθώς γνωρίζουμε από πείρα την ανωτερότητά του σε αυτή την τέχνη, δεν καταλαβαίνω πώς μπορούμε να κάνουμε κάτι άλλο παρά να τον προσλάβουμε.» Ήθελε ο Μπρουμίδης να χρησιμοποιήσει τη σκαλωσιά που υπήρχε και ήλπιζε πως θα ξεκινούσε τον Δεκέμβριο του 1863. Όμως μόνο το εξωτερικό τμήμα του θόλου είχε κατασκευαστεί. Ο ουρανός δεν μπορούσε να κατασκευαστεί, αν δεν είχε τελειώσει όλη η δουλειά στο εσωτερικό με τη σιδηροκατασκευή. Έτσι, ο Μπρουμίδης δεν μπορούσε να ξεκινήσει να ζωγραφίζει μέχρι το 1865¹²⁷.

Ο Μπρουμίδης εργάστηκε πάνω στα cartoons, ενώ οι μάχες του Εμφύλιου Πολέμου μαίνονταν, από τις αρχές του 1863 μέχρι το τέλος του ίδιου χρόνου¹²⁸. Ο Walter, για να βοηθήσει τον καλλιτέχνη στην προετοιμασία των cartoons σε κανονικό μέγεθος, παρήγγειλε μια ξύλινη κατασκευή που έμοιαζε με τον ουρανό. Αυτή ολοκληρώθηκε στο τέλος του Μάρτη του 1863. Έτσι, αυτός μπόρεσε να καταλάβει ποια ήταν η επίδραση της κοίλης επιφάνειας στην προοπτική και στην απεικόνιση με προοπτική των μορφών στον ουρανό του θόλου.

¹²⁵ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 126 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹²⁶ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 78

¹²⁷ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 126 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹²⁸ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 141 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

Τελικά στις 3 Δεκεμβρίου του 1864 ο ουρανός του θόλου ήταν έτοιμος. Η ταχύτητα με την οποία εργάστηκε ο Μπρουμίδης από όταν του επιτράπηκε να αρχίσει να ζωγραφίζει είναι αξιοθαύμαστη. Ο Joseph Beckert, κυβερνητικός υπάλληλος, βοήθησε τον καλλιτέχνη με το σοβάτισμα. Για την προετοιμασία των υλικών του και ίσως για να ζωγραφίσει το φόντο είχε την ομάδα του να τον βοηθήσει, τον Peguchi, τον Odense και τον Long. Μέσα σε μόλις έντεκα μήνες ετοιμάστηκε «Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον» σε μια επιφάνεια περίπου πεντακοσίων τετραγωνικών μέτρων ή 4.664 τετραγωνικών ποδιών¹²⁹.

Ο πρώτος Πρόεδρος της Αμερικής, ο Τζορτζ Ουάσινγκτον, είχε άμεση σχέση με το Καπιτώλιο από τη στιγμή της δημιουργίας του¹³⁰. Αυτοί που σχεδίασαν το Καπιτώλιο πάντα είχαν την πρόθεση να τιμήσουν τη μνήμη του πρώτου Προέδρου του έθνους στο κέντρο του κτιρίου¹³¹. Το κέντρο του κτιρίου το είχαν σκεφθεί ως μαυσωλείο για αυτόν. Αν και τα λείψανά του δεν είχαν ποτέ μεταφερθεί στην Ουάσινγκτον, το μέρος που προοριζόταν για αυτόν δύο ορόφους κάτω από τη Ροτόντα συνεχώς προσέλκυε κόσμο. Ο Μπρουμίδης θα γνώριζε μια σειρά από πορτρέτα του Ουάσινγκτον που ήδη υπήρχαν στο Καπιτώλιο, συμπεριλαμβανομένων των ιστορικών σκηνών στη Ροτόντα του John Trumbull, της προτομής του Antonio Capellano πάνω από την κεντρική πόρτα σε ανάγλυφο του 1827, στο οποίο η Δόξα και η Ειρήνη στεφανώνουν τον Ουάσινγκτον, του ολόσωμου πορτρέτου του από τον John Vanderlyn και του πορτρέτου σε τύπο «φινιστρίνι» του Ουάσινγκτον του Rembrandt Peale.

Το μνημειώδες γλυπτό του Ουάσινγκτον, στο οποίο παρουσιάζεται να κάθεται, είχε παραγγελθεί στον Horatio Greenough το 1832 για τη Ροτόντα και είχε τοποθετηθεί το 1841. Όμως είχε μεταφερθεί στην εξωτερική περιοχή του Καπιτωλίου, μέχρι τη στιγμή που ο Μπρουμίδης πήγε στην Ουάσινγκτον. Ένα γύψινο πορτρέτο του Ουάσινγκτον στο οποίο παριστάνεται σε όρθια θέση του Antoine Houdon ήταν σε δημόσια θέα και το Μνημείο Ουάσινγκτον που δεν είχε τελειώσει ήταν, επίσης, μια συνεχής υπενθύμιση της σπουδαιότητας του πρώτου Προέδρου. Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι Αμερικανοί εστίαζαν στην Αμερικανική Επανάσταση ως μια ηρωική εποχή της χώρας και ο Ουάσινγκτον θεωρούνταν

¹²⁹*Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 126-127 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹³⁰“C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 10 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹³¹*Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 127 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

ανώτερος από τους Ρωμαίους ήρωες. Το κατά πόσο άρμοζε να τιμηθεί ο Ουάσινγκτον στη διακόσμηση του Καπιτωλίου με νωπογραφίες πρέπει να ήταν προφανές στους ανθρώπους εκείνης της εποχής και η απόφαση του Meigs να το κάνει ποτέ δεν προκάλεσε συζήτηση ή κριτική¹³².

Ο μηχανικός Meigs είχε αποφασίσει πως το περιεχόμενο της διακόσμησης του Καπιτωλίου θα έπρεπε να είναι η αμερικανική ιστορία, μια ιδέα που εξέφρασε σε ένα γράμμα του στον γλύπτη Thomas Crawford. Δεν τον απασχολούσε η εθνικότητα του καλλιτέχνη που θα έδινε σάρκα και οστά στο όραμά του. Απλώς προσπαθούσε με τον δικό του τρόπο να κάνει την τέχνη στο Καπιτώλιο εμφανώς αμερικάνικη τέχνη. Αυτή η άποψή του κέρδισε την ευρεία αποδοχή του αμερικανικού κοινού, της κυβέρνησης και του τύπου, όσο κι αν δεν ήταν τόσο ξεκάθαρο τότε τι ακριβώς συνιστούσε την αμερικανική τέχνη. Για τον Meigs μάλλον το θέμα ήταν να είναι τα θέματα αμερικανικά, εάν όχι το πνεύμα και ο τρόπος¹³³.

Ο Μπρουμίδης εξέφρασε τον πατριωτισμό και την περηφάνια του στη νέα του πατρίδα μέσα από το εικονογραφικό πρόγραμμα που εκτελούσε υπό την καθοδήγηση του Meigs και που απεικόνιζε την αμερικανική ιστορία και τις αξίες της. Συμπεριέλαβε αρκετά πατριωτικά σύμβολα, όπως τις ριγέ ασπίδες, τους αετούς και τον γαλλικό σκούφο στις τοιχογραφίες του. Η έμφαση στην ιστορία του έθνους, των επιτευγμάτων και των συμβόλων του πρέπει να φαινόταν ιδιαίτερα επιτακτική εκείνη την εποχή, καθώς το έθνος απειλούνταν από τη διάσπαση λόγω της όξυνσης της έντασης μεταξύ Βορρά και Νότου. Τα κεντρικά του θέματα, ο Πρόεδρος George Washington και η αμερικανική πρόοδος που συντελέστηκε με την τεχνολογική εξέλιξη, υπάρχουν στις περισσότερες τοιχογραφίες που σχεδίασε για το Καπιτώλιο¹³⁴.

Η ιδέα της αποθέωσης, δηλαδή η ανύψωση ενός ατόμου στον βαθμό του Θεού ή η αποθέωση του ατόμου ως ιδανικού, θα πρέπει να ήταν οικεία στον Μπρουμίδη από την κλασική τέχνη και από τις πολλές άλλες απεικονίσεις της αποθέωσης του πρώτου Προέδρου που τον τιμούσαν ως εθνικό είδωλο. Είχε δημιουργήσει δύο

¹³² “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 10-11 (πρόσβαση στις 26.3.2020)

¹³³ *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 52-53 (πρόσβαση στις 10.4.2020)

¹³⁴ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 10 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

προσχέδια με διαφορετικές εκδοχές για την «Αποθέωση του Ουάσινγκτον», πριν καταλήξει στην «Αποθέωση» που δημιούργησε¹³⁵.

Στην πρώτη εκδοχή (1859, ελαιογραφία σε καμβά) απεικόνιζε τον Ουάσινγκτον, το κεφάλι του ήταν ακριβώς στο κέντρο, όρθιο και γύρω του μια ομάδα από τους Πατέρες του Έθνους, ενώ δεξιά και αριστερά τους στέκονταν θεότητες και αλληγορικές μορφές. Πάνω από το κεφάλι του ένας αετός κρατούσε στο ράμφος του την αμερικανική σημαία, ενώ από κάτω του μπορούσε κανείς να δει τη Γη με την ήπειρο της Βόρειας Αμερικής να φαίνεται ξεκάθαρα. Πάνω από τον αετό παρουσιάζονταν αλληγορικά οι δεκατρείς Πολιτείες με έναν πάπυρο στα χέρια. Αυτή η συγκεκριμένη ιδέα με τις Πολιτείες προσωποποιημένες να κρατούν πάπυρο πάνω και γύρω γύρω από τον Ουάσινγκτον έμεινε και στο τελικό σχέδιο. Το μειονέκτημα αυτού του σχεδίου ήταν πως φαινόταν ανάποδα ή πλάγια, αν κανείς έμπαινε από τις τρεις ή τέσσερις εισόδους στη Ροτόντα¹³⁶.

Στο δεύτερο σκίτσο (1859) παρουσιάζονταν ο Ουάσινγκτον σε ένα οβάλ πορτρέτο στο κέντρο που το κρατούσαν μικροί έρωτες, ενώ δεξιά και αριστερά του υπήρχαν αλληγορικές μορφές. Από κάτω υπήρχε ένα αψιδωτό ουράνιο τόξο και πιο κάτω ένας αετός που κραδαίνοντας βέλη ενοχλούσε τις δυνάμεις της διαμάχης και του αλληλοσπαραγμού. Στα δεξιά ο Ερμής κρατούσε το κηρύκειο και απέναντί του μικροί έρωτες πρόσφεραν την αφθονία της γης. Στο πάνω μέρος του σκίτσου παρουσιάζονταν η αψίδα με τις δεκατρείς Πολιτείες με τον πάπυρο και πάνω από αυτές ένα στερέωμα με 13 αστέρια. Αυτή η λεπτομέρεια μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως το σκίτσο χρονολογείται το 1859, όταν η 13η Πολιτεία, το Όρεγκον, προσχώρησε στην Ένωση. Αν και αυτό το σκίτσο ήταν σημαντικά βελτιωμένο συγκριτικά με το πρώτο, δεν έλυσε το πρόβλημα. Δεν μπορούσε δηλαδή κανείς να το δει από όλες τις πλευρές¹³⁷.

Στο τρίτο και τελευταίο του σκίτσο (1859-1862), με διάμετρο 3 πόδια, κατάφερε να κάνει το πέρασμα από τη ζωγραφική σε καβαλέτο στη μεγαλειώδη

¹³⁵ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 126 (πρόσβαση στις 11.4.2020)

¹³⁶ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 142 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹³⁷ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 142-143 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

τοιχογραφία. Αντέστρεψε πραγματικά το πεδίο της σύνθεσής του, έτσι ώστε ο θεατής να βρίσκεται μέσα στον χώρο της Αποθέωσης¹³⁸.

Σε αυτή την εικόνα από απόσταση περίπου εξήντα μέτρων ή 180 ποδιών, γιατί τόσο είναι το ύψος του Ουρανού του Θόλου από το δάπεδο της Ροτόντας, τα πρόσωπα που έχουν ζωγραφιστεί σε ύψος περίπου τριών μέτρων φαίνονται φυσιολογικά σε διαστάσεις¹³⁹. Ο Μπρουμίδης έπρεπε να φροντίσει η εικόνα να διακρίνεται ξεκάθαρα από το δάπεδο και να φαίνεται εξίσου καλά και από το μπαλκόνι που υπάρχει αμέσως από κάτω¹⁴⁰.

Το 1864 ήταν έτοιμος ο θόλος, για να αρχίσει ο Μπρουμίδης να τον ζωγραφίσει, και μέσα σε διάστημα μόνο έντεκα μηνών τον κόσμησε ο Μπρουμίδης με αθάνατα έργα¹⁴¹. Τον Ιανουάριο του 1866 έγιναν τα αποκαλυπτήρια του έργου¹⁴². Αφαιρέθηκε από τη Ροτόντα η σκαλωσιά και το κοινό μπορούσε να θαυμάσει πλέον τον πιο μεγαλειώδη πίνακα του κόσμου¹⁴³.

Στο κέντρο ακριβώς δεν υπήρχε πια το κεφάλι του πρωταγωνιστή, αλλά ένας λαμπερός χρυσός ουρανός¹⁴⁴. Τοποθέτησε ευφυώς χρυσά, γαλάζια και τριανταφυλλένια σύννεφα να αιωρούνται στον ουρανό¹⁴⁵. Βέβαια δεν μπορούσε να μην τοποθετήσει και αυτός τον στρατηγό, ήρωα και πρώτο Πρόεδρο της Αμερικής, τον Ουάσινγκτον, στο κέντρο του οικοδομήματος, όπως ήθελαν και οι σχεδιαστές του Καπιτωλίου για να τον τιμήσουν. Είχε μεταφερθεί το 1844 έξω από το κτίριο του Καπιτωλίου το άγαλμα του Προέδρου για το κέντρο της Ροτόντας του Horatio Greenough στο οποίο τον παρουσίαζε σαν τον Δία. Ο Μπρουμίδης φαίνεται πως συνειδητά άλλαξε όμως τη στάση και το κουστούμι του. Ο Ουάσινγκτον παρουσιάζεται σαν τον Δία στον θρόνο του να κάθεται με το δεξί χέρι προτεταμένο και με το αριστερό να κρατά ένα σπαθί, κοιτώντας προς την είσοδο στα ανατολικά. Τον έντυσε με τη στρατιωτική του στολή και τον τύλιξε στα πόδια με ύφασμα στο χρώμα της λεβάντας, για να δημιουργήσει έτσι την αίσθηση της κλασικής drapery.

¹³⁸ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 143 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹³⁹ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 20

¹⁴⁰ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 125 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

¹⁴¹ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 78

¹⁴² Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 145 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹⁴³ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 80

¹⁴⁴ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 143 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹⁴⁵ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 80

Δεξιά του κάθετα η Ελευθερία που κρατά τις φάσκες και αριστερά η φτερωτή Νίκη/Δόξα που κρατά μια σάλπιγγα και σαλπίζει τον θρίαμβο της νίκης. Μοιάζει με εκείνη στο ανάγλυφο του Antonio Capellano στην είσοδο της Ροτόντας¹⁴⁶.

Πάνω από αυτόν, αλλά ανάποδα τοποθετημένες, είναι σε αψίδα οι δεκατρείς «παρθένες» που συμβολίζουν τις δεκατρείς τότε Πολιτείες της Αμερικής, η καθεμία με ένα αστέρι πάνω από το κεφάλι της. Έτσι, δημιουργείται το δεύτερο «μάτι» του Θόλου¹⁴⁷. Κρατούν στα χέρια τους μια ταινία που γράφει τη λατινική φράση: «E Pluribus Unum» (Από πολλά, ένα)¹⁴⁸. Είναι η μοναδική επιγραφή στη Ροτόντα του Καπιτωλίου¹⁴⁹.

Το πιο σπουδαίο, όμως, είναι πως ο Μπρουμίδης ξαναοργάνωσε τις ποικίλες ιστορικές και αλληγορικές φιγούρες από τις προηγούμενες μελέτες του σε έξι ομάδες στην μπορντούρα του σχεδίου με τέτοιο τρόπο, ώστε μία ή περισσότερες να φαίνονται κατακόρυφα ανεξάρτητα από ποια γωνία έβλεπε κανείς το σύνολο¹⁵⁰.

Είναι ξεκάθαρο πως ο καλλιτέχνης χρησιμοποίησε τα στηρίγματα του νέου θόλου, για να συσχετίσει τα έξι αλληγορικά του συμπλέγματα με τους ιστορικούς πίνακες και τα γλυπτά ανάγλυφα που ήταν στους τοίχους πιο κάτω, δημιουργώντας μια σειρά τυπικών και συμβολικών σχέσεων ανάμεσα στο λαμπρό δημιούργημά του και στα προηγούμενα έργα τέχνης.

Την εποχή του Μπρουμίδη οι οκτώ ιστορικοί πίνακες ήταν τοποθετημένοι διαφορετικά από ό,τι είναι σήμερα. Οι τέσσερις πρώτοι πίνακες από τον John Trumbull που τοποθετήθηκαν στη δυτική πλευρά της Ροτόντας ήταν «Declaration of Independence in Congress», «Surrender of General Burgoyne at Saratoga», «Surrender of Lord of Cornwallis at Yorktown» και «General George Washington Resigning His Commission to Congress as Commander in Chief of the Army». Αργότερα τοποθετήθηκαν άλλοι τέσσερις στην ανατολική πλευρά. Ήταν του Robert Weir «Embarkation of the Pilgrims», του John Vanderlyn «Landing of Columbus», του William Powell «Discovery of the Mississippi by de Soto» και του John

¹⁴⁶ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 127 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹⁴⁷ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 143 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹⁴⁸ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: Ταχυδρόμος, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 20

¹⁴⁹ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 141 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

¹⁵⁰ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 143 (πρόσβαση στις 27.3.2020)

Charman «Baptism of Pocahontas». Αυτά τα έργα τοποθετήθηκαν στους τοίχους σε τεράστιες σκαλιστές κορνίζες αποτελώντας το πρώτο, δημόσιο, μνημειώδες περιβάλλον για τοιχογραφίες στη χώρα. Σήμερα δείχνει λίγο περίεργη η σύνθεσή τους. Όμως, καλό είναι να θυμόμαστε πως η ιδέα ήταν να φαίνονται κάτω από τον χαμηλότερο ημισφαιρικό θόλο του Charles Bulfinch και όχι από το δάπεδο των 180 ποδιών του θόλου του Walter.

Ακόμη, στους τοίχους πιο χαμηλά στη Ροτόντα δεξιόστροφα από τη δυτική πόρτα εναλλάσσονται οκτώ σμιλεμένα ανάγλυφα, από το 1825 μέχρι το 1827 από τους Enrico Causici, Antonio Cappelano και Nicholas Gevelet, με ιστορικά γεγονότα και πορτρέτα σε κυκλικό σχήμα από τους πρώτους εξερευνητές.

Χαζεύοντας κάτω στη Ροτόντα ο Μπρουμίδης σίγουρα θα έβλεπε και θα αντιλαμβανόταν τη σημασία των παλαιότερων τοιχογραφιών και γλυπτών. Επίσης, είναι προφανές πως γνώριζε τον συμβολισμό του προσανατολισμού των σημείων του ορίζοντα. Η διάταξη των έξι ομάδων θεοτήτων δεν είναι τυχαία. Ο αιώνιος συμβολισμός της αυγής, της ημέρας, του σούρουπου και του σκοταδιού διαδραματίζει τον ρόλο του στη Ροτόντα, όπως σε όλους τους κύκλους των τοιχογραφιών που ήξερε στην Ιταλία. Σαν εκείνον του Μιχαήλ Άγγελου στην Καπέλα Σιζτίνα όπου η «Τελευταία Κρίση» με την αντίθεση του καλού και του κακού είναι στον δυτικό τοίχο.

Επίσης, η προσωποποίηση αφηρημένων εννοιών μέσω μορφών από την κλασική μυθολογία και η συσχέτιση αυτών με ιστορικές προσωπικότητες της εποχής δεν πρέπει να μας ξενίζει, καθώς την εποχή εκείνη αυτό ήταν πολύ συνηθισμένο. Έτσι, βλέπουμε τον Ουάσινγκτον να κάθεται σε θρόνο σαν τον πανίσχυρο Δία και τον σπουδαίο εφευρέτη και πολιτικό φιλόσοφο, τον Βενιαμίν Φραγκλίνο, να συνδέεται με την Αθηνά, τη θεά της σοφίας. Το νόημα των απεικονίσεων στον θόλο ενισχύεται με τη συμβολική τοποθέτησή τους πάνω και απέναντι από τους ιστορικούς πίνακες και τα σμιλεμένα ανάγλυφα¹⁵¹.

Αφού, λοιπόν, τελείωσε το κεντρικό τμήμα, δούλεψε κατόπιν εκείνο κάτω από αυτό, τον «Πόλεμο»¹⁵². Η οπλισμένη Ελευθερία στο δεξί χέρι με υψωμένο το σπαθί και στο αριστερό με ριγωτή ασπίδα σαν εκείνες στο Άγαλμα της Ελευθερίας, φορώντας μια κόκκινη κάπα που κυματίζει και κράνος, μαζί με έναν άγριο αετό που

¹⁵¹ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 146- 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁵² *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 127 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

κρατά βέλη και αστροπελέκι, ποδοπατά, κυνηγά και προκαλεί τον χαμό στον πόλεμο, στην τυραννία και τη διαμάχη¹⁵³. Αυτές οι έννοιες αντιπροσωπεύονται από αντίστοιχες μορφές. Ο Πόλεμος με τρεις αντρικές φιγούρες πάνω από ένα κανόνι, οι σκληροί ηγεμόνες και καταχραστές της εξουσίας αντιπροσωπεύονται από έναν βασιλιά με αρματωσιά που κρατά ένα σκήπτρο και μια κάπα από ερμίνα και η Διαμάχη και ο Θυμός από δύο άλλες μορφές¹⁵⁴.

Ο Μπρουμίδης ζωγράφιζε αυτά σε μια περίοδο της αμερικανικής ιστορίας πραγματικά πολύ ταραγμένη. Τον Απρίλιο του 1865 συνέβη η παράδοση του Στρατηγού Λη και η δολοφονία του Αβραάμ Λίνκολν. Μπορεί, λοιπόν, να εξέφρασε τα πολιτικά του αισθήματα, χρησιμοποιώντας χαρακτηριστικά των αρχηγών της Συνομοσπονδίας στις μορφές που τις κατατροπώνει η Ελευθερία: ο Jefferson Davis παρουσιάζεται ως η Διαμάχη με δύο αναμμένους πυρσούς και ο Alexander H. Stephens παρουσιάζεται ως ο Θυμός που χτυπήθηκε από αστροπελέκι και δαγκώνει το δάχτυλό του. Είναι πιθανό να φανταζόταν ο Μπρουμίδης και άλλα πρόσωπα ως πορträιτα, καθώς γνώριζε, αναμφισβήτητα, την παράδοση της Αναγέννησης σύμφωνα με την οποία συχνά απεικονίζονται ιστορικές ή αλληγορικές μορφές με χαρακτηριστικά επιφανών προσώπων σύγχρονων του καλλιτέχνη¹⁵⁵.

Η οπλισμένη Ελευθερία με κράνος και ασπίδα θεωρείται το ακριβές ομοίωμα της συζύγου του Μπρουμίδη Λόλας Τζέρμον¹⁵⁶ και έχει δύο βασικά Σολωμικά χαρακτηριστικά: το βιαστικό βήμα και το κοφτερό σπαθί¹⁵⁷.

Όλες αυτές οι μορφές είναι στη δυτική επιφάνεια του ουρανού και αντικρίζουν την ανατολική πρόσοψη του Καπιτωλίου. Είναι οι πρώτες εικόνες που βλέπει κανείς κοιτάζοντας ψηλά από την ανατολική πόρτα της Ροτόντας. Αντικρίζουν, επίσης, τον Κολόμβο, τους πρώτους αποίκους της Αμερικής και τον Ντε Σότο – αυτούς που ανακάλυψαν και κατοίκησαν τη γη στην οποία ο Ουάσινγκτον χάρισε τη νίκη και την ελευθερία¹⁵⁸.

¹⁵³ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 133 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁵⁴ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁵⁵ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 127 και 129 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁵⁶ Γρ. Χαλιακόπουλος, «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο "Μιχαήλ Άγγελος" του Καπιτωλίου», στο: Ταχυδρόμος, τ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000), σ. 20

¹⁵⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 80

¹⁵⁸ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

Μετά παρουσιάζεται η Δήμητρα, η θεά της Γεωργίας, να κάθεται σε μια θεριστική μηχανή McCormick¹⁵⁹ γεμάτη σιτηρά που τη σέρνουν δύο ζωηρά άλογα. Φορά στεφάνι από σιτάρι και κρατάει το κέρας της Αμάλθειας, στεφανωμένο με έναν ανανά, ένα σπάνιο και εξωτικό για την εποχή φρούτο. Εμφανίζεται δίπλα της η νεαρή Αμερική με τον κόκκινο σκούφο της Γαλλίας, κρατώντας τα γκέμια από τα δύο άλογα. Η ακολουθία της Δήμητρας συμπληρώνεται με τη θεά της Ανθοφορίας, Φλώρα, που μαζεύει λουλούδια σε πρώτο πλάνο και τη θεά της Καρποφορίας, Πομόνα, που μεταφέρει ένα καλάθι με φρούτα που συμβολίζουν την αφθονία της γης στο φόντο.

Η εικόνα του Ήφαιστου, του θεού της σιδηρουργίας, που ακουμπά στο αμόνι του κυριαρχεί στην επόμενη σκηνή. Το πόδι του είναι τοποθετημένο αποφασιστικά πάνω σε ένα κανόνι¹⁶⁰. Κοντά του είναι ένας σωρός από μπάλες κανονιού και μια ατμομηχανή είναι πιο πίσω¹⁶¹. Η στάση του και η δραστηριότητα πίσω του συμβολίζουν τις ειρηνικές διαθέσεις και τον νεωτερισμό της αμερικανικής βιομηχανίας¹⁶². Ο άνδρας που είναι στον κλίβανο πιστεύεται πως είναι ο Charles Thomas. Ήταν ο επικεφαλής για την σιδηροκατασκευή του Θόλου¹⁶³.

Και ο Ήφαιστος και η Δήμητρα αντικρίζουν τον νότο από τη βόρεια επιφάνεια στην περιοχή της συνεχούς επιχειρηματικότητας και ανάπτυξης, όπου η Ποκαχόντας, ο Daniel Boone και η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας συμβολίζουν το φύτεμα του πνευματικού και πολιτικού σπόρου και την εξάπλωση της βιομηχανίας.

Στα ανατολικά βασιλεύει ο Ερμής, ο θεός του εμπορίου,¹⁶⁴ με το φτερωτό του καπέλο και τα σανδάλια. Κρατά στο δεξί του χέρι το κηρύκειο και στο αριστερό ένα πουγκί με χρυσό¹⁶⁵. Όμοια πουγκιά είναι φυλαγμένα και στη βάση του βάθρου του. Είναι ενδιαφέρον και διασκεδαστικό πως ο Μπρουμίδης επέλεξε να συνδέσει τον

¹⁵⁹ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 134 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶⁰ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

¹⁶¹ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 135 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶² Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶³ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 136 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶⁴ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶⁵ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 136 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

εαυτό του με τον θεό του εμπορίου υπογράφοντας το αριστούργημά του στο κουτί δίπλα σε αυτά (Στην επιγραφή διαβάζουμε: «C. Brumidi / 1865»).

Ως θεός των αντιθέσεων αντικρίζει στα δυτικά τις συγκρούσεις των πολεμικών επιχειρήσεων και τις νίκες μετά από την παράδοση του εχθρού. Ως θεός των ταξιδιωτών βρίσκεται πάνω από τον Κολόμπο, τους πρώτους άποικους της Αμερικής και τον Ντε Σότο και το κηρύκειο στο χέρι του συμβολίζει τη θεραπεία και την ειρηνική επικοινωνία. Έτσι, γύρω από αυτόν υπάρχουν κουτιά και δέματα¹⁶⁶.

Ο Ερμής κοιτάζει προς τον Robert Morris, μεγάλο ευεργέτη και χρηματοδότη της Αμερικανικής Επανάστασης, που όμως πέθανε στη φυλακή λόγω των χρεών του, όταν πτώχευσε¹⁶⁷. Δίπλα στον Morris υπάρχει και μία άλλη μορφή. Ανάμεσά τους υπήρχε ακόμη μία μορφή, η οποία αφαιρέθηκε. Ήταν εκείνη του Meigs. Στις 30 Αυγούστου του 1865 ο Edward Clark, που αντικατέστησε τον Walter μετά την παραίτησή του στα τέλη του Μάη, έλαβε ένα γράμμα από τον Meigs ο οποίος επέμενε να αφαιρέσει ο Μπρουμίδης το πορτρέτο του με τη μπλε στολή του που υπήρχε στη σκηνή του «Εμπορίου».

Ο καλλιτέχνης υπάκουσε. Στην επιφάνεια, όμως, του γύψου το σχήμα από το κεφάλι και τους ώμους που αφαιρέθηκε με ξύσιμο είναι ακόμα ορατό. Ο Meigs, περήφανος για την ακεραιότητά του και για τη φήμη της τιμιότητάς του στη διαχείριση των κονδυλίων για την κατασκευή του Καπιτωλίου, μπορεί να ενοχλήθηκε με την απεικόνισή του μαζί με τον Ερμή που του σπρώχνει ένα σακουλάκι με χρήματα. Ειρωνεία της τύχης, ο Μπρουμίδης τίμησε τον αντίπαλο του Meigs, τον Walter, χρησιμοποιώντας τα χαρακτηριστικά του για τον Samuel F.B. Morse¹⁶⁸. Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν από το 1987 για τη συντήρηση του ουρανού του θόλου το επιβεβαίωσαν¹⁶⁹.

Στο ίδιο σύμπλεγμα ένας άνδρας με ένα καρότσι μεταφοράς μετακινεί με άλλους δύο ένα κιβώτιο¹⁷⁰. Τη μεταφορά και αποστολή προϊόντων εκπροσωπούν δύο ναύτες και μία άγκυρα. Ένας από τους ναύτες δείχνει ένα τεθωρακισμένο πλοίο στο

¹⁶⁶ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 48-49

¹⁶⁸ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 129 - 131 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁶⁹ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 193 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁷⁰ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 136 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

βάθος. Ίσως να αναφέρεται σε ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του Εμφύλιου Πολέμου, την κατασκευή πλοίων τεθωρακισμένων όπως το Monitor¹⁷¹. Η άγκυρα και οι ναύτες οδηγούν στην επόμενη σκηνή¹⁷².

Μέχρι τον Σεπτέμβρη του 1865 ο Μπρουμίδης είχε τελειώσει όλα τα συμπλέγματα εκτός από το τελευταίο, τη «Ναυτιλία»¹⁷³. Με αυτό ήθελε να αναπαραστήσει τη δύναμη της Αμερικής στη θάλασσα¹⁷⁴. Ο Ποσειδώνας και η Αφροδίτη παρουσιάζονται μαζί σε ένα από τα πιο ωραία σχεδιασμένα συμπλέγματα του Θόλου. Εμφανίζεται ο γενειοφόρος θεός της θάλασσας, ο Ποσειδώνας, που πηγαίνει πάνω στο άρμα του από κοχύλια που το σέρνουν δύο ατίθασα άλογα κρατώντας την τρίαινά του. Οι υπηρέτες του κρατούν ψηλά στον αέρα το καλώδιο του τηλέγραφου που ήταν η μεγαλύτερη επανάσταση της εποχής στην επικοινωνία. Οι θεοί της θάλασσας το δέχονται με χαρά στο βασίλειό τους. Η θεά Αφροδίτη, τυλιγμένη σε μια μπλε ρόμπα, γεννιέται από τη θάλασσα δίπλα στον Ποσειδώνα, και συνοδεύεται από έναν φτερωτό έρωτα πάνω σε δελφίνι¹⁷⁵. Ρίχνει στη θάλασσα το καλώδιο του τηλέγραφου¹⁷⁶.

Αυτές οι δύο θαλάσσιες θεότητες μαζί με την Αθηνά είναι στη νότια επιφάνεια και αντικρίζουν την περιοχή του βόρειου σκοταδιού και μυστηρίου, όπου οι πρώτοι άποικοι της Αμερικής, ο Ρενν και ο Ουάσινγκτον προσπάθησαν με τον ηρωισμό και την αυτοθυσία που χρειαζόταν για να νικήσουν την άγρια ήπειρο και τους πειρασμούς της πολιτικής δύναμης. Κάτω από τον Ποσειδώνα και την Αφροδίτη βρίσκονται ο Ντε Σότο που εξερεύνησε το μεγάλο ποτάμι, τον Μισισσιπή, και η Ποκαχόντας που ήταν η πρώτη Ινδιάνα που δέχτηκε το νερό του βαπτίσματος¹⁷⁷.

Η Αθηνά, η θεά της σοφίας και των τεχνών του πολιτισμού, με περικεφαλαία και κρατώντας δόρυ, παρουσιάζεται στα αριστερά της να είναι περιτριγυρισμένη από

¹⁷¹ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁷² *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 136 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁷³ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 131 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁷⁴ Χ. Φουρναράκης, «Κ. Μπρουμίδης Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτολίου των ΗΠΑ Από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας», Αθήνα 1979, Ευρετήριο εικόνων - έγχρωμες εκτός κειμένου: 7. Το σύμπλεγμα του Ποσειδώνα, σ. 123

¹⁷⁵ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 148-149 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁷⁶ Χ. Φουρναράκης, «Κ. Μπρουμίδης Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτολίου των ΗΠΑ από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας», Αθήνα 1979, Ευρετήριο εικόνων - έγχρωμες εκτός κειμένου: 7. Το σύμπλεγμα του Ποσειδώνα, σ. 123

¹⁷⁷ Francis V. O' Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 149 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

δασκάλους που δείχνουν στα παιδιά τη χρήση του διαβήτη και στα δεξιά από φημισμένους επιστήμονες όπως ο φιλόσοφος Βενιαμίν Φραγκλίνος, ο εφευρέτης του τηλέγραφου Samuel F. B. Morse και ο εφευρέτης του ατμόπλοιου Robert Fulton¹⁷⁸. Αξίζει να παρατηρήσουμε πως ο άντρας με την άσπρη γενειάδα που απεικονίζει τον Morse έχει χαρακτηριστικά του Thomas U. Walter, αρχιτέκτονα του Καπιτωλίου¹⁷⁹. Η θεά δείχνει μια ηλεκτρική γεννήτρια που παράγει ενέργεια αποθηκευμένη σε μπαταρίες δίπλα σε ένα τυπογραφικό πιεστήριο¹⁸⁰.

Η τέχνη του Μπρουμίδη στο Καπιτώλιο αποτυπώνει από τη μία πλευρά το ενδιαφέρον και τη λατρεία του Meigs για τη νέα τεχνολογία. Ο επιβλέπων μηχανικός έδειχνε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για τις επιστημονικές εφευρέσεις. Την ίδια εποχή που είχε προσλάβει τον Μπρουμίδη, ο ίδιος σχεδίαζε κατασκευές και συστήματα για τον εξαερισμό του Καπιτωλίου. Ακόμη, έφτιαχνε ένα σύστημα, για να εφοδιαστεί με νερό η πόλη. Συμμετείχε μαζί με τον Titian R. Peale, επικεφαλής της υπηρεσίας χορήγησης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, και τον Joseph Henry, γραμματέα του Smithsonian Institution, στο επιστημονικό κλαμπ που ονομαζόταν «Saturday Club». Τα μέλη του συναντιόντουσαν μία φορά κάθε μήνα σε σπίτια των μελών. Ο Meigs ενημερωνόταν σε αυτές τις συναντήσεις και ό,τι τον ενδιέφερε από αυτές ή από τα διαβάσματά του ή από τις παρατηρήσεις του το σχολίαζε στο ημερολόγιό του.

Από την άλλη πλευρά, πριν φτάσει ακόμη στο Καπιτώλιο, ο Μπρουμίδης ήταν περήφανος για την τεχνολογία του 19^{ου} αιώνα¹⁸¹. Για την οικογένεια Bennitt στη Νέα Υόρκη ζωγράφισε πορτρέτα και τρεις αλληγορικές εικόνες, «Πρόοδος», «Ελευθερία» και «Αφθονία», για το σπίτι τους στο South Hampton του Long Island το 1853. Στην εικόνα «Πρόοδος» που ζωγράφισε, η Πρόοδος απεικονίζεται ως γυναίκα που «ιππεύει» ένα δελφίνι και φορά μια κορδέλα με φτερά και ένα αστέρι υποδηλώνοντας την Αμερική. Τα αγγελάκια κρατούν σύμβολα της ελευθερίας και του εμπορίου, ενώ στο βάθος φαίνεται το ατμόπλοιο «Baltic» και ένα ατμοκίνητο

¹⁷⁸ Χ. Φουρναράκης, «Κ. Μπρουμίδης Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτωλίου των ΗΠΑ από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας», Αθήνα 1979, Ευρετήριο εικόνων - έγχρωμες εκτός κειμένου: 10. Το σύμπλεγμα της Αθηνάς, σ. 123

¹⁷⁹ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 130 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁸⁰ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 138 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁸¹ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 11- 12 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

τρένο¹⁸². Αυτόν τον θαυμασμό μοιράστηκε αργότερα με τον Meigs και ζωγράφησε στο Καπιτώλιο αμερικανικές εφευρέσεις. Στον ουρανό του θόλου, πιο συγκεκριμένα, συμπεριέλαβε τη θεριστική μηχανή McCormick, ατμομηχανές, ένα τεθωρακισμένο πλοίο, ηλεκτρικές γεννήτριες και το πρώτο υπερατλαντικό καλώδιο του τηλέγραφου¹⁸³.

Συμβολικά η θεά Αθηνά βρίσκεται ακριβώς πάνω από την υπογραφή της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας της οποίας η σοφία γέννησε την ελευθερία και την πρόοδο στη χώρα.

Υπάρχουν, συνεπώς, επαρκείς έμμεσες αποδείξεις για τη συμβολική σχέση ανάμεσα στους θεούς του θόλου και στις ιστορικές τοιχογραφίες και στα ανάγλυφα κάτω από αυτόν. Αυτές στηρίζουν την άποψη πως ο Μπρουμίδης είχε στον νου του ένα γενικό σχέδιο για τη Ροτόντα, όπως έκαναν και πολλοί Ευρωπαίοι καλλιτέχνες σαν αυτόν σε αντίστοιχες περιπτώσεις και όπως ήδη είχε κάνει για τις ποικίλες αίθουσες επιτροπών στο Καπιτώλιο ¹⁸⁴.

Στις 19 Σεπτεμβρίου του 1865 ο Μπρουμίδης έγραψε στον Edward Clark, Αρχιτέκτονα του Καπιτωλίου: «...Αυτή τη στιγμή δουλεύω το τελευταίο σύμπλεγμα και για την επόμενη βδομάδα έχω να τελειώσω τον χρωματισμό των φιγούρων στον φρέσκο γύψο. Αυτό που μένει να κάνω για την ολοκλήρωση του έργου θα απαιτήσει πέντε ή έξι βδομάδες, αλλά πρέπει να γίνει την κατάλληλη στιγμή, όταν ο γύψος θα έχει εντελώς στεγνώσει και τα χρώματα τότε δε θα αλλάζουν. Αυτή η τελευταία εργασία θα καλύψει τις ενώσεις των κομματιών του γύψου που τμηματικά φτιάχνουμε κάθε μέρα και θα δώσει καλύτερη σύνδεση των χρωμάτων στις ενώσεις, για να έχουμε το επιθυμητό καλλιτεχνικό αποτέλεσμα.

Είναι γενικός κανόνας, όταν κάνουμε τέτοιου είδους εργασία, να αποφεύγουμε την υγρή ατμόσφαιρα του χειμώνα, αλλά θα το κάνω όσο το δυνατόν νωρίτερα μου το επιτρέψει ο καιρός, νωρίς δηλαδή την άνοιξη, όπως έκανα πάντα σε κάθε άλλη νωπογραφία στο Καπιτώλιο και οπουδήποτε αλλού¹⁸⁵.»

¹⁸² *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 49-50 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

¹⁸³ *“C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 12 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

¹⁸⁴ Francis V. O’ Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 149 (πρόσβαση στις 28.3.2020)

¹⁸⁵ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 195 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

Και συνέχιζε: «Επίσης, πρέπει να τοποθετηθούν τα αντανακλαστικά κάτοπτρα φωτισμού στα παράθυρα, όπως προβλέπεται από τα αρχικά σχέδια. Μόλις τοποθετηθούν οι καθρέπτες, όταν δοθούν οι πιστώσεις για τούτο, θα εγκατασταθεί ο φωτισμός με υγραέριο και τότε θα είμαι έτοιμος να αρχίσω το έργο μου. Εργάζομαι πάντοτε, αλλά ζητώ μόνο, να μου πληρωθεί το οφειλόμενο ποσό του παρελθόντος Αυγούστου και μπορείτε να βεβαιώσετε τον εντιμότατο κ. Υπουργό των Εσωτερικών ότι δε θα ζητήσω τίποτε άλλο μετά από αυτό μέχρις ότου το όλον έργο ολοκληρωθεί εντελώς¹⁸⁶.»

Ο Clark πίεζε τον Μπρουμίδη να τελειώσει τον πίνακα στον ουρανό του θόλου¹⁸⁷, ενώ αυτός ήθελε οι *giornate* να μην είναι εμφανείς και σκόπευε να σβήσει τις γραμμές ανάμεσά τους. Δύο ακόμη καταχωρήσεις από τις ετήσιες αναφορές του Αρχιτέκτονα με ένα έτος διαφορά επιβεβαιώνουν την πρόθεση του Μπρουμίδη να ελαχιστοποιήσει την περίπτωση να είναι ορατές οι ενώσεις μεταξύ των *giornate*:

(1865) Η εικόνα στο μάτι του θόλου ζωγραφίστηκε όλη, αλλά ο καλλιτέχνης δεν επιθυμεί η σκαλωσιά να αφαιρεθεί μέχρι ο γύψος να είναι εντελώς στεγνός και στην εικόνα ο τόνος των χρωμάτων να έχει σταθεροποιηθεί. Καθώς αυτή θα φωτίζεται μερικές φορές με τα φώτα με υγραέριο, επιθυμεί να έχει την ευκαιρία να ελέγξει πώς θα φαίνεται με αυτό το φως πριν την παραδώσει.

(1866) Αν και τη νωπογραφία στο μάτι του θόλου μπορεί να τη δει το κοινό και έχει απομακρυνθεί η σκαλωσιά, αυτή δεν έχει τελειώσει και ο καλλιτέχνης έχει την πρόθεση να μαλακώσει την τραχύτητα των ενώσεων του γύψου. Είχε την εντύπωση πως θα εξαφανίζονταν, όταν η επιφάνεια θα στέγνωνε. Βρίσκεται σε ετοιμότητα, για να κάνει την απαραίτητη ενίσχυση ή σβήσιμο των χρωμάτων όποτε η σκαλωσιά είναι στη θέση της για τον πίνακα του θόλου¹⁸⁸.

Ο Walter, ο οποίος συνέχιζε να ασχολείται με το έργο και μετά την παραίτησή του, ανέβηκε στον θόλο να δει τον πίνακα και επαίνεσε τον Μπρουμίδη: «Νομίζω πως θα είναι τέλειος, όταν τον δει κανείς από κάτω.»

Παρά τις παρακλήσεις του Μπρουμίδη, όμως, η σκαλωσιά αφαιρέθηκε στις αρχές του Γενάρη. Το αριστούργημά του έλαβε πολύ καλές κριτικές. Ο Β. Β. French σχολίασε: «Αυτή η εικόνα ως έργο τέχνης ξεπερνά κάθε άλλο στο είδος του στον

¹⁸⁶ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 80

¹⁸⁷ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 131 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

¹⁸⁸ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 195-196 (πρόσβαση στις 29.3.2020)

κόσμο. » Ο Meigs, τώρα πια στρατηγός, πήγε για να δει τον ουρανό και έγραψε στον καλλιτέχνη: «Βρίσκω το σχέδιο και τον χρωματισμό πάρα πολύ κατάλληλα και όμορφα. Έχει τόσο καλά χρησιμοποιηθεί η προοπτική, ώστε αμφιβάλλω αν κάποιος που δεν είναι τόσο καλά εξοικειωμένος με τέτοιες κατασκευές όπως ο θόλος θα μπορούσε να καταλάβει μόνο με μια απλή ματιά το σχήμα και τη θέση της επιφάνειας που είναι ζωγραφισμένη. Οι μορφές παίρνουν τη θέση τους στον χώρο με την εντύπωση του διοράματος. Είμαι χαρούμενος που η χώρα έχει έναν θόλο όπου στον ουρανό του είναι ζωγραφισμένη μια νωπογραφία με το ύφος των σπουδαίων οικοδομημάτων της παλιάς εποχής. Δυστυχώς οι ενώσεις στον γύψο στις φωτεινά διαβαθμισμένες αποχρώσεις του ουρανού ακόμη δείχνουν πολύ ξεκάθαρα την πρόοδο της εργασίας που γινόταν κάθε μέρα, αλλά αυτές, πιστεύω, θα εξαφανιστούν, όταν η εικόνα θα στεγνώσει εντελώς.»

Και ο Walter, αφού σχολίασε την ικανότητα του Μπρουμίδη στο να ξεπεράσει τις δυσκολίες της κοίλης επιφάνειας, συνέχισε: «Ο χρωματισμός δεν είναι τόσο έντονος όσο περίμενα να είναι, αλλά είναι ολοφάνερο ότι το αποτέλεσμα της ατμοσφαιρικής προοπτικής¹⁸⁹ (τεχνική των ζωγράφων της Αναγέννησης και των κατοπινών τους με την οποία οι φωτοσκιάσεις χρησιμοποιούνται, ώστε τα μακρινά στοιχεία του έργου να παρουσιάζονται αχνά, θολά ή σκιασμένα και τα κοντινά στοιχεία καθαρά¹⁹⁰) δε θα ήταν τόσο καλό αν ο χρωματισμός ήταν πιο δυνατός.

Γενικά είμαι αρκετά ευχαριστημένος με τον πίνακα. Είναι πολύ καλύτερος από τον σπουδαίο πίνακα του Gross στο μάτι του θόλου στο Πάνθεον στο Παρίσι, για τον οποίο του απονεμήθηκε το αξίωμα του Βαρόνου και πήρε 100.000 φράγκα. Ο πίνακας είναι 170 πόδια πάνω από το δάπεδο, ενώ αυτός στο Καπιτώλιο είναι 10 πόδια ψηλότερος και είναι σε επιφάνεια μεγαλύτερος κατά ένα τρίτο. Μελέτησα καλά τον πίνακα, όταν ήμουν στο Παρίσι, και από αυτόν μου ήρθε η ιδέα να έχουμε έναν τέτοιο και στον θόλο στο Καπιτώλιο. Ο πίνακάς μας χρειάζεται περισσότερο φως στη διάρκεια της ημέρας. Σκοπεύω να τοποθετήσουμε 36 μεγάλα αντανakλαστικά κάτοπτρα γύρω του έτσι ώστε να πλημμυρίσει από φως από τα εξωτερικά πάνω πάνω παράθυρα. Αν αυτά τοποθετηθούν, νομίζω πως το κιαροσκούρο¹⁹¹ (τεχνική που

¹⁸⁹ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 131 (πρόσβαση στις 31.3.2020)

¹⁹⁰ Ι. Αντωνόπουλος – Μ. Δουκάκη, *Εικαστικά Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα 2018, σ. 14

¹⁹¹ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 131 (πρόσβαση στις 31.3.2020)

βασίζεται στην αξιοποίηση της αντίθεσης φωτός-σκιάς¹⁹²) θα δείχνει τέλεια.» Οι αντανακλαστικοί καθρέφτες τελικά τοποθετήθηκαν. Έτσι το αριστούργημα του Μπρουμίδη φωτίστηκε πολύ καλά και τη μέρα και τη νύχτα.

Το 1866 εκδόθηκε ένα φυλλάδιο με την περιγραφή της Θόλου και τους συμβολισμούς της από τον S. D. Wyeth καθώς και μια φωτογραφία του σκίτσου σε λάδι του Μπρουμίδη. Τα πνευματικά δικαιώματα τα είχε ο καλλιτέχνης. Το πουλούσαν στο Καπιτώλιο για άγνωστο χρονικό διάστημα. Μας προσφέρει τη μόνη αναλυτική επεξήγηση της ταυτότητας των μορφών. Επειδή εκδόθηκε το 1866, μπορούμε να συμπεράνουμε πως οι περιγραφές που περιέχονται σε αυτό δόθηκαν κατευθείαν από τον καλλιτέχνη.

Ο Wyeth, επίσης, παρέθεσε σε αυτό την άποψη ενός ανώνυμου κριτικού τέχνης: «Από όποια πλευρά και να το δει κανείς, η σύλληψη του θέματος από τον καλλιτέχνη, η τελειότητα του χρωματισμού και του σχεδίου, τα άψογα συμπλέγματα ή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που υιοθέτησε, προκειμένου να ζωγραφίσει σε μια κοίλη επιφάνεια η οποία πρέπει να φαίνεται από μεγάλη απόσταση, κάνουν τον πίνακα να είναι ένα αριστούργημα της τέχνης.»

Αν και οι κριτικές ήταν καλές και το έργο ολοκληρώθηκε, ο αγώνας του Μπρουμίδη με τη γραφειοκρατία δεν είχε τελειώσει. Το πρόβλημα που είχε προκύψει ήταν ποιος ήταν υπεύθυνος για την έγκριση του έργου. Μετά από πολλά γράμματα για περισσότερο από δύο μήνες που αντάλλαξαν ο αρχιτέκτονας Edward Clark, ο Υπουργός των Εσωτερικών και η Μεικτή Επιτροπή για τη Βιβλιοθήκη (η οποία ήταν αρμόδια για την τέχνη στο Καπιτώλιο) και μετά από μια υποστηρικτική επιστολή από τον Walter, ο Μπρουμίδης πληρώθηκε 9.500 δολάρια, ενώ 500, όπως έχει αναφερθεί, κρατήθηκαν και τα πήραν τα δύο από τα παιδιά του, η Έλενα και ο Laurence, μετά τον θάνατό του. Συνολικά, λοιπόν, πληρώθηκε 39.500 δολάρια. Τριάντα χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1879, επιτέλους, 700 δολάρια διατέθηκαν για την κατασκευή σκαλωσιάς και το σβήσιμο των ενώσεων, αλλά αυτή ποτέ δε στήθηκε¹⁹³.

Ο Ουρανός του Θόλου του Μπρουμίδη είναι μοναδικός. Συναγωνίζεται παρόμοια έργα της Αναγέννησης και του Μπαρόκ, όπως η «Ανάληψη της Παρθένου» του Correggio στον Θόλο του Καθεδρικού της Πάρμας, του Luca Giordano η «Αποθέωση των Μεδίκων» στη Φλωρεντία ή του Rubens η «Αποθέωση του James

¹⁹² I. Αντωνόπουλος – Μ. Δουκάκη, *ό. π.*, σ. 15

¹⁹³ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 131 (πρόσβαση στις 31.3.2020)

Π». Σε αυτά οι μορφές που είναι περιμετρικά τοποθετημένες δίνουν την εντύπωση πως είναι καρφωμένες στο έδαφος, ενώ ο άγιος ή το πρόσωπο που απεικονίζεται ανεβαίνει με δόξα στον ουρανό μέσα από τα σύννεφα. Όμοια και ο Μπρουμίδης δίνει την εντύπωση πως ο Ουάσινγκτον ανεβαίνει σαν να είναι η Ροτόντα ανοιχτή μέσα από τα σύννεφα και τον χρυσό ουρανό στα ουράνια. Κατάφερε να συνδυάσει μοναδικά την κλασική μυθολογία με την Αναγέννηση και το Μπαρόκ όπως και με αναφορές στην Αμερικανική ιστορία και τα τεχνολογικά επιτεύγματα της εποχής του και έτσι να δημιουργήσει μία μοναδική σύνθεση¹⁹⁴. Για αυτό το έργο ο J. D. Wyeth έγραψε: «Κοιτάζοντάς το νομίζει ο θεατής, σα να ανοίξανε τα ουράνια και φάνηκε το υπερπέραν...¹⁹⁵»

B.2.2. Η τελευταία συντήρηση της νωπογραφίας «Η Αποθέωση του Ουάσινγκτον»

Τον Ιούλιο του 1987 ξεκίνησαν οι εργασίες για τη συντήρηση των τοιχογραφιών του ουρανού του θόλου στη Ροτόντα. Ένα έργο απαραίτητο, καθώς υπήρχαν προβλήματα στον πίνακα του Μπρουμίδη. Τα χρώματα είχαν σκουρύνει από τη βρομιά. Η ομάδα των συντηρητών συνάντησε και ένα στρώμα βρομιάς που είχε κολλήσει πάνω στον πίνακα από τον φωτισμό του θόλου που για σαράντα χρόνια λειτουργούσε με αέριο άνθρακα. Υπήρχε ακόμη σοβαρή παραμόρφωση στις σκούρες γραμμές ανάμεσα στα τμήματα του γύψου. Η ομάδα έπρεπε να λάβει υπόψη της και το γεγονός πως ο πίνακας είχε αποκατασταθεί παλαιότερα, το 1959, από τον Allyn Cox. Υπήρχαν, επίσης, προβλήματα και στην επιφάνεια της νωπογραφίας. Όλα αυτά κατέστρεφαν την τρισδιάστατη αίσθηση που έδινε το έργο¹⁹⁶.

Η ομάδα των συντηρητών, πριν ξεκινήσει το έργο της, αναζήτησε αρχεία, για να δει και να κατανοήσει πληρέστερα πώς ο Μπρουμίδης εργάστηκε για τον πίνακα και πώς αυτόν φαινόταν όταν ζωγραφίστηκε. Η έρευνα περιλάμβανε τα αυθεντικά σε λάδι προσχέδια του πίνακα, την αλληλογραφία, τις αναφορές του

¹⁹⁴ *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 132 (πρόσβαση στις 31.3.2020)

¹⁹⁵ Χ. Φουρναράκης, «Κ. Μπρουμίδης Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτολίου των ΗΠΑ από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας», Αθήνα 1979, Ευρετήριο εικόνων - έγχρωμες εκτός κειμένου: 1. Η αποθέωση του Γουάσινγκτον (στον ουρανό του Θόλου), σ. 123

¹⁹⁶ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 193 (πρόσβαση στις 4.4.2020)

καλλιτέχνη για το έργο του, όπως και τα αρχεία συντήρησης για το Καπιτώλιο και την αναφορά του Cox για τη δουλειά του το 1959.

Στη διάρκεια της συντήρησης βρέθηκε ότι ο Μπρουμίδης ζωγράφισε τον πίνακα σε 120 τμήματα γύψου¹⁹⁷. Σε ορισμένες περιοχές μπόρεσαν οι συντηρητές να καταλάβουν ποιο τμήμα έγιναν πρώτα. Κανονικά ένας νωπογράφος αρχίζει να ζωγραφίζει από πάνω προς τα κάτω, για να αποφύγει την πρόκληση ζημιών και το στάξιμο στα τελειωμένα τμήματα. Ο Μπρουμίδης άρχισε, λοιπόν, κοντά στην κορυφή του ουρανού πάνω από το κεφάλι του Ουάσινγκτον. Το κεντρικό στρογγυλό κομμάτι του γύψου στην κορυφή δείχνει ότι τοποθετήθηκε, αφού είχαν ολοκληρωθεί όλα τα υπόλοιπα κομμάτια γύρω.

Επιπλέον, παρατήρησαν πως ο Μπρουμίδης σκόπευε να μην είναι εμφανείς οι ενώσεις ανάμεσα στις *giornate*¹⁹⁸. Ήθελε να τονίσει ή να σβήσει κατάλληλα τις ενώσεις, αν του έβαζαν μια σκαλωσιά, για να ανέβει πάλι και να τις διορθώσει. Δεν μπόρεσε, όμως, να το κάνει. Με τον καιρό, λοιπόν, οι *giornate* γινόντουσαν περισσότερο εμφανείς. Φωτογραφίες που πάρθηκαν μετά την αποκατάσταση το 1959 από τον Allyn Cox δίνουν μία ριζικά αλλαγμένη εικόνα. Στον κεντρικό ουρανό οι γραμμές στις *giornate* σκούρυναν ακόμη πιο πολύ με τον καιρό και εκτός από αυτό ένας ήλιος σε πιο σκούρο κίτρινο από εκείνο του ουρανού εμφανίστηκε στην κορυφή¹⁹⁹.

Ο Allyn Cox δεν ήταν εκπαιδευμένος συντηρητής. Έκανε τοιχογραφίες. Έτσι, ζωγράφισε πάνω στον πίνακα ακόμη και σε περιοχές που δεν είχαν υποστεί ζημιά και μάλιστα χωρίς να δει φωτογραφίες από το αρχείο. Ευτυχώς, χρησιμοποίησε περισσότερο υδατοδιαλυτά χρώματα παρά χρώματα με βάση το λάδι και άφησε μία λεπτομερή αναφορά των βημάτων που ακολούθησε στη δουλειά του²⁰⁰. Οι πιο πολλές περιοχές καθαρίστηκαν τουλάχιστον τρεις φορές. Μέχρι που τελικά οι συντηρητές

¹⁹⁷ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 194 (πρόσβαση στις 4.4.2020)

¹⁹⁸ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 193-194 (πρόσβαση στις 4.4.2020)

¹⁹⁹ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 196 (πρόσβαση στις 4.4.2020)

²⁰⁰ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 197 (πρόσβαση στις 4.4.2020)

κατάφεραν να αφαιρέσουν και τον ήλιο που κατά λάθος είχε δημιουργήσει ο Cox στην κορυφή.

Σε όλο τον πίνακα σε κάθε τμήμα του και σε κάθε φιγούρα υπήρχαν διαφορετικά προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσουν οι συντηρητές. Η πιο μεγάλη πρόκληση για την ομάδα των συντηρητών ήταν, όμως, η προσπάθεια να φαίνεται το έργο σαν ένα αρμονικό σύνολο, επειδή τόσες πολλές φιγούρες είχαν υποστεί σοβαρή ζημιά και είχαν αναπαρασταθεί ανακριβώς το 1959. Σε αυτό βοήθησαν φωτογραφίες πριν το 1959 και ιδιαίτερα πολύτιμη ήταν μια σειρά φωτογραφιών από τα αρχεία φωτογραφίας της National Geographic Society. Έτσι, στρώση με στρώση, κομμάτι κομμάτι μετά τη συντήρηση ο πίνακας γινόταν πιο λαμπερός και φωτεινός. Με τη βοήθεια του Αρχιτέκτονα του Καπιτωλίου George White και της Barbara Wolanin η ομάδα πέτυχε τελικά μια ισορροπημένη προσέγγιση του έργου, με αποτέλεσμα η νωπογραφία να μπορεί να διαβαστεί σαν ένα αρμονικό σύνολο, όπως ήταν και ο στόχος του Μπρουμίδη²⁰¹.

---

²⁰¹ Bernard Rabin and Constance S. Silver, *Conserving the Rotunda frescoes*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, σ. 199-200 (πρόσβαση στις 4.4.2020)

Επίλογος

Αναμφίβολα, η ζωή του Κωνσταντίνου Μπρουμίδη είναι κινηματογραφική. Είναι ο άνθρωπος με τις τρεις πατρίδες. Είναι αυτός που τις τίμησε και τις τρεις και μάλιστα με το παραπάνω. Η πρώτη είναι η Ελλάδα, όπου απλώνονται οι ρίζες του και τρέφονται με το αδούλωτο ελληνικό φρόνημα²⁰². Αν και δεν την επισκέφθηκε ποτέ, είχε πάντοτε μέσα στην ψυχή του άσβηστη τη φλόγα της αγάπης του για αυτήν. Οι ζωγραφιές του με τα μυθολογικά ελληνικά θέματα το αποδεικνύουν, όπως και η ιδιόγραφη δήλωση για το όνομα και την καταγωγή του πατέρα του²⁰³ που σημείωσε πάνω στη Βίβλο που δώριζε στους μετανάστες η Αμερικανική εταιρία της Βίβλου, όταν έφτασε στην Αμερική. Από την Ελλάδα πήρε την αγάπη για την ελευθερία.

Η δεύτερη πατρίδα του είναι η Ιταλία. Δεν είναι μόνο ότι γεννήθηκε εκεί. Εκεί ανδρώθηκε πνευματικά, εκεί πήρε την πρώτη «κοινωνιά» της τέχνης και εκεί έκανε τα πρώτα του βήματα. Από την Ιταλία πήρε την αγάπη για την ομορφιά και γαλουχήθηκε με τον φιλελευθερισμό στις ιδέες που ήταν τότε διάχυτος στην Ιταλία, τη χώρα με τη μεγάλη πνευματική και καλλιτεχνική παράδοση. Αυτές οι φιλελεύθερες ιδέες τον οδήγησαν στην Αμερική, στην τρίτη του πατρίδα. Η Αμερική του πρόσφερε τη δυνατότητα να εκφραστεί καλλιτεχνικά και να μεγαλοουργήσει ζωγραφίζοντας το Καπιτώλιο,²⁰⁴ τον ναό της δικής της δημοκρατίας, για περισσότερο από εικοσιπέντε χρόνια. Και ο επόπτης των εργασιών επέκτασης στο Καπιτώλιο, ο λοχαγός Meigs, και ο Αρχιτέκτονας Walter πίστευαν ότι το ασύγκριτης ομορφιάς Καπιτώλιο θα έπρεπε να στολιζότανε με εικόνες φτιασμένες σε φρέσκο, όπως είχαν γίνει στην Ευρώπη τα μεγάλα ανάκτορα και ναοί, γιατί και το Καπιτώλιο δεν υστερούσε σε τίποτε ούτε σε όγκο ούτε σε αρχιτεκτονικό μεγαλείο²⁰⁵.

Έφτασε, λοιπόν, στην Αμερική την κατάλληλη στιγμή και συνάντησε τους κατάλληλους ανθρώπους, προετοιμασμένος άρτια με τις σπουδές του και την εμπειρία του στη Ρώμη, όπου θεωρούνταν ένας από τους καλύτερους καλλιτέχνες. Και αυτός πίστευε πως «η στιβαρή κατασκευή του Εθνικού Κτιρίου απαιτούσε ανώτερου επιπέδου στιλ διακόσμησης με νωπογραφίες, όμοια με εκείνη στα παλάτια

²⁰² Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 13

²⁰³ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 10

²⁰⁴ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 13

²⁰⁵ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 41

του Αυγούστου και του Νέρωνα, στα Λουτρά του Τίτου και της Λιβίας στη Ρώμη και στα θαυμάσια κατάλοιπα ζωγραφικής στο Ερκολάνο και στην Πομπηία.²⁰⁶»

Έτσι, ο Μπρουμίδης άρχισε το μεγάλο έργο του. Έργο χαράς, ικανοποίησης, πλούτου, πίκρας και φτώχειας, με το οποίο σφράγισε την ιστορία της Αμερικής. Όλες αυτές τις καταστάσεις τις αντιμετώπισε στο έργο του στο οποίο ήταν τόσο αφοσιωμένος με την ψυχή και το σώμα του²⁰⁷. Είναι ένας σπουδαίος και ευφυής καλλιτέχνης. Ήξερε πώς να δουλέψει τον χρωστήρα του, για να δημιουργήσει αθάνατα έργα. Αποδείξεις της ιδιοφυΐας του και του επιδέξιου χεριού του αποτελούν οι κομψές κλασικές μορφές, τα ιστορικά πορτρέτα και τα χερουβείμ ζωγραφισμένα με πλούσιο χρώμα, ώστε να φαίνονται σαν να είναι αληθινά και σαν να προβάλλουν από τον τοίχο. Πιο εντυπωσιακός είναι για τη σύγχρονη οπτική μας ο τρόπος με τον οποίο ο Μπρουμίδης έκανε κάθε σύμβολο και κάθε ιστόρημα να γίνεται κομμάτι του αρχιτεκτονικού συνόλου. Οι τοιχογραφίες του και σήμερα καταπλήσσουν τους επισκέπτες οι οποίοι έχουν συνηθίσει σε πιο λιτές γραμμές της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Επίσης, θα είχαν αφήσει κατάπληκτους τους περισσότερους Αμερικανούς στα μέσα του 19^{ου} αιώνα που δεν είχαν ταξιδέψει στην Ευρώπη²⁰⁸.

Ο Μπρουμίδης ήταν ο πρώτος πετυχημένος Αμερικανός ζωγράφος νωπογραφιών. Πριν από αυτόν οι τοιχογραφίες ζωγραφίζονταν σε λάδι ή τέμπερα πάνω σε ξύλο ή γύψο, κυρίως σε διακοσμήσεις εσωτερικών χώρων οικιών με τη μορφή επιτοίχιων πινάκων που απεικόνιζαν ντόπιες σκηνές ή φανταστικές ή πανοράματα τοπίων. Ο Μπρουμίδης δούλεψε βασισμένος στην ιταλική παράδοση των νωπογραφιών. Πολλοί Αμερικανοί κριτικοί θεώρησαν αυτό το στιλ ξένο και ακατάλληλο για το Καπιτώλιο. Όμως και η εμπνευσμένη από την κλασική παράδοση αρχιτεκτονική της προέκτασης του Καπιτωλίου ήταν επίσης «ξένη»²⁰⁹. Το στιλ, οι τεχνικές και τα θέματα που έφερε ο Μπρουμίδης από την Ιταλία, λοιπόν, ταίριαζαν κατάλληλα με την κλασική αρχιτεκτονική φόρμα των προεκτάσεων του Καπιτωλίου και του θόλου²¹⁰.

²⁰⁶ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 3 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

²⁰⁷ Χ. Φουρναράκης, *ό. π.*, σ. 41

²⁰⁸ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 1 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

²⁰⁹ Francis V. O’ Connor, *Symbolism in the Rotunda*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, σ. 141 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

²¹⁰ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 3 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

Αν και χρησιμοποίησε αρκετά την προηγούμενη καλλιτεχνική εμπειρία του, ενσωμάτωσε σε αυτή με πάθος την ιστορία και τα σύμβολα της νέας του πατρίδας, της Αμερικής. Η πρωτοτυπία του βασιζόταν στην ενσωμάτωση αμερικανικών θεμάτων στο κλασικό του ρεπερτόριο. Μπορούσε να συνταιριάζει την ιστορία με τη μυθολογία. Προσπάθησε να κάνει το έργο του αμερικάνικο²¹¹. Ήταν περήφανος που ήταν Αμερικανός πολίτης και που είχε επιλεγεί για να διακοσμήσει το Καπιτώλιο²¹². Στον ουρανό του θόλου είναι φανερή η ανάμειξη μυθολογίας και ιστορίας. Αν και ο επιβλέπων μηχανικός Meigs ή άλλοι του πρότειναν θέματα, την οριστική απόφαση για την τελική σύνθεση των σκηνών και τη συμπλήρωσή τους με σύμβολα και λεπτομέρειες την έπαιρνε ο Μπρουμίδης. Από τον καιρό ακόμα της πρώτης δουλειάς του στο Καπιτώλιο συμβουλευόταν βιβλία από τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, έκανε τη δική του ιστορική έρευνα, για να είναι ικανός να ολοκληρώσει τη σύνθεση του έργου του στο Καπιτώλιο²¹³.

Η επιτυχία της δουλειάς του είναι αποτέλεσμα και εν μέρει της ικανότητάς του να ενσωματώνει στο κλασικό το σύγχρονο. Στον ουρανό του θόλου μπορούμε να το διαπιστώσουμε ξεκάθαρα. Τεχνολογικά επιτεύγματα όπως το πρώτο υπερατλαντικό καλώδιο, ατμομηχανές ή ηλεκτρικές γεννήτριες κ.ά. είναι ζωγραφισμένα στα συμπλέγματα μαζί με τους θεούς και τις θεές στον ουρανό²¹⁴.

Πρόσθετα, ο Μπρουμίδης έζησε σε εποχές που πραγματικά σηματοδεύτηκαν από σημαντικά γεγονότα, γεγονότα που άλλαξαν τον ρου της ιστορίας των χωρών στις οποίες έλαβαν χώρα, όπως ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Αμερική. Το αίτημα για ενότητα εκείνη την εποχή ήταν επιτακτικό και το μετέφερε στον θόλο. Ήταν ένας καλλιτέχνης που ζούσε την εποχή του και την εξέφρασε με τον χρωστήρα του. Πατριωτικά σύμβολα όπως η ριγέ ασπίδα, ο αετός και ο γαλλικός σκούφος εμφανίζονται στον πίνακα του ουρανού. Έδωσε έμφαση στην ιστορία του αμερικανικού έθνους απεικονίζοντας στην «Αποθέωση του Ουάσινγκτον» τον πρώτο Πρόεδρο της Αμερικής και δίπλα του την Ελευθερία και τη Νίκη, την Ελευθερία με τον αετό να κυνηγούν το έγκλημα, τους σκληρούς ηγεμόνες και καταχραστές της

²¹¹ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 1 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

²¹² “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 9 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

²¹³ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 7 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

²¹⁴ “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.” , <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 12 (πρόσβαση στις 2.4.2020)

εξουσίας, τους κακούς και τους φθονερούς και από πάνω τον χορό των δεκατριών νυμφών/πολιτειών της Αμερικής. Τόνισε τα τεχνολογικά επιτεύγματα της εποχής και έδωσε με συμβολισμούς τη δύναμη και την πρόοδο της Αμερικής σε ποικίλους τομείς, όπως για παράδειγμα στη θάλασσα, στις επιστήμες ή στη γεωργία.

Είναι, ακόμη, ένας άνθρωπος που αποδεικνύει πως κάθε άνθρωπος που έχει αγάπη και φλόγα στην ψυχή του για τη δουλειά του διαπρέπει όποιες κι αν είναι οι συνθήκες. Ένας μετανάστης που καταφέρνει επάξια να διακριθεί. Η Αμερική τού δίνει την ευκαιρία να αναδείξει το ταλέντο του και αυτός την αξιοποιεί με επιτυχία. Τα αθάνατα έργα του το αποδεικνύουν. Και για μας τους Έλληνες είναι πραγματικά τιμή που ο γιος ενός Έλληνα διέπρεψε στο εξωτερικό.

Τον έχουν κρίνει και δικαιώσει αμέτρητοι μεγάλοι κριτικοί της τέχνης. Και έχει επάξια ονομασθεί «Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτωλίου των Ηνωμένων Πολιτειών.» Άλλωστε η ίδια η Αμερικανική Πολιτεία, ευγνωμονούσα, έστησε τη μαρμάρινη προτομή του στον χώρο που εργάστηκε και ομόρφυνε επί ένα τέταρτο του αιώνα, το ίδιο το Καπιτώλιό της²¹⁵.

Όσον αφορά την αναγνώριση της αξίας του δεν ξέφυγε από τη μοίρα των μεγάλων αλλά σεμνών και αθόρυβων εργατών της τέχνης, που, όταν είναι στη ζωή συγκεντρώνουν τον φθόνο των συγχρόνων τους και η δικαίωση έρχεται μετά τον θάνατό τους. Το ίδιο έγινε και με τον Μπρουμίδη. Όταν ζούσε, είχε γίνει στόχος μερικών κριτικών που δεν αναγνώριζαν καμία καλλιτεχνική αξία στο έργο του και τον παρουσίαζαν σαν έναν «καλό εργάτη», σαν έναν που απλώς «γνώριζε τη μέθοδο της νωπογραφίας», χωρίς καλλιτεχνικές ευαισθησίες.

Ο χρόνος, όμως, σοφότερος κριτής ήρθε για να δικαιώσει τον καλλιτέχνη και να καταξιώσει το έργο του. Και η δικαίωση δεν ήρθε μόνο από τους ειδικούς της τέχνης αλλά και από την ίδια την πολιτεία που διακήρυξε την ευγνωμοσύνη της με τον πιο επίσημο τρόπο, με τα χείλη του Αντιπροέδρου της Αμερικανικής Κυβέρνησης, του Humbert H. Humphrey, ο οποίος κατά την τελετή των αποκαλυπτηρίων της προτομής του Μπρουμίδη στην πιο πολυσύχναστη αίθουσα του Καπιτωλίου είπε μεταξύ των άλλων: «...Ήταν θέλημα του Θεού, αυτός ο άνθρωπος με το όνομα Μπρουμίδης να στολίζει και να ομορφύνει με τον χρωστήρα του και το θεϊκό του ταλέντο το Καπιτώλιο. ²¹⁶»

²¹⁵ Χ. Φουρναράκης, ό. π., σ. 9

²¹⁶ Χ. Φουρναράκης, ό. π., σ. 12

Πηγές και Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

Ηλεκτρονικές Πηγές

Δημόσια Κτήρια, «Καπιτώλιο των ΗΠΑ, DC», <http://buildingsinstories.weebly.com/kappaalphapiiotatauomegalambdaiotaomicron-tauomeganu-etarialpha-dc.html> (πρόσβαση στις 24.3.2020)

Ζενάκος Αυγουστίνος, «Τζορτζ Ουάσινγκτον 1732-1799», 24.11.2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/tzortz-oyasigkton-1732-1799/> (πρόσβαση 18.3.2020)

Ζουμπουλάκης Γ., «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης: Ο ξεχασμένος “Μιχαήλ Άγγελος του αμερικανικού Καπιτωλίου”», στο: *Βήμα*, 11.5.2015 <https://www.tovima.gr/2015/05/11/culture/kwnstantinos-mproymidis-o-ksexasmenos-mixail-aggelos-toy-amerikanikoy-kapitwlioy/> (πρόσβαση στις 12.3.2020)

«Ο Έλληνας που πέρασε 25 χρόνια ζωγραφίζοντας το αμερικανικό Καπιτώλιο! Κωνσταντίνος Μπρουμίδης, ο ζωγράφος που ονομάστηκε “Καλλιτέχνης ενός έθνους” και “Μιχαήλ Άγγελος της Αμερικής”», 9.9.2016, <https://www.newsbeast.gr/portraits/arthro/2368575/o-ellinas-pou-perase-25-chronia-zografizontas-to-amerikaniko-kapitolio> (πρόσβαση στις 12.3.2020)

Ουάσινγκτον η καρδιά της Αμερικής, <http://theatrecomments.weebly.com/taualphaxiitadeltaiotaalpha-write/52> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

«Τζορτζ Ουάσινγκτον: Ο πρώτος Δημοκρατικός πρόεδρος των ΗΠΑ», 22.2.2019, <https://www.gentlemanway.gr/tzortz-ouasingkton-o-protos-dimokratikos-proedros-ton-ipa/> (πρόσβαση στις 18.3.2020)

Τομαρά Μ., «Η ΑΗΕΡΑ ζωντανεύει τον ξεχασμένο Μιχαήλ Άγγελο του Καπιτωλίου των ΗΠΑ», 11.5.2015, <https://www.eleftheriaonline.gr/local/politismos/synentefkseis-parousiaseis/item/64221-ahera-mixail-aggelos-kapitwliou-twn-ipa>, (πρόσβαση στις 23.3.2020)

Το Βήμα Team, *Το Πάνθεον φώτιζε το μεγαλείο του Αδριανού!*, 1.8.2011, <https://www.tovima.gr/2011/08/01/world/to-pantheon-fwtize-to-megaleio-toy-adrianoy/> (πρόσβαση στις 24.3.2020)

About the U.S. Capitol Building, <https://www.aoc.gov/capitol-buildings/about-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 18.3.2020)

Allen William C., *The Capitol Extensions and New Dome*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf>, σ. 35-36 (πρόσβαση στις 24.3.2020)

«*Brumidi's Painting Techniques*

, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-3.pdf>, (πρόσβαση στις 18.3.2020)

“C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, (πρόσβαση στις 14.3.2020)

Getting established in the new world,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, (πρόσβαση στις 13.3.2020)

Grammata Texnes,
[file:///D:/Internet%20Downloads/8a_GRAMMATA_TEXNES%20\(1\).pdf](file:///D:/Internet%20Downloads/8a_GRAMMATA_TEXNES%20(1).pdf),
(πρόσβαση στις 7.4.2020)

History of the U.S. Capitol Building, <https://www.aoc.gov/history-us-capitol-building> (πρόσβαση στις 17.3.2020)

Nazzaro Pellegrino, *The Italian Years*,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, (πρόσβαση στις 12.3.2020)

O' Connor Francis V., *Symbolism in the Rotunda*,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>, (πρόσβαση στις 24.3.2020)

Painting the apotheosis of Washington,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, (πρόσβαση στις 26.3.2020)

Rabin Bernard and Silver Constance S., *Conserving the Rotunda frescoes*,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-14.pdf>, (πρόσβαση στις 28.3.2020)

United States Senate, *Constantino Brumidi, Michelangelo of the United States Capitol*, M. Ch. Murdock (1950),

https://www.senate.gov/reference/reference_item/Michelangelo_of_the_US_Capitol.htm (πρόσβαση στις 16.3.2020)

B. Βιβλιογραφία

Αλεξάνδρου Αστ., «Ανέκδοτον ποίημα περί της επαναστάσεως του Ορλώφ», στο: *Δελτίον Φιλαρχαίου Εταιρείας Όρθρου*, τ. 6 (1906), σ. 32-34

Αντωνόπουλος Ι. - Δουκάκη Μ., *Εικαστικά Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα 2018

Βακαλόπουλος Α.Ε., «Αι εν έτει 1770 ναυμαχίαι μεταξύ ρωσικού και τουρκικού στόλου εις την λαϊκήν μας ποίησιν», στα: *Ελληνικά*, τ. 11 (1951), σ. 109-114

Βακαλόπουλος Α.Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Δ' Τουρκοκρατία 1669 - 1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973

Camariano - Cioran A., «La guerre russo - turque de 1768 - 1774 et les Grecs», στο: *Revue des Etudes Sud - Est Europeennes*, τ. 3 (1965), σ. 513-547

Γεωργίου Η.Π., *Η γαλλική πολιτική κατά τας ελληνικάς εξεγέρσεις 1770 και 1790*, Αθήνα 1970

Γριτσόπουλος Τ.Α., *Τα Ορλωφικά. Η εν Πελοποννήσω επανάστασις του 1770 και τα επακόλουθα αυτής*, Αθήνα 1967

Γριτσόπουλος Τ.Α., «Οι Ρώσοι εις το Αιγαίον κατά το 1770», στο: *Αθηνά*, τ. 71 (1970), σ. 85-129

Ζακυθηνός Δ.Α., *Η Τουρκοκρατία. Εισαγωγή εις την νεωτέραν ιστορίαν του Ελληνισμού*, Αθήνα 1957

Κόλλιας Γ.Τ., *Οι Έλληνες κατά τον ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1787-1792)*, Αθήνα 1940

Κοντογιάννης Π.Μ., *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης της Β' ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774)*, Αθήνα 1903

Κουγέας Σ.Β., «Συμβολαί εις την ιστορίαν της υπό τους Ορλώφ πελοποννησιακής επαναστάσεως (1770)», στα: *Πελοποννησιακά*, τ. 1 (1956), σ. 50-107

Παντελοδήμος Δ.Ν., «Ενέργειαι του Βολταίρου προς απελευθέρωσιν της Ελλάδος κατά την διάρκειαν του ρωσσο - τουρκικού πολέμου (1768 - 1774)», στην: *Ηπειρωτική Εστία*, τ. 18 (1969), σ. 479-515

Παπαδόπουλος Στ. «Η Ελληνική Επανάστασις του 1770 και ο αντίκτυπός της εις ελληνικές χώρες», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1975), σ. 58-85

Σάθας Κ., *Η κατά τον ΙΖ΄ αιώνα επανάστασις της ελληνικής φυλής (1684 - 1715)*, Αθήνα 1865

Σάθας Κ., *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς, 1453 - 1821*, Αθήνα 1869

Σακελλαρίου Μ.Β., «Η ανάκτησις της Πελοποννήσου υπό των Τούρκων εν έτει 1715», στα: *Ελληνικά*, τ. 6 (1936), σ. 221-240

Σακελλαρίου Μ. Β., *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν, 1715 - 1821*, Αθήνα 1939

Σιμόπουλος Κυρ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ. Χ.-1700*, Αθήνα 1972 – 1975, 4τ.

Υψηλάντης - Κομνηνός Αθ., *Τα μετά την Άλωσιν, 1453-1789*, Κωνσταντινούπολη 1870

Φουρναράκης Χ., *Κ. Μπρουμίδης - Ο Μιχαήλ Άγγελος του Καπιτωλίου των ΗΠΑ Από τα Φιλιατρά Μεσσηνίας*, Αθήνα 1979

Χαλιακόπουλος Γρ., «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Ταχυδρόμος*, τχ. 30 (23 Σεπτεμβρίου 2000)

Χαλιακόπουλος Γρ., «Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880) - Ο “Μιχαήλ Άγγελος” του Καπιτωλίου», στο: *Εικόνες*, ν. 3 (Ιούνιος 2010)

Χρήστου Θαν. «Ο Λάμπρος Κατσώνης (1752 – 1804) και οι σχέσεις του με τον νεοελληνικό διαφωτισμό», στο: *Παρνασσός*, τ. 54 (2012) - (κυκλοφόρησε το 2014), σ. 344-371

Χρήστου Θαν., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013

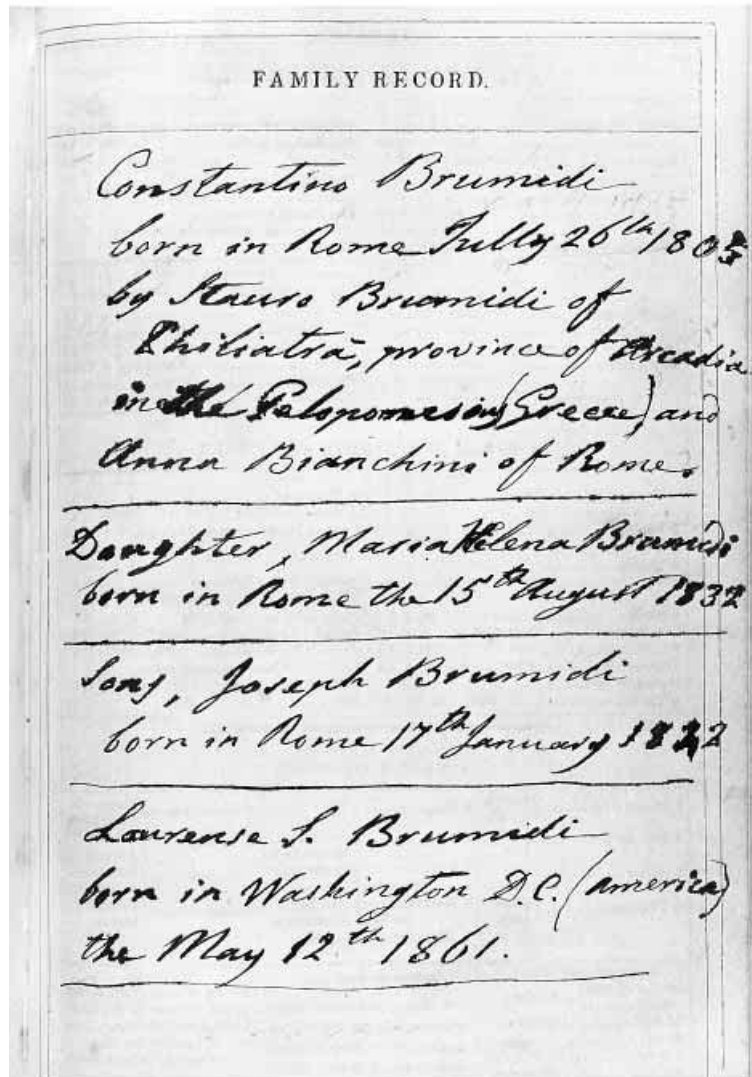

Παράρτημα

1.Κωνσταντίνος Μπρουμίδης, 1859.

Η φωτογραφία τραβήχτηκε από τον μηχανικό Montgomery C. Meigs.

Πηγή: “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 1 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

2.Σελίδα από τη Βίβλο που δόθηκε στον Κωνσταντίνο Μπρουμίδη, όταν έφτασε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, και στην οποία γράφει την ημερομηνία γέννησής του, τον τόπο καταγωγής του πατέρα του και της μητέρας του και τις ημερομηνίες γέννησης των παιδιών του.

Πηγή: "C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.", <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 7 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

3.Lola Germon Brumidi, 1870.

Ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης ζωγράφισε αυτό το πορτρέτο της Αμερικανίδας γυναίκας του τον πρώτο καιρό που ήταν μαζί.

Πηγή: “C. Brumidi Artist Citizen of the U.S.”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-1.pdf>, σ. 8 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

4. Πάπας Πίος ο Θ΄.

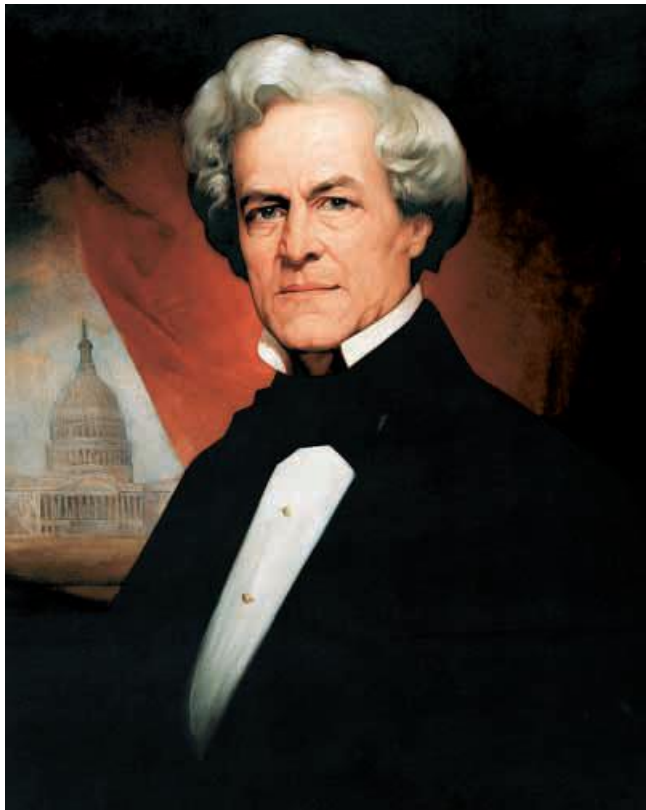
Ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης ζωγράφισε
το πορτρέτο του Πάπα Πίου του Θ΄ το 1847.

Πηγή: Nazzaro Pellegrino, *The Italian Years*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-2.pdf>, σ. 20 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

5. Montgomery C. Meigs, 1861

Πηγή: *Getting established in the new world*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-5.pdf>, σ. 52 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

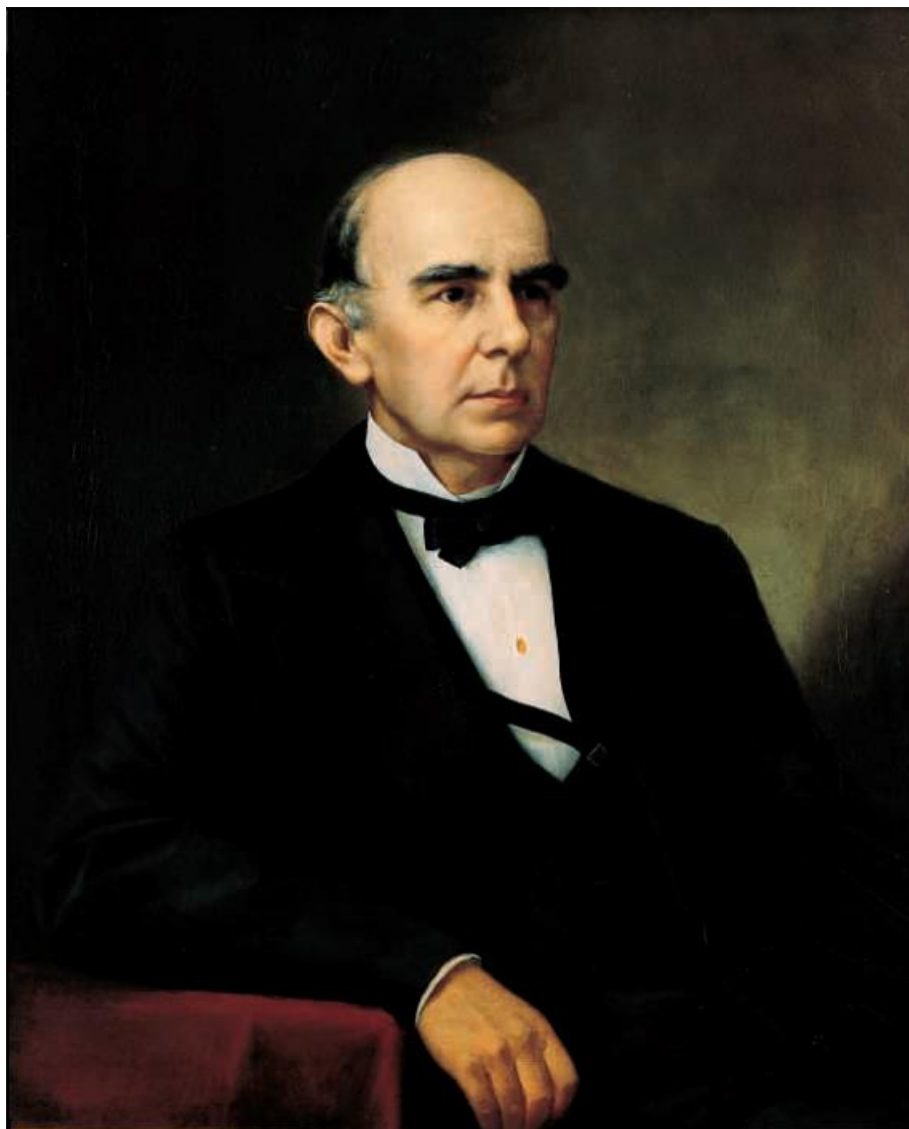

6. Francisco Pausas, *Thomas Ustick Walter*, 1925

Πηγή: Allen William C., *The Capitol Extensions and New Dome*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf>,

σ. 35 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

7. Edward Clark

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ. 129 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

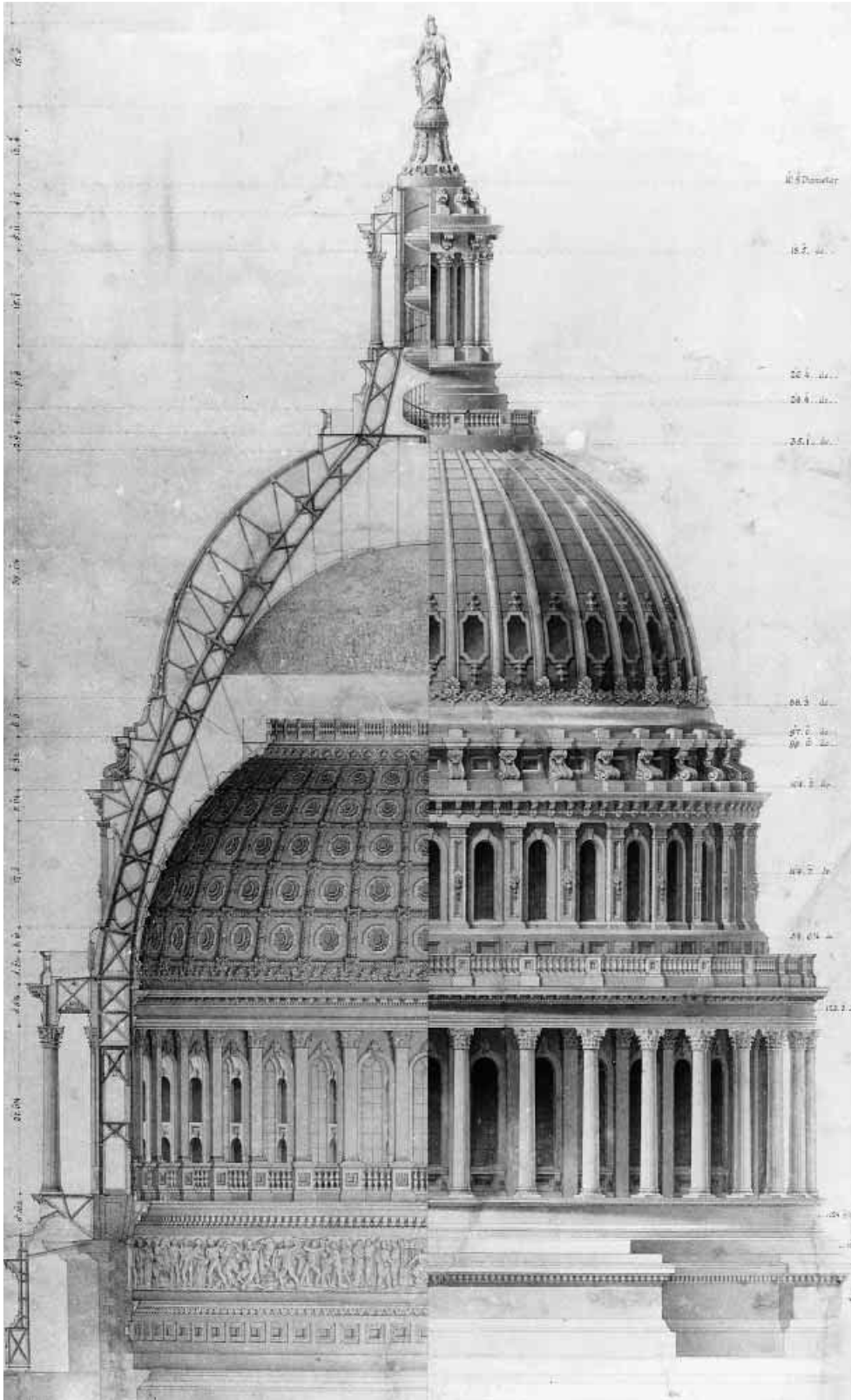
8. Charles Hart, *U.S. Capitol Washington. D.C.*, 1866

Πηγή: Allen William C., *The Capitol Extensions and New Dome*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf>,

σ. 36 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

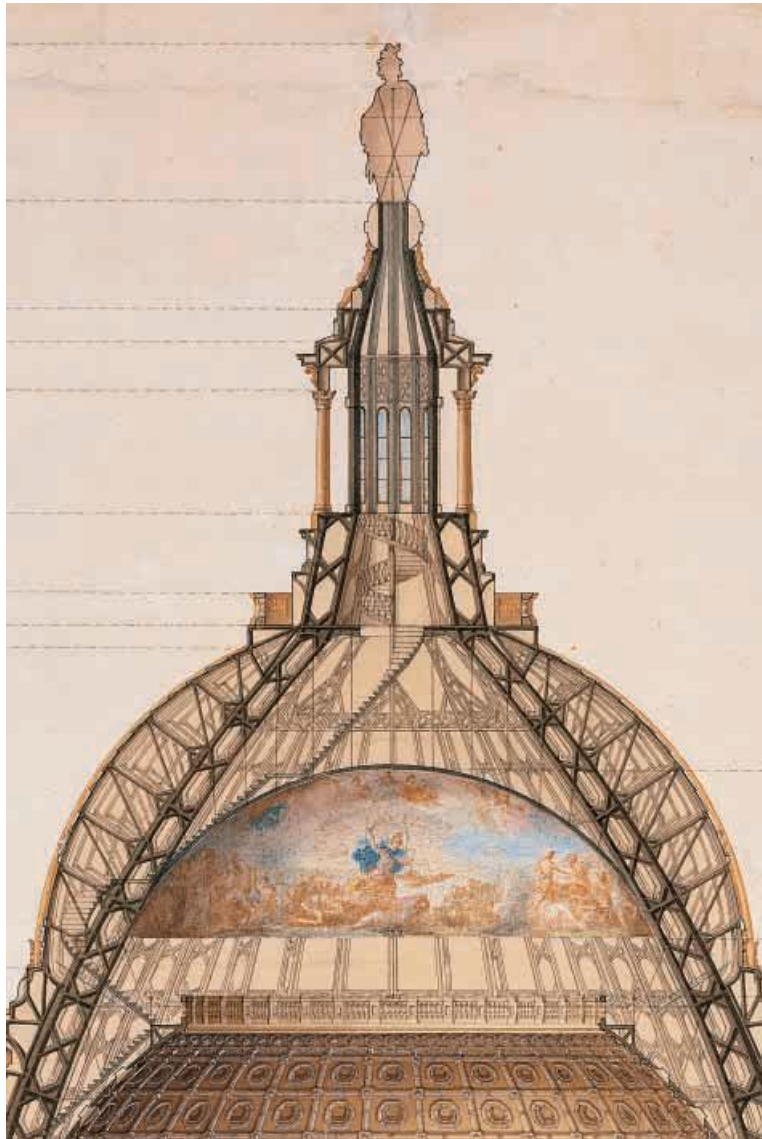

9. Thomas U. Walter, *Σχέδιο για τον Θόλο του Καπιτωλίου των Ηνωμένων Πολιτειών*, 1859

Πηγή: Allen William C., *The Capitol Extensions and New Dome*,

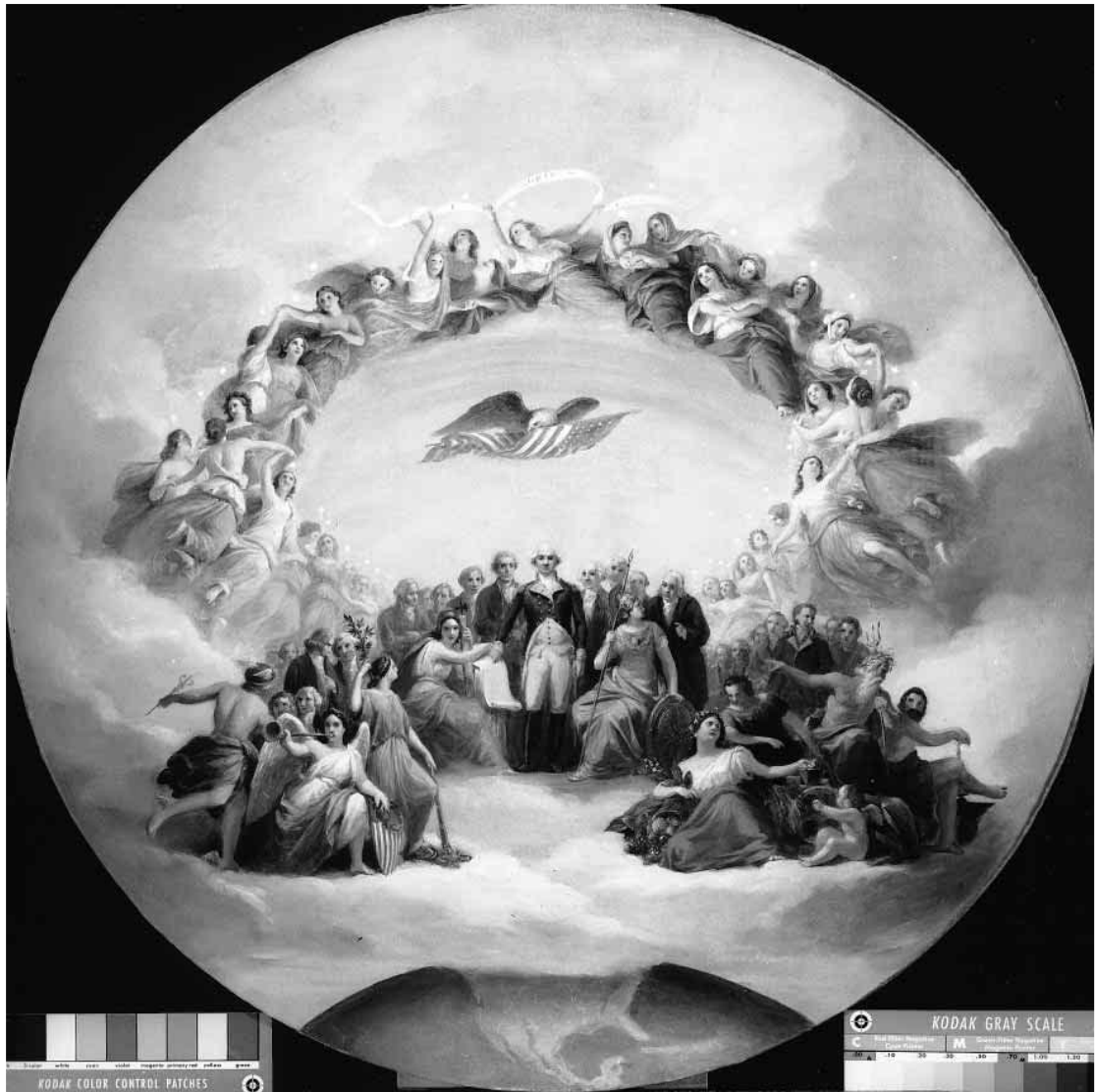
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-4.pdf>,

σ. 46 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

10. Λεπτομέρεια της διατομής του Θόλου του Walter, 1859

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.126 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

11. Το πρώτο προσχέδιο του Κωνσταντίνου Μπουρμίδα
για την «Αποθέωση του Ουάσινγκτον», 1859

Πηγή: Ο' Connor Francis V., *Symbolism in the Rotunda*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>,

σ.142 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

12. Το δεύτερο προσχέδιο του Κωνσταντίνου Μπρουμίδα
για την «Αποθέωση του Ουάσιγκτον», 1859

Πηγή: Ο' Connor Francis V., *Symbolism in the Rotunda*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>,

σ.143 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

13. Το τελικό προσχέδιο του Κωνσταντίνου Μπρουμίδη
για την «Αποθέωση του Ουάσινγκτον», 1859-1862

Πηγή: Ο' Connor Francis V., *Symbolism in the Rotunda*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-10.pdf>,

σ.144 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

14. Το κεντρικό σύμπλεγμα στην «Αποθέωση του Ουάσινγκτον»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, (πρόσβαση στις 27.4.2020)

15. «Πόλεμος»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington,*

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.133 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

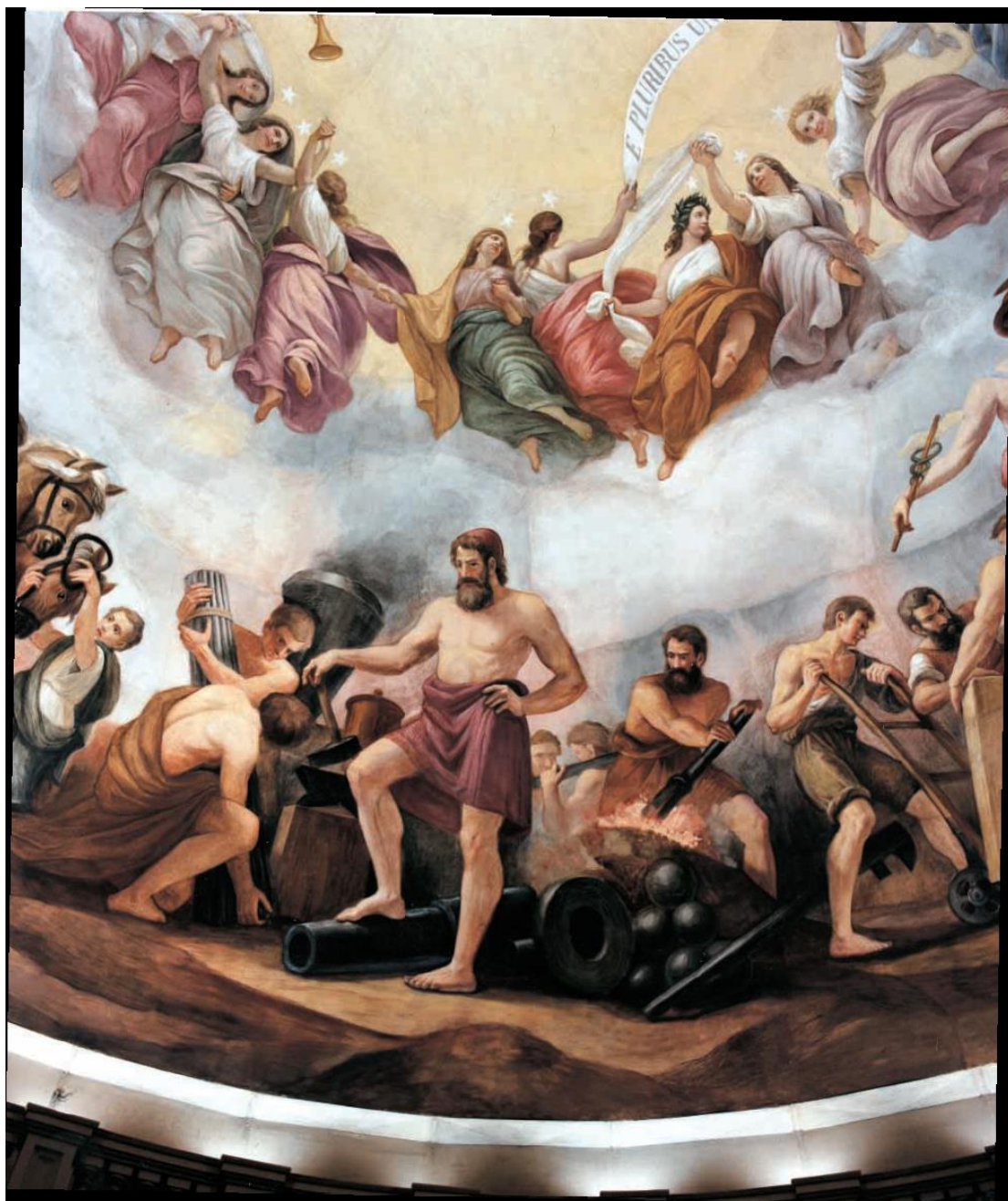
16. «Γεωργία»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington,*

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.134 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

17. «Μηχανική»

Ποτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.135 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

18. «Εμπόριο»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington,*

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.136 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

19. «Ναυτιλία»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.137 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

20. «Επιστήμη»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.137 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

21. «Η Αποθέωση του Ουάσιγκτον»

Ροτόντα

Πηγή: *Painting the apotheosis of Washington*,

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-103sdoc27/pdf/GPO-CDOC-103sdoc27-10-9.pdf>, σ.137 (πρόσβαση στις 27.4.2020)

Περίληψη

Ο Κωνσταντίνος Μπρουμίδης (1805-1880), φημισμένος νοπογράφος, γεννήθηκε στη Ρώμη από Έλληνα πατέρα και από μικρός ασχολήθηκε με τη ζωγραφική. Φοίτησε για 14 χρόνια στην Accademia di san Lucca στο πλάι καταξιωμένων δασκάλων και γέμισε τη Ρώμη με τα αριστουργήματά του. Μετά την εξέγερση του 1848 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ιταλία. Πήγε στην Αμερική και με τα εκκλησιαστικά του έργα άφησε εποχή. Για περισσότερο δε από εικοσιπέντε χρόνια κόσμησε με τις αθάνατες τοιχογραφίες του το Καπιτώλιο της Αμερικής στην Ουάσιγκτον. Τον αποκαλούν «Μιχαήλ Άγγελο» του Καπιτωλίου. «Η Αποθέωση του Ουάσιγκτον» στη Ροτόντα θεωρείται το αριστούργημα του Μπρουμίδα.